Honoré de Balzac

Gobsekas
Pulkininkas Šaberas
Bedievio mišios

baltų lankų klasika

Honoré de Balzac

Gobsekas
Pulkininkas Šaberas
Bediervio mišios

Iš prancūzų kalbos vertė
RAMUTĖ RAMUNIENĖ

baltos lankos

Viršelyje:
Franz Krüger akvarelė, 1839
Berlyno miesto galerija

Apipavidalino
KĘSTUTIS GRIGALIŪNAS

Rinko ir maketavo BALTOS LANKOS
Printed in Lithuania

ISBN 9986-861-53-5

Turinys

Gobsekas

Baronui Baršu de Penoenui

Iš visų buvusių Vandomo koležo auklėtinių tik mudu su tavimi, man regis, pasirinkome literatūros barus – ne veltui juk domėjomės filosofija būdami tokio amžiaus, kai mums derėjo domėtis tik „De viris"[1]*! Mudu vėl susitikome, kai aš rašiau apysaką, o tu kūrei savo puikius veikalus apie vokiečių filosofiją. Taigi ir vienas, ir kitas likome ištikimi savo pašaukimui. Tikiuosi, kad tau bus taip pat malonu pamatyti čia savo vardą, kaip man buvo malonu jį čia įrašyti.*

Tavo senas mokyklos draugas De Balzacas

1840

1829–1830 metų žiemą vikontienės de Granljė salone pirmą valandą nakties dar tebesėdėjo du vyriškiai, ne jos šeimos nariai. Vienas jų, jaunas gražus vyras, išėjo, kai laikrodis išmušė pirmą valandą. Jo kabrioletui nudardėjus kiemu, vikontienė, matydama, kad salone teliko jos brolis ir vienas artimas šeimos bičiulis, kurie baigė piketo partiją, priėjo prie dukters; mergina stovėjo ties židiniu ir atrodė įsižiūrėjusi į litofaninį ekraną, bet iš tikrųjų klausėsi tolstančių ratų dardėjimo ir tuo patvirtino motinos būgštavimus.

– Kamile, jei tu ir toliau su jaunuoju grafu de Resto elgsiesi kaip šį vakarą, būsiu priversta jam uždaryti mūsų namų duris. Paklausyk manęs, dukrele, jeigu tiki, kad aš myliu tave, leisk man vadovauti tavo gyvenimui. Septyniolikos metų mergaitė

negali spręsti nei apie ateitį, nei apie praeitį, nei apie kai kuriuos visuomenės reikalavimus. Atkreipsiu tavo dėmesį tik į vieną aplinkybę. Ponas de Resto turi motiną, kuri gali paleisti vėjais milijonus, tai žemos kilmės moteris, kažkokia panelė Gorijo; kadaise apie ją buvo daug kalbama. Ji taip bjauriai pasielgė su savo tėvu, kad iš tiesų neverta turėti tokį gerą sūnų. Jaunasis grafas ją į padanges kelia ir gina su tikrai sūnišku atsidavimu, už kurį, žinoma, reikia jį visokeriopai girti. Jis taip pat labai rūpinasi savo broliu ir seseria. Mes galime žavėtis jo elgsena, tačiau, – gudriai pridūrė vikontienė, – kol bus gyva jo motina, nė viena šeima nedrįs patikėti jaunajam Resto dukters ateities ir turto.

– Nugirdau keletą žodžių iš jūsų pokalbio su panele de Granljė ir negaliu iškęsti neįsiterpęs, – šūktelėjo šeimos bičiulis. – Laimėjau aš, pone grafe, – kreipėsi jis į savo partnerį. – Palieku jus ir skubu į pagalbą jūsų seserėčiai.

– Štai ką reiškia turėti advokato ausis, – tarė vikontienė. – Brangusis Dervili, kaip jūs galėjote išgirsti, juk aš su Kamile taip tyliai kalbėjau?

– Atspėjau iš jūsų akių, – atsakė Dervilis ir atsisėdo į gilų krėslą prie židinio.

Dėdė įsitaisė šalia seserėčios, o ponia de Granljė – ant žemos kėdutės tarp dukters ir Dervilio.

– Laikas man, ponia vikontiene, papasakoti jums vieną istoriją; išklausiusi ją, jūs pakeisite savo nuomonę apie grafo Ernesto de Resto padėtį visuomenėje.

– Istoriją? – šūktelėjo Kamilė. – Tai kuo greičiau pradėkite, pone Dervili.

Dervilis žvilgtelėjo į ponią de Granljė, ir iš jo žvilgsnio ji suprato, kad šitas pasakojimas turės ją sudominti. Pagal turtą ir savo pavardės senumą vikontienė de Granljė buvo viena žymiausių Sen Žermeno priemiesčio damų, ir, žinoma, gali atrodyti keista, kad kažkoks Paryžiaus advokatas drįsta su ja taip

bičiuliškai kalbėtis ir taip laisvai elgtis jos salone, tačiau suprasti šį dalyką visai nesunku. Grįžusi Prancūzijon su karaliaus šeima iš emigracijos, ponia de Granljė įsikūrė Paryžiuje; iš pradžių ji gyveno vien iš pašalpos, kurią jai paskyrė Liudvikas XVIII iš savo asmeninių fondų; padėtis buvo nepakenčiama. Advokatui Derviliui pasisekė aptikti kai kuriuos nukrypimus nuo teisinės formos de Granljė rūmų pardavimo akte, kurį sudarė Respublika, ir jis pareiškė, kad šitie rūmai turį būti vikontienei grąžinti. Gavęs įgaliojimą, jis ėmėsi vesti bylą ir laimėjo. Šios sėkmės padrąsintas, iškėlė kažkuriai prieglaudai tokį gudrų ieškinį, kad ji turėjo grąžinti vikontienei Lisnė mišką. Paskiau jo pastangomis vikontienė atgavo kelias Orleano kanalo akcijas ir kai kuriuos nemenkus pastatus, imperatoriaus padovanotus visuomeninėms įstaigoms. Ponios de Granljė turtas, kurį jai savo apsukrumu gebėjo grąžinti jaunasis advokatas, paskelbus įstatymą apie nuostolių atlyginimą emigrantams, padidėjo milžiniška suma ir ėmė duoti jai apie šešiasdešimt tūkstančių frankų pajamų per metus. Šitas advokatas, didžiai sąžiningas, išmanus, kuklus ir gerų manierų žmogus, tapo Granljė šeimos draugu. Nors patarnavimais poniai de Granljė įsigijo autoritetą ir jo klientais tapo geriausios Sen Žermeno priemiesčio šeimos, tačiau šiuo palankumu jis nesinaudojo, kaip, juo dėtas, būtų daręs garbėtroška. Jis nesidavė vikontienės įkalbamas parduoti savo kontorą ir pereiti į teismo žinybą, kur, jos globojamas, būtų labai greitai iškilęs. Išskyrus de Granljė rūmus, kur jis retkarčiais praleisdavo vakarus, šiaip aukštojoje draugijoje tesilankė tik dėl to, kad visai nenutrūktų ryšiai. Laimė, kad, aukodamasis ponios de Granljė reikalams, jis turėjo progos parodyti savo sugebėjimus, nes kitaip jo kontorai būtų grėsęs pavojus sunykti. Dervilis sielos gelmėse advokatas nebuvo. Kai grafas Ernestas de Resto pasirodė vikontienės namuose, o Dervilis suprato Kamilę simpatizuojant šiam jaunuoliui, jis ėmė lankytis ponios de Granljė salone uoliai, lyg koks dendis iš Šosė d'Anteno kvartalo, neseniai

įsileistas į aristokratiškojo priemiesčio visuomenės ratelį. Prieš kelias dienas jis susitiko su Kamile viename pokylyje ir, rodydamas į jaunąjį grafą, jai tarė:

– Gaila, kad šitas vaikinas neturi dviejų – trijų milijonų, ar ne?

– Ar tai nelaimė? Aš manau – ne, – atsakė ji. – Ponas de Resto labai gabus žmogus, išsimokslinęs, ir ministras, kuriam jis priskirtas, labai geros nuomonės apie jį. Neabejoju, kad jis taps garsiu žmogumi. O turto šis vaikinas turės, kiek įsigeis, kai atsidurs valdžioje.

– Taip, bet jeigu jis jau šiandien būtų turtingas?

– Jeigu jis būtų turtingas? – nukaito Kamilė. – Betgi tada visos čia esančios merginos susipeštų dėl jo, – pridūrė ji, rodydama į kadrilį šokančias poras.

– Ir tada, – pareiškė advokatas, – ne į vieną panelę de Granljė jis kreiptų savo žvilgsnį. Štai ko jūs raustate! Jis patinka jums, ar ne? Na, sakykite.

Kamilė pašoko nuo kėdės.

„Ji myli jį", – pagalvojo Dervilis.

Nuo tos dienos Kamilė ėmė neįprastai meiliai elgtis su advokatu, nes suprato, kad Dervilis palankiai žiūri į jos simpatiją grafui Ernestui de Resto. Ji, tiesa, žinojo, kad jos šeima už daug ką turi būti dėkinga Derviliui, tačiau iki šiolei rodė jam greičiau pagarbą negu tikrą draugiškumą, buvo su juo mandagi, bet šalta; jos elgsena ir balso tonas visą laiką primindavo, kad juos skiria etiketo nustatytas atstumas. Padėka yra skola, kurią vaikai ne visuomet perima iš tėvų su palikimu.

– Šita istorija, – pradėjo Dervilis patylėjęs, – primena man vienintelį mano gyvenime romantišką nuotykį. Na štai, jūs jau juokiatės, kad advokatas kalba jums apie romaną savo gyvenime! Bet ir aš, kaip kiekvienas kitas, turėjau dvidešimt penkerius metus ir jau šitokio amžiaus buvau prisižiūrėjęs keistų dalykų. Pradėsiu savo pasakojimą nuo vieno tos istorijos veikėjo, kurio jūs, žinoma, negalėjote pažinoti. Tai palūkininkas. Pasistenkite įsi-

vaizduoti perbalusį, blyškų veidą, kurį tebūnie man Akademijos leista[2] pavadinti *mėnulišku*: jo spalva buvo panaši į paauksuotą, bet jau nudilusį sidabrą. Plaukai mano palūkininko buvo lygūs, rūpestingai sušukuoti, žili, pelenines spalvos. Veido bruožai, sustingę kaip Taleirano[3], atrodė iš bronzos išlieti. Mažytės ir geltonos kaip kiaunės akutės buvo beveik be blakstienų ir bijojo šviesos, todėl jis užsitraukdavo ant jų senos kepurės snapelį. Smailios nosies galiukas buvo toks rečiuotas, kad panėšėjo į grąžtą. Lūpos – plonos kaip alchemikų ar seniokų Rembranto ir Metsiu[4] paveiksluose. Kalbėjo šitas žmogus tyliai, švelniai, niekada nekeldamas balso. Jo amžius buvo mįslė; niekas negalėjo suprasti, ar jis paseno prieš laiką, ar tausoja jaunystės jėgas, kad jos amžinai jam tarnautų. Viskas buvo švaru ir aptriušę jo kambaryje, primenančiame – pradedant nuo žalios rašomojo stalo gelumbės ir baigiant patiesalu prie lovos – šaltą vienišos senmergės buveinę, kur ji dienų dienas blizgina, trina savo baldus. Žiemą židinyje visada po pelenų krūva užkasti smilko nuodėguliai, niekad neįsiliepsnodami. Jo veiksmai, nuo pabudimo valandos iki vakarinių kosulio priepuolių, priklausė nuo laikrodžio. Tai buvo, taip sakant, žmogus-automatas, kurį prisukdavo miegas. Jei jūs paliesite popieriumi bėgantį vėdarėlį, jis akimirksniu sustos ir apsimes negyvu; taip ir šitas žmogus – nutildavo staiga vidury sakinio laukdamas, kol pro šalį pravažiuos vežimas, kad nereikėtų įtempti balso. Fontenelio[5] pavyzdžiu jis taupė gyvybinę energiją ir laikė visus jausmus savyje. Todėl jo gyvenimas slinko taip tyliai, kaip tykiai byra smėlis senoviniame laikrodyje. Kartais jo aukos imdavo baisiai rėkti, pykti; paskui staiga užstodavo gūdi tyla kaip virtuvėje, kai ten papjaunama antis. Vakarop žmogus-vekselis virsdavo paprastu žmogumi, o metalinės jo dalys – žmogaus širdimi. Jeigu diena baigdavosi laimingai, jis trindavo iš pasitenkinimo rankas, o iš gilių jo veidą vagojančių raukšlių kildavo tarsi linksmos dūmų srovelės, – iš tiesų neįmanoma kitais žodžiais apibūdinti nebylaus

jo veido raumenų žaismo, kuris turėjo reikšti panašias emocijas kaip begarsis Odinės Kojinės[6] juokas. Pagaliau net didžiausio džiaugsmo akimirkomis jis kalbėdavo vienskiemeniais žodžiais ir visada rodėsi nepatiklus. Tai tokiu kaimynu apdovanojo mane likimas, kai gyvenau Grė gatvėje ir dirbau dar jaunesniuoju klerku advokato kontoroje, baigdamas trečiąjį teisės fakulteto kursą. Namas, kuriame gyvenome, neturėjo kiemo, buvo drėgnas ir tamsus, su langais tik į gatvę. Jis buvo suskirstytas kaip vienuolyne į vienodo dydžio kambarius su durimis vien į ilgą koridorių, apšviestą mažyčių langelių; aišku buvo, kad šitas namas kadaise priklausė vienuolynui. Niūri pastato išvaizda iš karto užslopindavo juoką diduomenės plevėsos lūpose, dar jam neperžengus mano kaimyno slenksčio: namas ir jo gyventojas atitiko vienas kitą. Tarytum uola ir prie jos prikibusi austrė. Vienintelė gyva būtybė, su kuria senis palaikė, kaip sakoma, socialinius santykius, buvau aš; jis ateidavo pas mane ugnies, knygos ar laikraščio pasiskolinti, leisdavo man vakarais užsukti į savo celę, ir mes kartais pasišnekučiuodavome, jeigu jis būdavo gerai nusiteikęs. Šitoks man reiškiamas pasitikėjimas – tai ketverių metų kaimynystės ir mano pavyzdingo elgesio vaisius: stokodamas pinigų, aš gyvenau labai panašiai kaip jis. Ar turėjo jis giminių, draugų? Buvo turtingas ar beturtis? Niekas nebūtų galėjęs į šiuos klausimus atsakyti. Aš niekados nemačiau jo rankose pinigų. Visas jo turtas buvo, matyt, saugomas Banko rūsiuose. Pinigus už vekselius išieškodavo pats, bėgiodamas po Paryžių savo liesomis kaip elnio kojomis. Beje, dėl savo atsargumo jis kartais nukentėdavo. Vieną dieną atsitiktinai turėjo su savim aukso; staiga, nežinia kaip, vienas napoleondoras iškrito iš jo kišenėlės; kažkuris namo gyventojas, lipąs paskui jį, pakėlė monetą ir norėjo jam atiduoti.

– Ne mano, – atsakė jis ir nustebęs mostelėjo ranka. – Auksas! Mano? Argi aš gyvenčiau taip kaip gyvenu, jei būčiau turtingas?

Rytais jis pats virdavosi kavą ant geležinės plytelės, visada

stovinčios tamsioje židinio kertėje; pietus jam atnešdavo iš restoranėlio. Visada tą pačią valandą senutė mūsų durininkė eidavo sutvarkyti jo kambario. Pagaliau per keistą sutapimą, kurį Sternas[7] pavadintų lemtimi, šitas žmogus vadinosi Gobsekas*. Vėliau, ėmęs tvarkyti jo reikalus, sužinojau, kad kai mudu susipažinome, jam ėjo septyniasdešimt šešti metai. Jis, žydės ir olando sūnus, buvo gimęs 1740 metais viename Antverpeno priemiestyje; pilna jo pavardė buvo Johanas Esteras van Gobsekas. Jūs tikriausiai prisimenate, kiek triukšmo Paryžiuje sukėlė vienos moters, pramintos Gražiąja Olande, nužudymas. Kai aš atsitiktinai užsiminiau apie šitą įvykį savo buvusiam kaimynui, jis pasakė neparodydamas nė mažiausio susidomėjimo ar menkiausios nuostabos:

– Tai mano sesers anūkė.

Tik šitais žodžiais ir teatsiliepė į vienintelės savo įpėdinės, sesers anūkės, mirtį. Nagrinėjant bylą sužinojau, kad Gražiosios Olandės tikroji pavardė – Sara van Gobsek. Kai paprašiau jį paaiškinti, kaip jo sesers anūkė gali vadintis ta pačia pavarde, senukas nusišypsojo ir atsakė:

– Mūsų giminėje moterys niekada netekėjo.

Šitas keistuolis nė karto nepanoro pasimatyti nė su viena keturių kartų atstove, savo giminaite. Jis neapkentė savo įpėdinių ir neįsivaizdavo, kad jo turtas gali priklausyti kam kitam, net ir po jo mirties. Motina atidavė jį, dešimtmetį berniuką, junga į laivą, ir jis išplaukė į olandų kolonijas Rytų Indijoje, kur prasibastė dvidešimt metų. Todėl po geltonomis jo kaktos raukšlėmis glūdėjo paslaptys apie šiurpius įvykius, staigius išgąsčius, netikėtas progas, romantiškus pergyvenimus, begalinius džiaugsmus, alkanas dienas, sutryptą meilę, ant plauko pakibusį, prarastą ir vėl atgautą turtą, apie šimtą kartų grėsusį pavojų, kai gyvybę išgelbėdavo galbūt tik ūmus sprendimas, kurio žiaurumą

* Ši pavardė sudaryta iš dviejų žodžių: *gober* – ryti ir *sec* – godžiai (*pranc.*).

pateisina neišvengiama būtinybė. Jis pažinojo admirolą Simezą, poną de Lali, poną de Kergaruetą, poną d'Esteną, teisėją Siufreną, poną de Portandiuerį, lordą Kornvelį, lordą Heistingsą, Tipo Saibo tėvą ir patį Tipą Saibą[8]. Su juo turėjo reikalų tas savojietis, kuris tarnavo Delyje radžai Madhadžiui Sindiahui ir tiek daug prisidėjo prie Marhatų dinastijos įsigalėjimo. Jis palaikė ryšius su Viktoru Jugu ir kitais garsiais korsarais, nes ilgai gyveno Sen Toma saloje[9]. Išbandė visas įmanomas priemones pralobti, net mėgino surasti auksą, paslėptą Buenos Airių apylinkėse išgarsėjusios laukinių genties. Pagaliau neliko nuošaly nė nuo vieno įvykio Jungtinių Valstijų Nepriklausomybės kare. Tačiau kai imdavo kalbėti apie Indiją ir Ameriką – o apie jas nekalbėdavo su niekuo ir tik labai retai su manimi – atrodydavo, kad gailisi dėl savo plepumo. Jeigu žmoniškumas ir bendravimas su žmonėmis – religija, tai Gobseką galima pavadinti bedieviu. Nors buvau užsimojęs šitą žmogų ištirti, tačiau, kad ir gėda prisipažinti, iki paskutinės akimirkos jo širdis liko neperprantama. Kartais man kildavo klausimas, kokios šis žmogus lyties. Jei visi palūkininkai panašūs į jį, tai jie yra, man rodos, bendrosios giminės. Ar liko jis ištikimas savo motinos tikėjimui ir žiūrėjo į krikščionis kaip į savo grobį? O gal priėmė katalikybę, tapo mahometonu, Brahmos garbintoju ar liuteronu? Taip ir nesužinojau jo religinių pažiūrų. Man jis rodėsi veikiau abejingas religijai negu netikintis. Kartą vakare aš įėjau pas šį žmogų, įsikūnijusį auksą, kurį jo aukos – jis sakydavo, klientai, – su patyčia ar dėl kontrasto vadino tėtušiu Gobseku. Jis sėdėjo kaip visuomet savo minkštame krėsle, sustingęs kaip statula, įbedęs akis į židinio atbrailą, tarytum skaitydamas diskonto knygas. Smilkstanti lempa ant kadaise žalios kojos skleidė tokią šviesą, kad jo veido spalva, užuot pagyvėjusi, atrodė dar blyškesnė. Jis tylomis žvilgtelėjo į mane ir ranka parodė kėdę, kur aš paprastai sėdėdavau.

„Apie ką gali mąstyti šita būtybė? – pagalvojau. – Ar žino jis, kad yra pasaulyje Dievas, jausmai, moterys, laimė?"

Ir man pagailo jo, kaip būtų pagailę ligonio. Tačiau aš puikiai supratau, kad jeigu jis turi banke milijonus, tai mintyse gali valdyti pasaulį, kurį buvo išvažinėjęs, apieškojęs, pasvėręs, įvertinęs ir apgrobęs.

– Labas vakaras, tėtuši Gobsekai, – tariau aš.

Jis atsigręžė į mane, juodi vešlūs jo antakiai nežymiai priartėjo vienas prie kito; šitas jam būdingas antakių judesys prilygo linksmiausiam pietiečių šypsniui.

– Jūs šiandien toks paniuręs kaip aną dieną, kai gavote žinią, kad bankrutavo tas knygų pirklys, kurio apsukrumu taip žavėjotės, o tapote jo auka.

– Auka? – nustebo jis.

– Prisimenate, kaip norėdamas išgauti sutartį dėl bankroto lengvatų savo skolą jums išmokėjo vekseliais, pasirašytais subankrutavusios firmos vardu, o kai vėl atsistojo ant kojų, pareikalavo, kad jam būtų leista išpirkti vekselius pagal anksčiau minėtoje sutartyje išgautas lengvatas.

– Taip, jis padarė gudriai, – atsakė Gobsekas, – bet aš jį paskui pričiupau.

– Tai gal turite kokių neapmokėtų vekselių? Šiandien, rodos, trisdešimta.

Pirmą kartą prakalbau su juo apie pinigus. Jis dėbtelėjo į mane, pašaipiai kilstelėjęs akis, paskui švelniu balsu, skambančiu kaip fleita, kai ją pučia neprityręs mokinys, ištarė:

– Aš pramogauju.

– Tai jūs kai kada ir pramogaujate?

– O jūsų nuomone, poetas tik tas, kas spausdina eiles? – gūžtelėjo jis pečiais ir užjaučiamai pažvelgė į mane.

„Poezija! Šitoje galvoje!" – nustebau aš, nes tada dar nieko nežinojau apie jo gyvenimą.

– O kieno kito gyvenimas galėtų būti toks nuostabus kaip mano? – pasakė jis, ir jo žvilgsnis pagyvėjo. – Jūs jaunas, jums mintis diktuoja jūsų kraujas, jūs žiūrite į nuodėgulius ir matote

moterų veidus, o man nuodėguliai – tik anglys. Jūs tikite viskuo, aš – niekuo. Na ką gi, saugokite savo iliuzijas, jei galite. Aš sudarysiu jums gyvenimo sąmatą. Ar bastytumėtės po pasaulį, ar sėdėtumėte namie prie židinio, įsikibęs į žmonos sijoną, ateina toks amžius, kai gyvenimas virsta tik įpročiu tam tikroje jūsų pasirinktoje aplinkoje. Ir tada laimę sudaro mūsų sugebėjimų panaudojimas, jų pritaikymas kasdieniame gyvenime. Be šių dviejų taisyklių, visa kita – apgaulė. Mano principai mainėsi kaip visų žmonių principai, man teko keisti juos kiekvienoje naujoje geografinėje platumoje. Tai, kuo gėrimasi Europoje, smerkiama Azijoje. Tai, kas laikoma yda Paryžiuje, tampa būtinybe anapus Azorų salų. Nėra šioje žemėje nieko pastovaus, yra tik sąlyginės bendravimo normos, kurios keičiasi kartu su klimato juosta. Kas norom nenorom turėjo taikytis prie įvairių visuomenės formų, tam įsitikinimai ir dorovės taisyklės – tik tušti žodžiai. Pastovus lieka vienas vienintelis realus jausmas, suteiktas mums pačios gamtos: išlikimo instinktas. Jūsų europinėse bendruomenėse šis instinktas vadinamas *asmeniniu interesu*. Pagyvenkite tiek, kiek aš, ir sužinosite, jog pasaulyje tėra vienas daiktas, kuris vertas, kad žmogus juo domėtųsi. Šitas daiktas... – tai AUKSAS. Auksas atstovauja visoms žmogaus galioms. Aš daug keliavau, mačiau, kad visur yra lygumų ir kalnų; lygumos įkyri, kalnai nuvargina; vadinasi, vietovė neturi jokios reikšmės. O dėl papročių – žmogus visur tas pats: visur vyksta kova tarp vargdienio ir turčiaus, visur ta kova neišvengiama; tat geriau būti tuo, kuris engia, negu tuo, kuris engiamas; visur raumeningi žmonės dirba, o suglebę kankinasi; pomėgiai visur tie patys, nes juslės visur silpsta, ir teišlieka tik vienas jausmas – tuštybė! Tuštybė – tai visuomet mūsų *aš*! O tuštybę patenkina tik aukso rieškučios. Užgaidoms reikia laiko, fizinių priemonių arba pastangų! Na ką gi! Auksas – visko užuomazga, ir viską jis teikia tikrovėje! Tik bepročiai ar ligoniai gali jaustis laimingi sklaistydami kortas kas vakarą su viltimi išlošti keletą su. Tiktai

kvailiai gali gaišti laiką svarstydami, ar tokia ir tokia dama atsigulė ant sofos viena ar su kuo nors drauge, ir ko ji turi daugiau – kraujo ar limfos, temperamento ar dorybės. Tik mulkiai gali manytis esą naudingi artimui, nustatinėdami politinius principus ir pagal juos rikiuodami įvykius, kurių niekada negalima numatyti. Tik vėplos mėgsta kalbėti apie aktorius ir kartoti jų šmaikščius žodelius; kiekvieną dieną apeiti tą patį ratą kaip žvėrys narve, tik šiek tiek didesniame plote; puoštis dėl kitų, valgyti dėl kitų; didžiuotis arkliu ar karieta, kuriuos kaimynas įsigis tik po trijų dienų. Ar ne šitaip, keliais sakiniais nusakius, gyvena jūsų paryžiečiai? O dabar pažiūrėkime į gyvenimą iš aukščiau negu jie. Žmogaus laimę sudaro arba stiprūs išgyvenimai, kurie sekina gyvastį, arba ritminga veikla, kuri paverčia žmogų reguliariai veikiančia angliška mašina. Šią dviejų rūšių laimę pranoksta tariamas kilnusis smalsumas, noras prasiskverbti į gamtos paslaptis arba pasiekti tam tikrų rezultatų, mėgdžiojant jos reiškinius. Štai jums keliais žodžiais nusakytas Menas ir Mokslas, Aistra ir Ramybė. Ir štai visos žmonių aistros, įkaitintos jūsų socialinių interesų, praplaukia pro mane, o aš tyliai ramiai sau gyvenu. Na, o jūsų mokslinį smalsumą, tą savotišką dvikovą, kurią visuomet pralaimi žmogus, man atstoja pastangos perprasti visa, kas skatina žmoniją judėti. Trumpai tariant, nesivargindamas turiu pasaulį savo žinioje, bet pasaulio įtakai nė kiek nepasiduodu. Štai paklausykite, – kalbėjo toliau jis, – papasakosiu jums, kas įvyko šį rytą, ir jūs suprasite, kokiais malonumais aš gyvenu.

Jis atsistojo, užšovė duris, užtraukė seno gobeleno užuolaidą, kurios žiedai sucypė slysdami metaliniu strypu, ir grįžęs vėl atsisėdo į savo krėslą.

– Šį rytą, – tarė jis, – turėjau pateikti skolininkams tik du vekselius, visus kitus atidaviau vakar savo klientams vietoj grynų pinigų. Ir tai pelnas, nes diskontuodamas visada atskaičiuoju keturiasdešimt su už vežiką, kurį man reikia samdytis, kai

važiuoju išieškoti pinigų. Ar nebūtų juokinga, kad dėl šešių frankų diskontinio procento klientas priverstų lapnoti mane per visą Paryžių? Juk aš niekam nepaklūstu ir moku tik septynis frankus mokesčių! Pirmąjį tūkstančio frankų vekselį atnešė man diskontuoti jaunas gražus dabita, dėvįs išsiuvinėtą blizgančią liemenę, su lornetu rankoje, turįs tilbiuri, anglišką arklį ir t. t. Vekselį buvo pasirašiusi viena gražiausių paryžiečių, kažkokio didelių žemių valdytojo, grafo, žmona. Kas privertė tą grafienę pasirašyti vekselį, juridiškai negaliojantį, bet praktiškai labai vertingą? Mat šitos vargšės moterys bijo skandalo šeimoje dėl protestuoto vekselio ir greičiau pasiruošusios apmokėti pačios savimi negu palikti jį neapmokėtą. Panūdau sužinoti, kokia šito vekselio slaptoji vertė. Kodėl jis pasirašytas: iš kvailumo, neatsargumo, meilės ar gailesčio? Antrąjį tokios pat sumos vekselį buvo išdavusi kažkokia Fani Malvo, o man diskontuoti jį atnešė vienas bebankrutuojąs audeklų pirklys. Juk joks žmogus, jeigu jis turi bent mažiausią kreditą banke, pas mane neateis; čia pirmas žingsnis, žengtas nuo mano kambario slenksčio prie rašomojo stalo, byloja apie neviltį, artėjantį krachą, o svarbiausia – apie bergždžias pastangas gauti paskolą bankuose. Todėl aš matau tik mirtinai užpjudytus elnius, kuriuos vejasi gauja kreditorių. Grafienė gyveno Helderio gatvėje, o Fani – Monmartro gatvėje. Ko tik neprispėliojau, eidamas tą rytą iš namų! Jeigu šitos dvi moterys neišsigalės užsimokėti, jos sutiks mane su didesne pagarba negu savo tikrą tėvą. Kaip tik nesimaivys prieš mane grafienė už tą tūkstantį frankų! Nutaisys meilią miną, prašnekins mane tuo saldžiu balseliu, kuriuo paprastai kalbamasi su vekselio indosantu, apibers įteikliais žodeliais, galbūt net maldaus, bet aš...

Čia senis žvilgtelėjo į mane savo užgesusiu žvilgsniu.

– Bet aš... Manęs niekas nesujaudins! – kalbėjo jis toliau. – Aš stoju prieš ją kaip keršytojas, kaip sąžinės priekaištas! Na, meskime šalin prielaidas. Taigi nueinu.

– Grafienė dar neatsikėlusi, – pranešė man kambarinė.

– Kada bus galima ją pamatyti?

– Dvyliktą.

– Gal grafienė serga?

– Ne, bet ji grįžo iš pokylio trečią valandą ryto.

– Aš – Gobsekas. Praneškite jai mano pavardę, dvyliktą valandą vėl būsiu čia.

Ir išėjau, pažymėjęs savo vizitą kilime, kuriuo buvo nukloti laiptai. Man patinka nešvariais batais purvinti turtuolių kilimus – ne iš smulkaus niekšingumo, bet kad jie pajustų Skurdo nagus. Prieinu Monmartro gatvėje menkos išvaizdos namą, stumteliu senus vartus ir atsiduriu viename tų tamsių kiemų, į kuriuos niekad neprasimuša saulės spindulys. Šveicorinė tamsi, lango stiklas – riebaluotas, murzinas, suskirdęs kaip per ilgai dėvėto šilto chalato rankovė.

– Ar čia gyvena panelė Fani Malvo?

– Taip, tik jos nėra, bet jei jūs dėl vekselio, tai ji paliko jums pinigus.

– Ateisiu vėliau, – pasakiau aš.

Sužinojęs, kad pinigai pas durininką, panūdau susipažinti su pačia mergina; įsivaizdavau, kad ji gražutė. Visą rytą prasibasčiau po bulvarą, žiūrinėjau išstatytas graviūras; lygiai dvyliktą jau buvau grafienės svetainėje, priešais jos miegamąjį.

– Ponia ką tik man skambino, – pareiškė kambarinė, – nemanau, kad ji jau būtų pasirengusi priimti vizitus.

– Palauksiu, – atsakiau ir atsisėdau į krėslą. Atsidaro žaliuzės, įbėga kambarinė.

– Prašom eiti, – sako ji.

Iš saldaus kambarinės balselio supratau, kad šeimininkė neturi kuo užsimokėti. Užtat kokią gražuolę aš išvydau! Ji buvo skubom užsimetusi kašmyrinį šaliką ant nuogų pečių ir taip išmaniai į jį supos, kad po juo aiškiai galėjai nuspėti nuogo jos kūno formas. Vilkėjo peniuaru, papuoštu baltais it sniegas rauktinukais,

vadinasi, ne mažiau kaip du tūkstančius frankų per metus ji išleisdavo skalbėjai. Iš po dailios šilkinės skarelės, kreolių papročiu nerūpestingai užrištos ant galvos, sklaistėsi stambios juodų plaukų garbanos. Lova buvo sujaukta tikriausiai po neramaus miego. Dailininkas būtų brangiai užmokėjęs už teisę pasilikti bent kelias minutes šitame kambaryje. Po gašlumu dvelkiančiomis lovos užuolaidų klostėmis ant mėlyno šilko pūkinės antklodės numesta pagalvė, kurios mezginiai ryškiai bolavo šito mėlio fone, tebebuvo išlaikiusi neaiškias, vaizduotę žadinančias žavingų formų žymes. Ant plačiai patiestos lokenos prie raudonmedžio lovos kojų, išpjaustinėtų kaip liūtų letenos, žvilgėjo du balti atlasiniai batukai, atsainiai nusviesti pokylio nuvargintos moters. Ant kėdės karojo suglamžyta suknelė, rankovėmis siekdama žemę. Kojinės, kurias būtų nunešęs lengviausias vėjo dvelktelėjimas, gulėjo apsivijusios apie krėslo kojas. Ant sofos voliojosi balti keliaraiščiai. Ant židinio praskleista blizgėjo brangi vėduoklė. Komodos stalčiai buvo ištraukti. Aplinkui mėtėsi gėlės, briliantai, pirštinaitės, puokštė, diržas. Kvepėjo silpnais kvepalais. Visur krito į akį prabanga, netvarka, neharmoningas grožis. Bet po prabanga tūnantis skurdas jau kėlė galvą ir, šiepdamas aštrius dantis, jau taikėsi į šią moterį ar jos meilužį. Išvargęs grafienės veidas panėšėjo į šitą miegamąjį, kur matėsi praėjusios šventės žymių. Į niekučius, išsklaistytus aplinkui, gaila buvo žiūrėti; o dar vakar visi kartu jie puošė ją, svaigindami kam nors galvą. Šitie graužaties prislėgtos meilės pėdsakai, šitas palaido, ištaigaus, triukšmingo gyvenimo vaizdas – viskas liudijo, kokiomis Tantalo pastangomis buvo gaudomi akimirksnio malonumai. Kelios raudonos dėmės jaunosios moters veide bylojo apie jos odos švelnumą; tačiau pats veidas atrodė paburkęs, o tamsūs šešėliai po akimis turbūt ryškėjo šį kartą labiau negu paprastai. Vis dėlto prigimtis jos buvo tokia gyvybinga, kad šitos neprotingo gyvenimo žymės nekenkė jos grožiui. Akys žvilgėjo. Ji buvo panaši į vieną Leonardo da Vinčio Erodiadų[10] (kadaise aš verčiausi pa-

veikslais) ir vėrė akį savo gyvastingumu ir energija; jos stoto linijos nei jos bruožai neturėjo nieko trivialaus; ji žadino meilę, bet pati atrodė stipresnė už ją. Žodžiu, ji patiko man. Mano širdis jau seniai nebuvo taip plastėjusi. Na, vadinasi, man jau užmokėta! Duočiau tūkstantį frankų už tai, kad patirčiau pojūčius, kurie primintų jaunystės dienas. Ji parodė man kėdę ir tarė:

– Ar nebūtumėte toks malonus, pone, truputį palaukti?

– Iki rytdienos dvyliktos valandos, grafiene, – atsakiau ir sulanksčiau vekselį, kurį buvau jai padavęs, – protestuoti anksčiau neturiu teisės.

O pats sau širdyje pagalvojau: „Mokėk už visą šitą prabangą, už savo pavardę, mokėk už savo laimę, mokėk už visas privilegijas, kuriomis naudojiesi. Kad išsaugotų savo lobius, turčiai išgalvojo teismus, teisėjus ir giljotiną, į kurią kaip drugeliai į žvakės liepsną puola naivieji. Užtat jus, žmones, kurie miegate šilkuose ir po šilkais, kankina kas kita: sąžinės priekaištai, šypsenos slepiamas dantų griežimas ir pabaisos liūtų nasrais, suleidžiančios dantis jums tiesiai į širdį."

– Jūs norite protestuoti! Pagalvokite, ką darote! – sušuko ji, įsmeigusi į mane akis. – Nejaugi negerbiate manęs?

– Jeigu pats karalius būtų man skolingas, grafiene, ir laiku nesumokėtų, atiduočiau jį į teismą dar greičiau negu kurį kitą skolininką.

Šią akimirką kažkas tyliai pasibeldė į duris.

– Manęs nėra! – valdingai riktelėjo jaunoji moteris.

– Bet aš labai norėčiau su jumis pasikalbėti, Anastazi.

– Tik ne dabar, brangusis, – atsakė ji nebe taip šiurkščiai, tačiau toli gražu ne švelniai.

– Kam juokauti? Juk jūs su kažkuo kalbate, – žengdamas į kambarį tarė vyriškis, tikriausiai pats grafas.

Grafienė pažiūrėjo į mane, ir aš supratau – ji tapo mano verge. Buvo laikai, jaunuoli, kai aš iš kvailumo gal ir nebūčiau vekselio protestavęs. 1763 metais, būdamas Pondišeri, pasigailėjau

vienos moters, o ji mane gražiai apmulkino. Taip man ir reikėjo, kodėl aš ja pasitikėjau?

– O ko, pone, norite? – paklausė grafas.

Pamačiau, kaip moteris suvirpėjo visu kūnu; baltas, atlasinis jos kaklas pašiurpo; atsirado, kaip sako žmonės, žąsies oda. O aš juokiausi, nors netruktelėjo nė vienas mano veido raumuo.

– Tai mano tiekėjas, – atsakė ji.

Grafas nusigręžė nuo manęs, o aš ištraukiau iš kišenės vekselio kampą. Pastebėjusi šį negailestingą mostą, jaunoji moteris priėjo prie manęs, padavė briliantą ir tarė:

– Imkite ir tuoj pasišalinkite.

Mes apsimainėme vertybėmis, ir aš nusilenkęs išėjau. Briliantas, mano nuomone, buvo vertas ne mažiau kaip tūkstančio dviejų šimtų frankų. Kieme visas spiečius tarnų čiustijo savo livrėjas, šveitė batus ir valė ištaigingas karietas.

„Štai kas atveda šituos žmones pas mane, – pagalvojau aš. – Štai kas verčia juos padoriu būdu vogti milijonus, išdavinėti tėvynę. Kad nesusiteptų batų vaikščiodamas pėsčias, didžiūnas arba tas, kuris stengiasi jį pamėgdžioti, galų gale stačia galva griūva į purvą!“

Čia kaip tik atsidarė vartai, ir į kiemą kabrioletu įvažiavo tas jaunuolis, kuris man buvo įteikęs grafienės vekselį.

– Štai du šimtai frankų, pone, – tariau aš, kai jis iššoko iš karietos, – prašau grąžinti juos grafienei ir pasakyti, kad užstatą, kurį man šįryt davė, aš laikysiu visą savaitę, – ji galės jį atsiimti.

Jis paėmė tuos du šimtus frankų, ir jo lūpomis nuslydo pašaipi šypsena, tartum sakanti: „Aha, užmokėjo. Na ką gi, puiku!“

Ir aš įskaičiau jo veide grafienės ateitį. Šis gražus šviesiaplaukis ponaitis, beširdis lošėjas, išeis elgeta pats, paleis elgetomis ją, jos vyrą, vaikus, prašvilps jų dalis ir pridarys salonuose eibių daugiau negu pabūklų baterija pulko eilėse.

Paskui nuėjau į Monmartro gatvę, pas panelę Fani. Užkopiau siaurais stačiais laiptais į šeštą aukštą. Mane įvedė į dviejų kam-

barių butą, kur viskas žvilgėjo kaip naujas dukatas. Nepastebėjau nė mažiausios dulkelės ant baldų pirmame kambaryje, kur mane priėmė panelė Fani, tikra paryžietė; ji vilkėjo kukliai; jos galvutė buvo grakšti, veidelis gaivus, išvaizda meili, kaštoniniai plaukai rūpestingai sušukuoti, dviem lankais pakelti virš smilkinių, ir nuo to jos mėlynos tyros it krištolas akys atrodė skvarbios. Saulė, įspindusi pro langų užuolaidėles, švelnia šviesa gaubė jos kuklią povyzą. Aplink ją ant grindų mėtėsi daug drobės skiautelių, ir aš supratau, kuo ji verčiasi: siuvinėja baltinius. Ši mergina atrodė tikra vienatvės fėja. Padaviau vekselį ir pasakiau, kad buvau rytą atėjęs, bet neradau jos namie.

– Juk pinigai buvo palikti pas durininkę, – tarė ji.

Dėjausi nenugirdęs.

– Panelė, kaip matau, anksti išeinate?

– Retai aš teišeinu, bet kai prasėdi visą naktį prie darbo, norisi rytą išsimaudyti.

Pažiūrėjau į ją ir akimirksniu viską supratau. Prieš mane stovėjo mergina, kurią dirbti privertė nelaimė; ji tikriausiai buvo padorių fermerių duktė: jos veide įžiūrėjau strazdanų, būdingų žmonėms, kilusiems iš kaimo. Jos bruožai dvelkė dora. Pasijutau patekęs į tyrą, nuoširdžią atmosferą, kurioje atsigaivino mano plaučiai. Vargšė nekalta mergaitė! Ji dar tikėjo: prie jos kuklios dažytos medinės lovos kabėjo kryžius, papuoštas dviem buksmedžio šakelėmis. Aš beveik susigraudinau. Buvau besiūląs jai pinigų tik iš dvylikos procentų, kad įsigytų kokią nors pelningą dirbtuvėlę. „Bet ji, ko gero, turi pusbroliuką, – dingtelėjo man į galvą, – kuris pasinaudos jos parašu ir apšvarins vargšelę.“ Taip aš ir atsisveikinau vydamas nuo savęs kilnias mintis, nes gyvenime ne kartą turėjau progą stebėti, kad geradarystė, jei nepakenkia geradariui, tai pražudo tą, kuriam ji daroma. Kai jūs šiandien įėjote pas mane, pagalvojau, kad Fani Malvo būtų gera pačiutė; lyginau tyrą, vienišą šios merginos gyvenimą su tos grafienės gyvenimu, kuri, ėmusi

pasirašinėti vekselius, netruks nudardėti į giliausias nuodėmės prarajas!

Susimąstęs jis nutilo, aš įdėmiai stebėjau jį.

– Na štai, – prabilo jis vėl, – jūs manote, kad menkas juokas prasiskverbti į slapčiausias žmogaus širdies kerteles, pagyventi kitų gyvenimu ir pamatyti jį be jokių pagražinimų? Prieš jūsų akis atsiskleidžia vis nauji ir nauji vaizdai: šlykščios žaizdos, mirtina širdgėla, meilės scenos, skurdas, kurio tyko Senos vandenys, jaunatvės džiaugsmai, vedantys į ešafotą, nevilties juokas, prabangios puotos. Vakar žiūrėjai tragediją: padorus šeimos tėvas atsuka dujas, nes nebegali išmaitinti vaikų. Rytoj pamatysi komediją: jaunas plevėsa bandys prieš mane suvaidinti pono Dimanšo[11] scenos šiandieninį variantą. Jūs tikriausiai girdėjote liaupsinant mūsų naujausių pamokslininkų gražbylystę; kartais nepagailėdavau laiko ir nueidavau jų pasiklausyti, jiems pavyko paveikti mano pažiūras, bet, kaip kažkas pasakė, mano elgsenos – niekados! Tai va, šitie šaunieji kunigai, visokie jūsų Mirabo, Vernjo[12] ir kiti – vien pasigailėtini mikčiai, palyginti su oratoriais, kuriuos aš čia išgirstu. Įsimylėjusi mergina, senas pirklys, slystąs į bankrotą, motina, besistengianti nuslėpti sūnaus nusikaltimą, duonos pritrūkęs menininkas, didikas, atsidūręs nemalonėje ir, ko gero, dėl pinigų stokos galįs prarasti savo ilgų pastangų vaisius, – visi šie žmonės dažnąsyk prabyla su tokia jėga, jog aš suvirpu. Šitie įstabūs aktoriai vaidina tik man vienam, bet apgauti manęs neįstengia. Žvilgsnis mano – kaip paties Dievo, aš skaitau širdyse. Nuo manęs niekas nepasislepia. Tam, kuris užrišinėja ir atrišinėja pinigų kapšą, žmonės nieko negali atsakyti. Aš pakankamai turtingas, kad galėčiau nupirkti sąžines tų, nuo kurių priklauso ministrai: pradedant jų kanceliarijos pasiuntiniais ir baigiant jų meilužėmis. Ar tai ne Valdžia? Aš galiu turėti gražiausias moteris ir nusipirkti švelniausias jų glamones. Argi tai ne Malonumas? Ar Valdžia ir Malonumas neišreiškia visos jūsų socialinės santvarkos esmės? To-

kių kaip aš Paryžiuje ne daugiau kaip dešimt, visi mes tylūs ir niekam nežinomi valdovai, jūsų likimo viešpačiai. Ar gyvenimas ne mašina, užvedama pinigais? Atsiminkite, kad priemonės visada susipina su rezultatais: jums niekada nepavyks atskirti sielos ir juslių, dvasios ir materijos. Auksas yra jūsų nūdienės visuomenės dvasinis principas. Tam tikromis savaitės dienomis aš ir tie, su kuriais mane sieja bendri interesai, renkamės „Temidės" kavinėje, netoli Naujojo tilto. Ten mes atskleidžiame vienas kitam finansines paslaptis. Joks turtas mūsų nesuklaidins, mums žinomos visų žymiųjų šeimų paslaptys. Mes turime savotišką *juodąją knygą*, kur įrašome svarbiausias žinias apie valstybinį kreditą, bankus, prekybą. Lyg savotiški Biržos teologai-kazuistai, sudarome, taip sakant, šventosios Inkvizicijos tribunolą, kur vertinami bei nagrinėjami iš pažiūros nereikšmingi kiekvieno šiek tiek pasiturinčio žmogaus veiksmai, ir mes niekada nesuklystame. Vienam iš mūsų pavesta stebėti teisininkų pasaulį, antram – finansininkų, trečiam – aukštų pareigūnų, ketvirtam – pirklių. Aš seku turtingąjį jaunimą, menininkus, aukštuomenės žmones ir lošėjus – daugiausia rūpesčių sudarančią Paryžiaus visuomenės dalį. Kiekvienas mielai išduoda kaimyno paslaptis. Apviltos aistros, įžeista savimeilė atriša liežuvį. Ydos, nusivylimas, kerštas – geriausi policijos agentai. Visi mano kolegos, kaip ir aš, gyvenime viskuo pasimėgavę, visko prisisotinę ir mėgstame dabar valdžią ir pinigus tik dėl pačių pinigų ir dėl pačios valdžios. Čia, – pridūrė jis, rodydamas į savo šaltą grynomis sienomis kambarį, – liepsningiausias meilužis, kuris bet kur kitur įsižeidžia dėl menkiausios užuominos ir griebiasi špagos dėl vieno vienintelio žodelio, maldauja mane sudėjęs rankas. Čia labiausiai išpuikęs prekijas, labiausiai pasipūtusi gražuolė, labiausiai išdidęs karys maldauja mane, verkdami iš pykčio ar sielvarto. Čia maldauja mane geriausias menininkas bei rašytojas, kurių vardams lemta išlikti ateinančioms kartoms. O štai čia, – tarė jis, bakstelėjęs sau pirštu į kaktą,

– čia yra svarstyklės, kuriomis sveriami viso Paryžiaus interesai ir palikimai. Na kaip, ar vis dar manote, kad ši balta kaukė, kuri taip dažnai stebino jus savo nejudrumu, negali išgyventi jokio džiaugsmo? – pasakė jis, prikišęs prie manęs savo blyškų, pinigais atsiduodantį veidą.

Namo grįžau apstulbęs. Šitas smulkus, išdžiūvęs seneliukas išaugo mano akyse. Jis virto fantastine figūra, aukso galios įsikūnijimu. Gyvenimas ir žmonės kėlė man siaubą.

„Nejaugi viską lemia pinigai?" – svarsčiau aš.

Menu, ilgai negalėjau tą vakarą užmigti. Man visur aplink vaidenosi aukso krūvos. Iš minties nėjo gražioji grafienė. Gėdijuosi prisipažinti, kad ji visiškai užtemdė kuklutės ir tyros merginos paveikslą, merginos, kuriai buvo skirta likti nežinomai ir dirbti, tačiau rytą, dar neišsisklaidžius sapnams, prieš mieguistas mano akis išniro švelnioji Fani visu savo grožiu, ir aš ėmiau galvoti tik apie ją.

– Gal išgersite stiklinę saldinto vandens? – pertraukė Dervilį vikontienė.

– Mielai, – atsakė jis.

– Tačiau aš nematau, ką bendro turi šita istorija su mumis, – pareiškė ponia de Granljė ir paskambino.

– Šimts sardanapalų! – išsprūdo Derviliui jo įprastinis keiksmas, – išsklaidysiu visus miegus panelei Kamilei, kai ji sužinos, kad visai neseniai jos laimė priklausė nuo tėtušio Gobseko; bet kadangi, būdamas aštuoniasdešimt devynerių metų, seniokas pasimirė, ponas de Resto netrukus taps gražaus turto savininku. Tuoj paaiškinsiu kaip. O Fani Malvo – jūs puikiai ją pažįstate. Tai mano žmona!

– Mielas vaikinas kaip visada atviraširdis ir prisipažintų net dvidešimties liudininkų akivaizdoje! – tarė vikontienė.

– Aš pasiruošęs tai paskelbti visam pasauliui, – atsakė advokatas.

– Gerkite, gerkite, mielas Dervili. Matau, kad nebūsite gyvenime niekuo kitu, kaip tik laimingiausiu ir geriausiu žmogumi.

– Taigi jūs buvote Helderio gatvėje pas kažkokią grafienę, – įsiterpė į kalbą vikontienės brolis, staiga pakirdęs iš snaudulio. – Kas ten toliau atsitiko?

– Praėjus kelioms dienoms po mano pokalbio su senuoju olandu aš apgyniau diplomą, – toliau pasakojo Dervilis. – Gavau teisės mokslų licenciatą, o paskui – teisę advokatauti. Senasis šykštuolis ėmė dar labiau manimi pasitikėti. Kreipdavosi nemokamų patarimų kebliais reikalais, į kuriuos drąsiai leisdavosi, surinkęs tikslius duomenis, nors kiekvienas teisininkas būtų laikęs juos nepatikimais. Tas žmogus, kurio niekas ir niekuo negalėjo paveikti, klausėsi mano patarimų su savotiška pagarba. Reikia pasakyti, kad jie jam visada į gera išeidavo. Pagaliau, išdirbęs advokato kontoroje trejus metus, buvau paskirtas vyresniuoju klerku ir išsikrausčiau iš Grė gatvės, nes mano šefas, be šimto penkiasdešimt frankų mėnesinės algos, aprūpino mane dar maistu ir butu. Kokia tai buvo puiki diena man! Kai užėjau atsisveikinti su palūkininku, jis nepasakė man nė vieno draugiško žodžio, nepareiškė nepasitenkinimo, net neprašė manęs jo lankyti; tik dėbtelėjo tuo savo keistu žvilgsniu, kuris tarytum rodė jį turint aiškiaregystės dovaną. Praėjus savaitei, sulaukiau buvusio kaimyno vizito; jis atsinešė gana painią bylą dėl turto nusavinimo ir nuo tos dienos ėmė lankytis nemokamų patarimų visai nesivaržydamas, tartum už pinigus. Antriesiems metams baigiantis, 1818–1819 metais, mano šefas, didelis lėbautojas ir švaistūnas, pateko į sunkią finansinę padėtį ir turėjo parduoti kontorą. Nors tais laikais advokato kontoros dar nebuvo vertinamos tokiomis fantastinėmis kainomis kaip šiandien, mano šefas už savąją paprašė tik šimto penkiasdešimt tūkstančių. Darbštus, išmanus, protingas žmogus būtų galėjęs padoriai gyventi iš kontoros pajamų, per dešimt metų išsimokėti procentus ir skolą – reikėjo tik įsigyti pasitikėjimą. Bet aš, septintasis smulkaus Nuajono buržua vaikas, neturėjau nė kiauro skatiko ir, be tėtušio Gobseko, kito kapitalisto nepažinojau. Ambicingas

troškimas ir nežinia koks vilties spindulys įkvėpė man drąsos kreiptis į Gobseką. Taigi kartą vakare aš lėtai nužingsniavau į Grė gatvę. Smarkiai man plakė širdis, kai pasibeldžiau į niūriojo namo duris. Prisiminiau visa, ką kadaise pasakojo senasis šykštuolis dar tais laikais, kai nė įsivaizduot negalėjau, kokia pašėlusi baimė apima žmones prie šių durų slenksčio. O štai dabar aš prašysiu jį kaip daugelis kitų. „Bet ne, – nusprendžiau aš, – garbingas žmogus turi visuomet ir visur išlaikyti orumą. Žemintis dėl turto neverta. Būsiu toks pat blaivus kaip ir jis."

Kai aš išsikrausčiau, tėtušis Gobsekas išsinuomojo mano kambarį, kad niekas šalimais neapsigyventų; liepė taip pat išpjauti duryse mažą grotuotą langelį; mane jis įsileido tik tada, kai atpažino mano veidą.

– Na kaip, – tarė jis savo saldžiu tęvu balsu, – jūsų šefas parduoda kontorą?

– Iš kur jūs žinote? Apie tai jis kalbėjo tik su manimi.

Senio lūpos pasitempė į šonus visai kaip teatro uždanga, ir šitą nebylią šypseną palydėjo ledinis žvilgsnis. Aš sumišau, o jis kiek palaukęs šaltai tarė:

– Kitaip nebūčiau turėjęs laimės jus čia matyti.

– Išklausykite mane, pone Gobsekai, – prabilau aš, stengdamasis kalbėti kuo ramiau, nors senis nenuleido nuo manęs bejausmių, vaiskiai blizgančių akių, kurios mane trikdė.

Jis mostelėjo ranka, tarytum norėdamas pasakyti: „Kalbėkite!"

– Žinau, kad paveikti jus labai sunku. Todėl tuščiai negražbyliausiu ir nesistengsiu pavaizduoti jums, kaip jaučiasi beturtis klerkas, sudėjęs visas viltis į jus ir be jūsų neturįs šiame pasaulyje kitos širdies, kuriai rūpėtų jo ateitis. Duokime širdims ramybę. Piniginiai reikalai – tai piniginiai, čia nereikalingi sentimentai kaip romanuose. Štai kokia padėtis. Mano šefui kontora duoda kasmet apie dvidešimt tūkstančių frankų pajamų; bet aš manau, kad patekusi į mano rankas ji duos iki keturiasdešimties tūkstančių. Jis nori už ją šimto penkiasdešimt tūkstančių

frankų. Kažkas man sako štai čia, – tariau aš, bakstelėjęs pirštu į kaktą, – kad jeigu jūs galėtumėte paskolinti reikalingą šiai kontorai įsigyti sumą, per dešimt metų aš jums išsimokėčiau.

– Čia tai kalba, – pasakė tėtušis Gobsekas, padavęs man ranką ir suspaudęs manąją. – Dar niekada nuo to laiko, kai užsiimu piniginiais reikalais, nė vienas žmogus nėra taip aiškiai išdėstęs man savo apsilankymo tikslo. O kokios garantijos? – paklausė jis, permetęs mane akimis nuo galvos iki kojų. – Jokių, – atsakė pats patylėjęs. – Kiek jums metų?

– Po dešimties dienų sueis dvidešimt penkeri, – atsakiau. – Kitaip negalėčiau sudaryti sutarties.

– Teisingai!

– Na ir kaip?

– Pažiūrėsime.

– Dievaži, tada nėra ko gaišti. Antraip atsiras konkurentų, pakels kainą.

– Rytoj rytą atneškite man savo gimimo metrikų išrašą, tada pakalbėsime apie reikalą. Aš pagalvosiu.

Rytą, aštuntą valandą, aš jau buvau pas senį. Jis paėmė mano dokumentus, užsidėjo akinius, atsikosėjo, nusispjovė, įsisupo į savo juodą apsiaustą ir perskaitė ištrauką iš merijos knygų nuo pirmo iki paskutinio žodžio. Paskui pavartė ją, žvilgtelėjo į mane, dar kartą atsikosėjo, pasimuistė kėdėje ir tarė:

– Na ką gi, bandysime reikalą tvarkyti.

Aš krūptelėjau.

– Paprastai aš skolinu iš penkiasdešimties, kartais šimto, dviejų šimtų ir penkių šimtų procentų.

Nuo šių žodžių aš išbalau.

– Bet vardan mūsų pažinties aš pasitenkinsiu dvylika su puse procentų... – Jis sudvejojo. – Na gerai, kaip iš jūsų, paskaičiuosiu trylika procentų. Ar tinka?

– Tinka, – atsakiau aš.

– Bet jei per daug, ginkitės, Grocijau[13]. – Jis kartais juokais

vadindavo mane Grocijumi. – Prašau iš jūsų trylikos procentų – toks jau mano amatas, o jūs apsigalvokite, ar galėsite tiek mokėti. Nemėgstu, kad žmonės tuoj su viskuo sutinka. Per daug?

– Ne, – atsakiau. – Išsimokėsiu, tik reikės šiek tiek daugiau paprakaituoti.

– Po šimts pypkių! – šūktelėjo jis, pašaipiai į mane šnairuodamas. – Klientai užmokės.

– Ne, tetraukia mane velniai! – sušukau aš. – Pats užsimokėsiu. Geriau ranką duosiu nukirsti, negu imsiu žmonėms kailį lupti!

– Labanakt! – pasakė tėtušis Gobsekas.

– Bet honorarams yra nustatyta taksa, – pridūriau aš.

– Taksos nėra transakcijoms, prolongacijoms, arbitražams. Galite imti tūkstantį frankų, net šešis tūkstančius, atsižvelgdamas į bylos svarbumą, už derybas, važinėjimus, aktų surašymą, už visokius prašymus ir savo šnekalus teisme. Reikia mokėti tokių bylų susirasti. Aš rekomenduosiu jus kaip išmaniausią ir apsukriausią advokatą, prisiųsiu jums tiek šios rūšies bylų, kad jūsų kolegos sprogs iš pavydo. Mano bendrai – Verbrustas, Palma, Žigonė – paves jums savo bylas dėl turto nusavinimo, o jiems tokių bylų gyvas galas! Taigi jūs turėsite dvigubą klientūrą: vieną perimsite su kontora, kitą jums parūpinsiu aš. Beveik reikėtų paimti penkiolika procentų už tuos mano šimtą penkiasdešimt tūkstančių.

– Tebūnie, bet nė vieno santimo daugiau, – atsakiau tvirtai kaip žmogus, iš kurio nieko daugiau neišpeši.

Tėtušis Gobsekas sušvelnėjo ir, matyt, buvo patenkintas manimi.

– Už kontorą jūsų šefui sumokėsiu aš pats, – tarė jis, – kad įsigyčiau tvirtą privilegiją dėl įmokėtos sumos ir laidavimo.

– O, apsirūpinkite kokiomis tik norite garantijomis.

– Paskui jūs išduosite man penkiolika neužpildytų vekselių po dešimt tūkstančių frankų kiekvieną.

– Gerai, su sąlyga, kad šita dviguba vertybė bus patvirtinta.

– Ne! – suriko Gobsekas, pertraukdamas mane. – Kodėl aš turiu labiau pasitikėti jumis negu jūs manimi?

Aš nutylėjau.

– O be to, kol aš gyvas, – pridūrė jis jau lipšniu tonu, – jūs ir toliau be jokio atlyginimo tvarkysite mano reikalus, gerai?

– Gerai, su sąlyga, kad jokių išlaidų savais pinigais aš nepadengsiu.

– Teisingai! – pasakė Gobsekas. – Beje, – pridūrė jis, sunkiai nutaisydamas lipšnią išraišką, – ar leisite man jus lankyti?

– Visada džiaugsiuosi jus matydamas.

– Taip, bet rytais bus nepatogu. Jūs būsite užsiėmęs savo reikalais, aš – savo.

– Tai ateikite vakarais.

– O ne! – gyvai atsakė jis. – Jums reikės lankytis salonuose, susitikinėti su savo klientais. O aš turiu savo draugus, mes renkamės vakarais kavinėje.

„Draugus!" – pagalvojau aš ir pasakiau:

– Na, tai kodėl nesusitikti prie pietų stalo?

– Puiku! – sutiko Gobsekas. – Po biržos, penktą valandą. Ką gi, ateisiu pas jus du kartus per savaitę: trečiadieniais ir šeštadieniais. Aptarsime reikalus kaip du bičiuliai. O, kartais aš būnu linksmai nusiteikęs! Pavaišinsite mane kurapkos sparneliu, šampano taure, paplepėsime. Aš žinau daug istorijų, kurias šiandien jau galima pasakoti ir kurios jus išmokys pažinti žmones, ypač moteris.

– Kurapka ir šampanas bus.

– Neimkite kvailioti, kitaip prarasite mano pasitikėjimą. Neįsimanykite per daug plačiai gyventi. Pasisamdykite seną tarnaitę, ir viskas. Ateidinėsiu pas jus pasiteirauti, kaip laikotės. Juk į jus aš būsiu įdėjęs kapitalą! Che, che! Juk reikės man žinoti, kaip jums sekasi. Na, tai ateikite šiandien vakare su savo šefu.

– Leiskite paklausti, jei mano klausimas nepasirodys per daug nekuklus, – kreipiausi aš į seneliuką, kai priėjome prie durų, – kam visoje šitoje istorijoje prireikė mano metrikų?

Johanas Esteras van Gobsekas gūžtelėjo pečiais, gudriai šyptelėjo ir atsakė:

– Koks tas jaunimas paikas! Įsidėmėkite, pone advokate, ir gerai įsikalkite į galvą, – kad jūsų paties kas neapstatytų, – kai žmogui dar nėra trijų dešimčių, tai jo teisingumas ir talentas yra savotiškas užstatas. O po trisdešimties žmogumi pasitikėti jau nebegalima.

Ir jis uždarė duris.

Po trijų mėnesių aš jau buvau advokatas. Netrukus turėjau laimės, ponia vikontiene, pradėti jūsų bylą dėl turto atgavimo. Laimėjau ją ir išgarsėjau. Nors Gobsekui mokėjau baisiai didelius procentus, bet nepraėjo nė penkeri metai, ir aš su juo atsiteisiau. Vedžiau Fani Malvo, kurią iš visos širdies mylėjau. Panašus likimas, darbas ir sėkmė dar labiau sutvirtino mudviejų jausmus. Vienam jos dėdei, pralobusiam fermeriui, mirus, ji gavo septyniasdešimt tūkstančių frankų palikimo, šitie pinigai padėjo man galutinai išsimokėti. Nuo tos dienos mane tebelydi laimė ir gerovė. Tad nekalbėkime daugiau apie mane, nes nieko nėra įkyresnio kaip laimingas žmogus. Grįžkime prie pagrindinių istorijos veikėjų. Praėjus metams po kontoros įsigijimo, draugai beveik jėga mane nusitempė į viengungių pobūvį. Šituos pietus rengė vienas mano draugas, pralaimėjęs lažybas jaunam vyrui, kuriuo tada labai žavėtasi salonuose. Ponas de Trajis, to meto *dendžių* pažiba, buvo labai garsus...

– Betgi jis dar ir šiandien garsus, – pertraukė advokatą grafas de Bornas. – Niekas nemoka taip dėvėti frako, taip važiuoti pratėgiui sukinkytais arkliais kaip jis. O lošti kortomis, valgyti ir gerti niekas neįstengs žavingiau už Maksimą. Jis nusimano ir apie arklius, ir apie skrybėles, ir apie paveikslus. Visos moterys dėl jo iš galvos kraustosi. Jis praūžia kiekvienais metais apie

šimtą tūkstančių frankų, tačiau niekas niekada nėra girdėjęs, kad jis turėtų kokią nuosavybę ar nors vieną rentos kuponą. Tai mūsų salonuose, buduaruose ir bulvaruose klajojančio riterio tipas, tai savotiška amfibija, nes turi jis tiek pat vyriškų, kiek ir moteriškų bruožų. Grafas Maksimas de Trajis – keista būtybė: jis tinka viskam ir kartu niekam, žmonės jo bijo, bet ir niekina, jis žino viską, bet kartu yra didžiausias nemokša, gali lygiai taip pat padaryti gerą darbą kaip ir ryžtis nusikalsti, pasirodyti čia niekšas, čia kilniaširdis, tai žmogus, veikiau susitepęs purvu negu apsitaškęs krauju, jį daugiau kankina bėdos negu sąžinės graužatis, galvą jam labiau kvaršina rūpestis, kaip geriau suvirškinti, negu mintys, jis dedasi apvaldytas aistrų, o iš tikrųjų yra viskam abejingas. Jis – žėrinti grandis, kuri galėtų sujungti katorgą ir aukštuomenę. Maksimas de Trajis – neeilinio proto žmogus, iš šitokių kartais išeina tokie kaip Mirabo, Pitas ar Rišeljė, bet dažniausiai tokie kaip grafas de Hornas, Fukjė-Tenvilis ir Kuanjaras.[14]

– Tai va, – prašneko vėl Dervilis, išklausęs vikontienės brolio, – apie šitą žmogų man dažnai pasakodavo vienas mano klientas, vargšas tėtušis Gorijo, bet aš jau keletą kartų, susitikęs grafą salonuose, išvengiau pavojingos garbės su juo susipažinti. Tačiau šį sykį bičiulis taip užsispyręs kvietė į savo rengiamą pobūvį, kad negalėjau atsisakyti, kitaip mane būtų apšaukę šventeiva. Jums sunku, ponia, įsivaizduoti, kas tai yra viengungių pietūs, įmantrūs ir prašmatnūs kaip reta. Šitokią prabangą sau leidžia šykštuolis, kai vieną gražią dieną lengvapėdiškai įsigeidžia pasišvaistyti pinigais. Įeini, ir tave apstulbina nuostabiai dengtas tvarkingas stalas: žėri sidabras, krištolas, akį veria damastinė staltiesė. Čia žydėte žydi gyvenimas: jauni vyrai žavūs, šypsosi, kalba tyliai, atrodo lyg jaunamartės, viskas aplink juos skaistu. O dviem valandom praslinkus – sakytum mūšio laukas po kautynių: stiklų šukės, suglamžytos, sutryptos servetėlės, lėkštėse apkramsnoti valgiai, į kuriuos net šleikštu pažiūrėti;

riksmas toks, kad sprogsta galva, aidi juokais keliami tostai, žaibuoja epigramos ir neskanus sąmojis; veidai išraudę, akys dega, bet nieko nebesako, užtat nenorom išsprūdusios paslaptys pasako viską. Triukšmas kaip pragare: vienas daužo butelius, kitas traukia dainą; trečias kviečia draugą į dvikovą, kiti bučiuojasi arba mušasi; tvyro baisus tvaikas, tartum būtų susimaišę šimtai kvapų, ir girdisi staugsmas, tartum šauktų šimtai balsų; niekas nebesižino nei ką valgo, nei ką geria, nei ką kalba; vieni sėdi paniurę, kiti kažką vapalioja; o ten, žiūrėk, koks maniakas vis kartoja tą patį žodį, sakytumei įsiūbuotas varpas; kai kas susimano padaryti tvarką šitoje maišatyje, o protingiausias siūlo pradėti orgijas. Įėjęs čia blaivus žmogus tikrai manytų patekęs į bakchanalijas. Tai šitokiame sąmyšyje ponas de Trajis pabandė man įsiteikti. Dar nebuvau visiškai pametęs proto ir stengiausi būti budrus. O jis dėjosi gerokai įgėręs, nors buvo blaivus ir galvojo tik apie savo reikalus. Išties nežinau, kaip tat įvyko, bet jis mane visiškai pakerėjo, ir apie devintą valandą vakaro, išeidamas iš Grinjono svetainės, aš pažadėjau nuvesti jį rytojaus rytą pas tėtušį Gobseką. Šito auksaburnio kalboje lyg per stebuklą pynėsi žodžiai: garbė, dorybė, grafienė, padori moteris, nelaimė. Kai kitą rytą pabudęs norėjau prisiminti, ką vakar veikiau, sunkiai tepavyko suregzti mintis. Pagaliau man pasidingojo, kad kažkurio mano kliento dukteriai gresia pavojus, ji gali prarasti gerą vardą, vyro pagarbą ir meilę, jeigu jai nepavyks šį rytą gauti penkiasdešimt tūkstančių frankų. Čia buvo įmaišytos ir kažkokios kortų skolos, ir sąskaitos račiui už karietas, ir dar nežinau kokiu būdu prarasti pinigai. Mano vakarykštis įžymusis stalo draugas užtikrino, kad ta dama labai turtinga ir, taupiai gyvendama, per kelerius metus išlyginsianti šitą savo turtui padarytą žalą. Ir tik dabar aš susiprotėjau, kodėl mano draugas taip įsikibo į mane. Gėda, tačiau turiu prisipažinti, jog man nė į galvą neatėjo, kad ir pačiam tėtušiui Gobsekui buvo svarbu susitaikyti su tuo dendžiu. Man dar besirengiant, į kambarį įėjo ponas de Trajis.

– Pone grafe, – tariau jam po įprastinių pasisveikinimo ceremonijų, – nežinau, kam jums reikia, kad nuvesčiau jus pas van Gobseką; juk tai mandagiausias ir nepavojingiausias iš visų kapitalistų. Jis paskolins jums pinigų, jei turės, arba, tikriau pasakius, jei pateiksite jam pakankamai garantijų.

– Jokiu būdu neketinu, pone Dervili, – atsakė jis, – versti padaryti šią paslaugą, nors jūs man vakar ir pažadėjote.

„Šimts sardanapalų! – pagalvojau aš. – Nejaugi leisiu šitam žmogui galvoti, kad netesiu duoto žodžio?"

– Vakar turėjau garbės paaiškinti jums, – kalbėjo toliau grafas, – kad aš labai ne laiku susipykau su tėtušiu Gobseku. O kadangi Paryžiuje beveik tik jis vienas gali pirmąją naujo mėnesio dieną pakloti ant stalo čia pat šimtą tūkstančių, aš ir paprašiau jus sutaikyti mane su juo. Bet nebekalbėkime apie tai...

Ponas de Trajis žvilgtelėjo į mane su mandagiai užgaulia veido išraiška ir buvo beišeinąs.

– Esu pasiruošęs važiuoti su jumis, – tariau aš.

Kai atvažiavome į Grė gatvę, jaunasis dabita ėmė dairytis aplinkui taip įdėmiai ir neramiai, kad aš nustebau. Jo veidas čia mėlo, čia raudo, čia gelto, o ant kaktos jam iššoko keli prakaito lašai, kai pamatė Gobseko namo duris. Mums belipant iš kabrioleto, į Grė gatvę įsuko fiakras. Akylas kaip sakalas jaunasis vyras iš karto pastebėjo jame susigūžusią moterį. Jo veidą nutvieskė beveik laukinis džiaugsmas. Jis šūktelėjo pro šalį einantį berniūkštį ir padavė jam palaikyti savo arklį. Užlipome laiptais ir įėjome pas senąjį palūkininką.

– Pone Gobsekai, – kreipiausi į jį, – atvedžiau pas jus vieną artimiausių draugų (kuriuo nepasitikiu kaip velniu, – šnabžtelėjau seniui į ausį). Manau, kad mano prašomas parodysite jam palankumo (už įprastinius nuošimčius) ir išgelbėsite iš bėdos (jeigu jums tai paranku).

Ponas de Trajis nusilenkė palūkininkui, atsisėdo, pasiruošęs klausyti, ir nutaisė tokią meilią ir įteiklią dvariškio pozą, kad

būtų sužavėjęs kiekvieną; bet mano Gobsekas sėdėjo kėdėje prie židinio sustingęs ir abejingas. Šią valandėlę jis buvo panašus į Voltero statulą Prancūzų teatro peristilyje temstant; lyg atsakydamas į pasveikinimą, lengvai kilstelėjo savo apšepusią kepurę, kurios niekada nenusiimdavo nuo galvos. Kai švystelėjo geltono jo kiaušo ruoželis, man galutinai pasirodė, kad šitas žmogus – marmurinė statula.

– Pinigų aš turiu tik savo klientams, – pasakė jis.

– Tai jūs labai pykstate, kad aš kitur, o ne pas jus teikiausi nusigyventi? – nusijuokė grafas.

– Nusigyventi? – ironiškai pakartojo Gobsekas.

– Jūs norite pasakyti, kad negali nusigyventi žmogus, kuris nieko neturi? Bet kirskime lažybų, kad nerasite Paryžiuje žmogaus su gražesniu kapitalu negu šis, – sušuko dabita ir atsikėlęs apsisuko ant kulnų.

Šitai beveik rimtai išdaigai nebuvo lemta Gobseką paveikti.

– Juk mano artimiausi draugai tokie žmonės kaip Ronkerolis, de Marsė, Frankesini, abudu Vandenesai, Ažiuda-Pinto, – žodžiu, visi madingiausieji Paryžiaus jaunuoliai. Aš vieno kunigaikščio ir ambasadoriaus, kuriuos jūs gerai pažįstate, nuolatinis partneris prie kortų stalo. Aš renku pajamas Londone, Karlsbade, Badene, Bate. Ar tai ne nuostabiausia gamybos šaka?

– Tiesa.

– Jūs elgiatės su manimi lyg su kempine, po šimts pypkių! Leidžiate man pripampti aukštojoje draugijoje, o paskui, kai užeina striukė, išspaudžiate mane; bet ir jus mirtis kaip kempinę išspaus.

– Galimas daiktas!

– Jei ne švaistūnai, ką jūs veiktumėte? Mudu su jumis – kūnas ir siela.

– Teisingai.

– Na, tai duokite šen ranką, senasis tėtuši Gobsekai, ir būkite kilniaširdis, jei tai, ką sakau, yra tiesa, teisinga ir galima.

– Atėjote pas mane todėl, – šaltai prabilo palūkininkas, – kad Žirarui, Palma, Verbrustui ir Žigonė jau per gerklę eina jūsų vekseliai, jie siūlo juos visiems su penkiasdešimt procentų nuostoliu, o kadangi davę jums tėra greičiausiai tik pusę vekselio vertės, tai jūsų vekseliai neverti nė dvidešimt penkių procentų... Mano pagarba! Bet argi galiu aš padoriai skolinti, kad ir vieną su žmogui, – kalbėjo Gobsekas, – kuris turi trisdešimt tūkstančių frankų skolų, o kišenėje nė kiauro skatiko? Užvakar pobūvyje pas baroną Nusingeną jūs pralošėte dešimt tūkstančių frankų.

– Gerbiamasis, – atšovė grafas, su neįtikimu begėdiškumu permetęs akimis senį nuo galvos iki kojų, – mano reikalai jūsų nekliūva. Kol skolai laikas nesuėjo, skola – ne skola!

– Teisybė.

– Mano vekseliai bus apmokėti!

– Galimas daiktas!

– O dabar klausimas toks – ar mano siūlomos garantijos bus jums pakankamos sumai, kurią noriu iš jūsų gauti?

– Teisingai.

Kambaryje pasigirdo prie durų sustojančio fiakro bildesys.

– Einu ir tuoj atnešiu jums vieną daiktą, kuris, man rodos, turės jus patenkinti, – sušuko jaunasis dabita.

– Ak sūnau, – šūktelėjo Gobsekas, skolininkui išėjus; jis pašoko nuo kėdės ir ištiesė į mane rankas, lyg norėdamas apglėbti. – Jeigu jis duos vertingą užstatą, tu būsi išgelbėjęs man gyvybę! Kitaip man būtų galas buvęs. Verbrustas ir Žigonė sugalvojo iškrėsti man pokštą. Bet tavo dėka aš pats skaniai šį vakarą iš jų pasijuoksiu.

Senio džiaugsmas kėlė savotišką šiurpą. Tik tą vienintelį kartą jis ir teparodė man savo jausmus. Šis džiaugsmas truko akimirką, bet niekados neišdils man iš atminties.

– Būkite malonus ir pasilikite čia, – pridūrė Gobsekas. – Nors turiu ginklą ir neabejoju dėl savo rankos taiklumo kaip žmogus,

kuriam teko kadaise tigrus medžioti ir ant laivo denio galuotis, kai reikėjo nugalėti arba mirti, – tačiau šituo elegantišku sukčiumi aš nepasitikiu.

Jis grįžo prie rašomojo stalo ir atsisėdo į krėslą. Jo veidas vėl išblyško ir sustingo.

– A! – atsigręžė jis į mane. – Jūs tikriausiai pamatysite gražuolę, apie kurią jums kadaise pasakojau. Girdžiu koridoriuje aristokratiškus žingsnelius.

Iš tikrųjų jaunasis dabita sugrįžo, vedinas moterimi; supratau, kad tai ta pati grafienė, kurios miegamąjį man buvo kadaise apsakęs Gobsekas, viena iš dviejų tėtušio Gorijo dukterų. Grafienė manęs iš pradžių nepastebėjo, nes aš stovėjau lango nišoje ir žiūrėjau į gatvę. Įžengusi į drėgną ir tamsų palūkininko kambarį, ji nepatikliai pažvelgė į Maksimą. Ši moteris buvo tokia graži, jog man pasidarė jos gaila, nors ir žinojau jos nusižengimus. Širdį jai gniaužė kraupus nuogąstis, kilnius, išdidžius veido bruožus buvo iškreipęs mėšlungis, kad ir kaip ji stengėsi tatai nuslėpti. Jaunasis vyras buvo virtęs jos piktuoju genijumi. Gėrėjausi Gobseku, kuris prieš ketverius metus iš pirmojo vekselio atspėjo šių dviejų žmonių likimą.

„Tas pabaisa angelo veidu, – pagalvojau aš, – matyt, ją valdo visais įmanomais būdais: tuštybe, pavydu, kūniškais malonumais, aukštuomenės vilionėmis."

– Net ir šios moters dorybės, – sušuko vikontienė, – tapo jo ginklais. Jis privertė ją lieti pasiaukojimo ašaras, sugebėjo uždegti jos širdyje mūsų lyčiai įgimtą didžiadvasiškumą, piktnaudžiavo jos meile ir labai brangiai pardavinėjo jai nusikalstamus džiaugsmus.

– Turiu jums prisipažinti, – tarė Dervilis, nesupratęs, ką ženklais jam nori pasakyti vikontienė, – aš nesigraudinau dėl šitos nelaimingos būtybės likimo, būtybės, tokios žavios žmonių akyse, bet tokios pasibaisėtinos tiems, kurie gebėjo skaityti, kas dedasi jos širdyje; ne, man buvo kraupu žiūrėti į jos žudiką, tą jauną,

į angelą panašų vyrą su tokia tauria kakta, tokiomis žydinčiomis lūpomis, tokia meilia šypsena ir tokiais baltais dantimis. Jie stovėjo abu šią akimirką prieš savo teisėją, o jis apžiūrinėjo juos, kaip turbūt stebėjo du kankinamus maurus giliuose šventosios inkvizicijos požemiuose senas šešiolikto amžiaus dominikonas.

– Ar galėčiau gauti štai už šituos briliantus visą jų vertę ir pasilaikyti teisę juos išpirkti? – drebančiu balsu prabilo grafienė ir padavė Gobsekui dėžutę su brangenybėmis.

– Žinoma, ponia, – įsikišau aš į kalbą ir išėjau iš lango nišos.

Grafienė pažiūrėjo į mane, atpažinusi krūptelėjo ir sviedė man žvilgsnį, kuris visomis pasaulio kalbomis reiškia: „Tylėkite!"

– Šitokį sandėrį mes, juristai, vadiname pardavimu su teise atpirkti, pagal šią sutartį kilnojamą ar nekilnojamą turtą galima perleisti kitam asmeniui, ir po tam tikro laiko, pasibaigus terminui, užstatytos vertybės grįžta savininko nuosavybėn, įmokėjus už jas sulygtą sumą.

Grafienė lengviau atsikvėpė. Grafas Maksimas apsiblausė, jis puikiai numanė, kad palūkininkas pasiūlys mažesnę sumą, nes briliantai – nepastovi vertybė. Gobsekas, nesujudėjęs per tą laiką, pačiupo savo didinamąjį stiklą ir tylėdamas ėmė apžiūrinėti briliantus. Nors pragyvenčiau šimtą metų, niekados neužmiršiu jo veido išraiškos. Išblyškę jo skruostai nusidažė raudoniu; akys užsidegė nežemiška ugnimi, tarytum jose būtų atsimušęs briliantų žvilgėjimas. Jis atsistojo, priėjo prie lango ir brangakmenius prisikišo prie savo bedantės burnos taip arti, lyg būtų norėjęs juos praryti. Kažką neaiškiai vapėdamas kilnojo apyrankes, auskarus, vėrinius, diademas, apžiūrinėjo juos dienos šviesoje, norėdamas įvertinti jų skaidrumą, baltumą ir gludą. Jis ėmė juos iš dėžutės, dėjo atgal, vėl ėmė, vartė, kad jie sužėrėtų visomis savo ugnimis. Atrodė jis šią akimirką greičiau vaikas negu senis, arba, tikriau sakant, ir vaikas, ir senis kartu.

– Gražūs briliantai! Prieš revoliuciją tokie būtų kainavę tris šimtus tūkstančių frankų. Koks jų skaidrumas! Tikriausi Azijos

deimantai – iš Golkondos ar Visapuro. Ar žinote, kiek jie verti? Ne, ne. Visame Paryžiuje tik Gobsekas vienas gali juos įvertinti. Imperijos laikais dar būtų reikėję dviejų šimtų tūkstančių frankų ir daugiau, norint įsigyti tokius papuošalus. – Čia jis su apmaudu mostelėjo ranka ir pridūrė: – O šiandien briliantų vertė diena iš dienos krinta. Pasirašius taikos sutartį, Brazilija užvertė mūsų rinką savo briliantais, jie ne tokie balti kaip indiškieji. Moterys dabar puošiasi briliantais tik eidamos į karaliaus rūmus. Ponia ten taip pat lankotės?

Tardamas tuos baisingus žodžius, jis su neapsakomu pasimėgavimu apžiūrinėjo briliantus vieną po kito.

– Šitame jokios dėmelės, – murmėjo jis, – o štai čia dėmelė. O čia krislelis. Šitas puikus!

Jo blyškus veidas buvo nutviekstas žėrinčių briliantų švitesio ir manding panašus į senus pažaliavusius veidrodžius provincijos užeigos namuose: jie sugeria šviesos atspindžius, bet neatmuša jų, o keleiviui, kuriam dar užtenka drąsos žvilgtelėti į juos, parodo apopleksijos ištikto žmogaus veidą.

– Na, tai kaip? – paklausė grafas, tapštelėjęs Gobsekui per petį.

Senasis vaikas krūptelėjo. Liovėsi domėjęsis savo žaisliukais, padėjo juos ant rašomojo stalo, atsisėdo į krėslą ir vėl tapo palūkininku, kietu, šaltu ir glotniu kaip marmuro kolona.

– Kiek jums reikia?

– Šimto tūkstančių frankų. Trejiems metams, – atsakė grafas.

– Galima! – burbtelėjo Gobsekas ir išsitraukė iš raudonmedžio dėžutės svarstykles, neįkainojamas dėl savo tikslumo, – tai buvo jo brangenybės! Briliantus jis pasvėrė, o įtvarų svorį nustatė iš akies (tik vienas Dievas žino kaip tiksliai!). Šios operacijos metu palūkininko veidas tai nušvisdavo džiaugsmu, tai vėl surimtėdavo. Grafienė sėdėjo tartum suakmenėjusi, ir aš jaučiau jai pagarbą už šį išgyvenimą: man rodėsi, kad ji mato, į kokią gilią bedugnę krinta. Vadinasi, šitos moters sąžinė dar

nebuvo užsnūdusi, ir galbūt užteko mažytės pastangos, gailestingai ištiestos rankos jai išgelbėti. Aš pabandžiau.

– Šitie briliantai jūsų, ponia? – paklausiau garsiai.

– Taip, – atsakė ji, išdidžiai pažvelgdama į mane.

– Rašykite pardavimo sutartį su teise atpirkti, plepy! – pasakė Gobsekas ir, pakilęs iš krėslo, parodė man į savo vietą už rašomojo stalo.

– Jūs tikriausiai ištekėjusi, ponia? – vėl paklausiau aš.

Grafienė skubiai linktelėjo galvą.

– Aš nerašysiu akto! – sušukau.

– Kodėl? – paklausė Gobsekas.

– Kodėl? – pakartojau aš ir, nusitempęs senį į lango nišą, pusbalsiu pasakiau jam: – Ištekėjusi moteris be vyro sutikimo negali disponuoti savo turtu, todėl šis aktas negalios, o jūs net negalėsite pasiteisinti nežinoję šio fakto, nes pats aktas bylos apie tai. Turėsite grąžinti užstatytus briliantus, nes akte bus aprašytas jų svoris, vertė ir gluda.

Gobsekas linktelėjo galvą, nutraukdamas mano kalbą, ir atsigręžė į abu nusikaltėlius.

– Jo tiesa, – tarė jis. – Padėtis keičiasi. Duodu aštuoniasdešimt tūkstančių frankų grynais, o jūs paliekate man briliantus! – pridūrė dusliu tęvu balsu. – Kai kalbama apie kilnojamą turtą, nuosavybė geriau už bet kokį aktą.

– Bet juk... – buvo bešokąs jaunasis dabita.

– Kaip norite, – atsakė Gobsekas ir atidavė dėžutę grafienei, – per daug rizikuoti negaliu.

– Geriau pulkite vyrui į kojas, – sušnabždėjau aš grafienei į ausį.

Palūkininkas tikriausiai iš mano lūpų suprato, ką pasakiau, ir šaltai pažvelgė į mane.

Jaunasis dabita pamėlo. Grafienė aiškiai dvejojo, Maksimas de Trajis priėjo prie jos ir, nors kalbėjo labai tyliai, nugirdau, kaip jis pasakė: „Sudie, brangioji Anastazi, būk laiminga! O aš... rytoj jau manęs nekankins jokie rūpesčiai."

– Pone, – šūktelėjo jaunoji moteris, atsigręžusi į Gobseką, – sutinku su jūsų sąlygomis.

– Na ir gerai, – tarė senis. – Bet jus nelengva prakalbinti, gražuole.

Jis pasirašė banko čekį penkiasdešimčiai tūkstančių frankų ir padavė grafienei.

– O dabar, – tarė jis su šypsena, iš tikrųjų panašia į Voltero, – likusią sumą – trisdešimt tūkstančių frankų, aš išmokėsiu jums vekseliais, jų vertės jūs tikrai nedrįsit užginčyti. Tai grynų gryniausias auksas. Ponas grafas ką tik sakėte: „Mano vekseliai bus apmokėti!" – pridūrė jis ir padavė grafienei vekselius su grafo parašu, protestuotus vakar vieno Gobseko bendro ir greičiausiai pirktus iš jo pusvelčiui.

Jaunasis dabita kažką suriaumojo, bet aiškiai pasigirdo tik žodžiai: „Senas sukčius!"

Tėtušis Gobsekas nė nemirktelėjo, ištraukė iš dėklo porą pistoletų ir šaltai pasakė:

– Būdamas įžeistoji pusė, aš šausiu pirmas.

– Maksimai, jūs privalote atsiprašyti poną, – švelniu balsu šūktelėjo grafienė, visa drebėdama.

– Nenorėjau jūsų įžeisti, – sumikčiojo de Trajis.

– Žinau, – ramiai atsakė Gobsekas. – Jūs tik norėjote neapmokėti savo vekselių.

Grafienė pakilo, atsisveikino ir išbėgo, matyt, apimta baisiausio siaubo. Ponas de Trajis norom nenorom turėjo išeiti su ja, bet prieš pasišalindamas pasakė:

– Jeigu prasitarsite, ponai, bus pralietas jūsų arba mano kraujas.

– Amen, – atsakė Gobsekas ir paslėpė pistoletus. – Jeigu kas rizikuoja savo krauju, mielasis, tai visų pirma turi jo turėti, o tavo gyslomis teka ne kraujas, bet purvas.

Kai durys užsitrenkė ir abu ekipažai nudardėjo, Gobsekas atsistojo ir pasišokčiodamas ėmė kartoti:

– Briliantai mano! Briliantai mano! Nuostabieji briliantai mano! Kokie briliantai! Ir kaip pigiai atiteko. Aha! Verbrustai ir Žigonė, ketinote pričiupti tėtušį Gobseką! *Ego sum papa!*[15] Galiu jus visus pamokyti! Už vekselius atsiėmiau iki paskutinio su! Kokios kvailos bus jų fizionomijos, kai šį vakarą, tarp dviejų domino partijų, papasakosiu jiems visą istoriją!

Šitas kraupus džiaugsmas, šitas laukinio žiaurumas, pasičiupus kelis blizgančius akmenėlius, nupurtė mane šiurpu. Apstulbau ir netekau žado.

– Ak, tai tu dar čia, sūneli, – tarė jis. – Papietausime kartu. Pasilinksminsime pas tave, nes aš namų ūkio nevedu. O visi tie restoranai su savo mirkalais, padažais ir vynais nunuodytų patį velnią.

Pamatęs mano veidą, jis staiga atitoko ir vėl tapo šaltas ir bejausmis.

– Jums šito nesuprasti, – tarė senis ir, atsisėdęs į savo vietą prie židinio, užstatė ant šildytuvo skardinį prikaistuvį su pienu.

– Gal papusryčiausite su manimi? – paklausė jis. – Dviem, aš manau, užteks.

– Ne, ačiū, – atsakiau, – aš pusryčiauju tik dvyliktą valandą.

Šią akimirką koridoriuje pasigirdo kažkieno skubrūs žingsniai. Nepažįstamasis sustojo prie Gobseko durų ir keliskart su įsiūčiu pasibeldė. Palūkininkas priėjo prie durų ir, pažiūrėjęs pro langelį, atidarė. Į kambarį įžengė kokių trisdešimt penkerių metų vyriškis, kuris jam pasirodė nepavojingas, nors ir labai piktai beldėsi. Žmogus buvo apsirengęs paprastai ir savo išvaizda labai panėšėjo į velionį kunigaikštį de Rišeljė. Tai buvo grafienės vyras, kurį jūs, be abejo, pažinojote. Jo povyza, atleiskite, kad šitą pabrėžiu, buvo aristokratiška, kokia esti valstybės vyrų, kilusių iš jūsų priemiesčio.

– Iš čia ką tik išėjo mano žmona? – kreipėsi jis į Gobseką, kuris jau atrodė visiškai nurimęs.

– Galimas daiktas.

– Jūs, gerbiamasis, matyt, manęs nesupratote?

– Neturiu garbės pažinoti jūsų žmonos, – atsakė lupikautojas. – Šį rytą pas mane lankėsi daug žmonių: moterų, vyrų, merginų, panašių į jaunuolius, ir jaunuolių, panašių į merginas. Man iš tiesų būtų sunku...

– Liaukitės juokavęs, kalbu apie moterį, kuri ką tik iš jūsų išėjo.

– Iš kur aš galiu žinoti, ar ši dama jūsų žmona? – tarė palūkininkas. – Niekad neturėjau laimės su jumis susitikti.

– Apsirinkate, pone Gobsekai, – pasakė grafas su geliančia ironija. – Vieną rytą mes esame susitikę mano žmonos miegamajame. Jūs buvote atėjęs pinigų už jos pasirašytą vekselį, pagal kurį ji jokių pinigų nebuvo gavusi.

– Ne mano reikalas teirautis, kokiomis vertybėmis jai buvo už jį sumokėta, – atsakė Gobsekas, pašaipiu žvilgsniu šaudamas į grafą. – Diskontavau jos vekselį, atsiskaitydamas su vienu mano kolegų. Be to, gerbiamasis, – ramiai ir neskubėdamas pridūrė Gobsekas ir įsipylė į pieną kavos, – leiskite pareikšti, kad aš labai abejoju, ar turite teisę mano bute man sakyti pamokslus. Esu pilnametis nuo pereito šimtmečio šešiasdešimt pirmųjų metų.

– Jūs ką tik iš mano žmonos labai žema kaina nupirkote briliantus, mūsų šeimos brangenybes, kurie jai nepriklauso.

– Nelaikau savo pareiga atskleisti savo piniginių reikalų paslaptis, tačiau pasakysiu jums, pone grafe, kad jei ponia grafienė ir paėmė, jūsų neatsiklaususi, brangenybes, turėjote raštiškai įspėti visus juvelyrus, kad jie jų nepirktų, juk grafienė galėjo parduoti jas dalimis.

– Jūs pažinote mano žmoną!

– Taip.

– Ji negali be vyro sutikimo imtis jokios veiklos.

– Galimas daiktas.

– Ji neturėjo teisės parduoti šitų briliantų...

– Teisingai.

– Na, tai kaip, pone?..

– O taip, pone grafe, aš jūsų žmoną pažįstu, sutinku, kad ji priklauso nuo savo vyro, priklauso ir nuo daugelio kitų; bet – aš – nepažįstu – jūsų – briliantų. Jeigu ponia grafienė pasirašinėja vekselius, ji, matyt, gali ir prekiauti, pirkti briliantus ar imti juos komisan ir paskui parduoti, šitaip esti!

– Sudie! – šūktelėjo grafas, pabalęs iš pykčio. – Yra dar teismas!

– Teisingai!

– Štai šitas ponas, – parodė grafas į mane, – paliudys apie pardavimą.

– Galimas daiktas.

Grafas buvo beišeinąs. Staiga, supratęs reikalo svarbą, įsiterpiau tarp kovojančių šalių.

– Pone grafe, – tariau aš, – jūsų teisybė, bet ir ponas Gobsekas nekaltas. Jūs negalite traukti atsakomybėn pirkėjo, neįpainiojęs į bylą savo žmonos, o šita byla suterš ne jos vienos vardą. Aš advokatas ir, kaip oficialus asmuo, bet dar labiau kaip sąžiningas žmogus, jaučiu pareigą patvirtinti, kad briliantus, apie kuriuos kalbate, ponas Gobsekas iš tikrųjų pirko mano akivaizdoje, tačiau, manau, jūs klystumėte, jeigu ketintumėte paneigti šito pardavimo teisėtumą, nes minimų daiktų tapatybę sunku nustatyti. Vadovaujantis natūralia teise, jūs laimėtumėte, vadovaujantis įstatymu – pralоštumėte. Ponas Gobsekas – sąžiningas žmogus ir neneigs, kad pirkdamas šituos briliantus pasipelnė, juoba kad ir aš, pareigos ir sąžinės balso verčiamas, šitai pripažįstu. Bet jeigu jūs keltumėte bylą, pone grafe, sunku pasakyti, kuo ji baigtųsi. Taigi siūlau jums tartis su ponu Gobseku geruoju. Jis gali teisme įrodyti savo sąžiningumą, o jūs vis tiek turėsite grąžinti pinigus, kuriuos jis už juos sumokėjo. Tepabūnie jūsų briliantai užstatyti pas jį septynis aštuonis mėnesius, o gal net metus, per tą laiką jūs įstengsite grąžinti ponios grafienės pasiskolintą sumą. Nebent norėtumėte geriau išpirkti juos šiandien, davęs reikiamas garantijas?

Palūkininkas vilgė duoną puodelyje ir visiškai abejingas valgė, bet nugirdęs žodžius: „tartis geruoju", žvilgtelėjo į mane, tartum sakydamas: „Šaunuolis! Matai, kaip jam pravertė mano pamokos." Aš savo ruožtu reikšmingai pasižiūrėjau į jį, ir jis puikiai mane suprato. Reikalas buvo labai abejotinas, nešvarus; reikėjo kuo skubiau tartis geruoju. Gobsekas nebūtų galėjęs išsiginti teisme, aš būčiau turėjęs sakyti teisybę. Grafas padėkojo man prielankia šypsena. Po ilgai trukusių derybų, kurių metu Gobseko apsukrumas ir gobšumas būtų išmušęs iš vėžių bet kokio diplomatų suvažiavimo dalyvius, surašiau aktą, kur grafas pripažino gavęs iš palūkininko aštuoniasdešimt penkis tūkstančius frankų, įskaičius į šią sumą ir procentus, o Gobsekas įsipareigojo, šią sumą gavęs, briliantus grąžinti grafui.

– Na, ir švaisto pinigus! – šūktelėjo grafienės vyras, pasirašydamas aktą. – Kaip nutiesti tiltą per šią bedugnę?

– Ar daug vaikų turite, pone grafe? – rimtai paklausė Gobsekas.

Išgirdęs šį klausimą, grafas krūptelėjo, tarsi palūkininkas, lyg tas išmanus gydytojas, būtų staiga pataikęs į patį ligos židinį. Jis nieko neatsakė.

– Taip, taip, – pasakė Gobsekas, supratęs šią skausmingą tylą, – atmintinai žinau jūsų istoriją. Šita moteris – demonas, o jūs galbūt ją tebemylite; suprantu, nes ji net mane paveikė. Jūs galbūt norėtumėte išgelbėti savo turtą, palikti jį vienam ar dviem savo vaikams. Na tai štai! Pulkite į aukštuomenės gyvenimo verpetą, loškite, švaistykite savo turtą ir dažniau lankykitės pas Gobseką. Žmonės sakys, kad aš žydas, gobšuolis, lupikautojas, korsaras, kad aš pražudžiau jūsų turtą! Man į visa tai nusispjauti! Jei mane kas įžeidžia, to aš gyvo nepaleidžiu, niekas taip taikliai nešaudo pistoletu ir taip puikiai nevaldo špagos kaip jūsų nuolankusis tarnas. Visi tai žino! Paskui susiraskite, jei galite, patikimą draugą, su kuriuo sudarysite fiktyvų savo turto pardavimo aktą. Kaip jūs, juristai, vadinate? Fideikomisu, regis? – atsigręžė jis į mane.

Grafas atrodė paskendęs savo mintyse. Jis atsisveikino su mumis ir tarė:

– Rytoj atnešiu pinigus, laikykite paruoštus briliantus.

– Man jis atrodo kvailas kaip visi padorūs žmonės, – šaltai pasakė Gobsekas, kai grafas išėjo.

– Sakykite geriau, kvailas kaip ir visi aistros apimti žmonės.

– Grafas jums nesumokėjo už akto surašymą, – šūktelėjo jis, pamatęs, kad atsisveikinu su juo.

Praėjus kelioms dienoms po šio įvykio, kuris atskleidė man šiurpias madingos damos gyvenimo paslaptis, vieną rytą į mano kabinetą įžengė grafas.

– Ateinu pasitarti su jumis, pone advokate, labai svarbiu reikalu, – prašneko jis, – ir laikau savo pareiga pareikšti, kad jumis visiškai pasitikiu; manau, kad turėsiu progos šitai įrodyti. Jūs su tokiu atsidavimu gynėte ponios de Granljė reikalus, kad jūsų elgesys pranoksta bet kokį pagyrimą. (Kaip matote, ponia, – atsigręžė advokatas į vikontienę, – man šimteriopai atlyginta už paprasčiausią patarnavimą.)

Aš pagarbiai nusilenkiau grafui ir atsakiau, kad atlikau tik garbingo žmogaus pareigą.

– Štai koks reikalas, pone. Surinkau daug žinių apie tą keistuolį, kuris padėjo jums įsitaisyti advokato kontorą, – tarė grafas. – Iš visko, ką sužinojau, matyti, kad Gobsekas yra cinikų srovės filosofas. Kokia jūsų nuomonė apie jo sąžiningumą?

– Pone grafe, – atsakiau, – Gobsekas yra man daug gero padaręs... už penkiolika procentų, – pridūriau nusijuokęs. – Bet jo šykštumas neduoda man teisės vaizduoti jį tokį, kokį matau, nepažįstamam žmogui.

– Kalbėkite drąsiai! Jūsų atvirumas nepakenks nei Gobsekui, nei jums. Aš juk nesitikiu, kad žmogus, skolinąs iš procentų, angelas.

– Tėtušis Gobsekas, – pradėjau aš, – yra nuoširdžiausiai įsitikinęs vienu principu ir juo vadovaujasi savo veikloje. Jo

nuomone, pinigai – tai prekė, kurią galima ramių ramiausia sąžine brangiai ar pigiai – kada kaip pasiseka – parduoti. Kapitalistas, jo akimis žiūrint, tai toks žmogus, kuris, skolindamas savo kapitalą už didelius nuošimčius, iš anksto tampa pelningų firmų ir spekuliacijų dalininku. Jo finansiniai principai ir filosofinės pažiūros į žmogaus prigimtį leidžia jam elgtis iš pažiūros kaip lupikautojui, tačiau esu tvirtai įsitikinęs, kad nepiniginiuose reikaluose tai jautriausias ir sąžiningiausias žmogus Paryžiuje. Jis dvilypis: didus ir niekšingas, šykštuolis ir filosofas. Jei mirčiau ir palikčiau mažamečius vaikus, jų globėju paskirčiau Gobseką. Štai, pone, kokį aš pažįstu Gobseką iš patirties. Nieko nežinau apie jo praeitį. Galimas daiktas, jis buvo korsaras; galbūt išmaišė visą pasaulį, prekiaudamas deimantais ar žmonėmis, moterimis ar valstybės paslaptimis, bet galiu prisiekti, kad nėra labiau užgrūdinto ir labiau vargų išbandyto žmogaus už jį. Tą dieną, kai nunešiau jam savo skolos likutį, su tam tikru retorišku atsargumu paklausiau, kokiais sumetimais jis ėmė iš manęs tokius didelius procentus ir kodėl, norėdamas padaryti paslaugą man, savo draugui, nesiryžo atlikti šios geradarystės be jokios naudos sau. „Sūnau, aš atleidau tave nuo pareigos jaustis dėkingam ir suteikiau teisę galvoti, kad nesi man nieko skolingas; todėl ir šiandien mes geriausi draugai pasaulyje." Šitas atsakymas, pone, geriau negu visi įmanomi žodžiai jums apibūdins šį žmogų.

– Mano sprendimas – neatšaukiamas, – pasakė grafas, – paruoškite visus reikalingus aktus, kuriais pervesiu savo turtą Gobsekui. Ir tik jums, pone Dervili, patikėsiu slaptojo akto, reverso, surašymą; šiuo aktu ponas Gobsekas pripažins, kad pardavimas fiktyvus, įsipareigos mano turtą tvarkyti, kaip jis moka tvarkyti, o paskui atiduoti jį į mano vyriausiojo sūnaus rankas, kai šis taps pilnamečiu. Dabar, pone advokate, turiu jums prisipažinti, kad šitą brangų aktą laikyti namuose aš bijau. Mano sūnus taip prisiri-

šęs prie savo motinos, jog baiminuosi jį patikėti jam. Ar galėčiau prašyti jus paimti jį saugoti? Jeigu kartais Gobsekas mirtų, jis paskirtų jus mano teisių paveldėtoju. Kaip matote, viskas apgalvota.

Grafas akimirkai nutilo ir atrodė nepaprastai susijaudinęs.

– Labai prašau atleisti, – prabilo jis pagaliau, – bet aš labai kenčiu ir rimtai bauginuosi dėl savo sveikatos. Mane žiauriai pakirto paskutiniai išgyvenimai, ir lemtingos priemonės, kurių griebiuosi, tiesiog būtinos.

– Leiskite man, pone, – atsakiau aš, – visų pirma padėkoti jums už pareikštą pasitikėjimą. Bet, kad pateisinčiau jį, privalau atkreipti jūsų dėmesį, jog šitomis priemonėmis jūs visiškai nušalinsite... kitus savo vaikus nuo palikimo. O juk jie vadinasi jūsų pavarde. Net jeigu šitie vaikai tik vaikai moters, kurią jūs kadaise mylėjote ir kuri dabar nusidėjo, jie turi teisę į šiokį ar tokį aprūpinimą. Noriu pareikšti, kad aš neprisiimsiu tos pareigos, kuria jūs teikiatės mane pagerbti, jei nebus aptartas jų likimas.

Šitie žodžiai smarkiai paveikė grafą, jis sudrebėjo. Akyse sublizgėjo ašaros, ir jis, paspaudęs man ranką, pasakė:

– Aš dar jūsų gerai nepažinojau. Jūs man suteikėte sykiu ir džiaugsmo, ir skausmo. Gerai, paskirsime reverse dalį palikimo ir šitiems vaikams.

Palydėjau jį ligi kontoros durų, ir man pasirodė, jog grafo veidas pragiedrėjo iš pasitenkinimo, kad teisingai pasielgė.

– Štai, Kamile, kaip jaunos moterys nuslysta į bedugnę. Kartais gana vieno kadrilio, vieno romanso, sudainuoto akompanuojant fortepijonui, vienos iškylos į kaimą, kad jas užgriūtų baisios nelaimės. Moteris veržiasi į prapultį, paklususi arogantiškos tuštybės, išdidumo balsui, pasitikėdama šypsena, arba iš kvailystės ar lengvapėdiškumo! Peržengusi ribas, ji neišvengiamai pakliūva į trijų furijų – Gėdos, Graužaties ir Skursnos – rankas...

– Vargšė Kamilė jau leipsta miegu, – pertraukė advokatą vikontienė. – Eik, dukrele, eik miegoti, tavo širdelės nereikia bauginti tokiais šiurpiais vaizdais, ji ir taip liks tyra ir dora.

Kamilė de Granljė suprato motiną ir išėjo.

– Jūs truputį per toli nuėjote, brangusis pone Dervili, – tarė vikontienė, – advokatas vis dėlto ne motina ir ne pamokslininkas.

– Bet juk laikraščiai šimtą kartų labiau...

– Brangusis Dervili! – pertraukė advokatą vikontienė, – aš jūsų nebepažįstu. Nejaugi jūs manote, kad mano duktė skaito laikraščius? Pasakokite toliau, – pridūrė ji patylėjusi.

– Praėjo trys mėnesiai, kai buvo patvirtintas aktas, kuriuo grafas pardavė savo turtą Gobsekui...

– Galite vadinti jį dabar grafu de Resto, nes mano dukters jau nėra, – pareiškė vikontienė.

– Tebūnie taip, – tarė advokatas. – Prabėgo nemaža laiko po grafo apsilankymo, bet aš vis negavau slaptojo akto, kuris turėjo likti mano rankose. Paryžiuje mus, advokatus, neša tokia stipri srovė, jog mes negalime savo klientų reikalams skirti daugiau dėmesio negu patys klientai, nebent tais atvejais, kai darome išimtį. Tačiau kartą, pasikvietęs palūkininką pietų, paklausiau jį, kai pakilome nuo stalo, ar nežino jis, kodėl nieko negirdėti apie poną de Resto.

– Yra rimtų priežasčių, – atsakė Gobsekas. – Grafas vaduojasi mirtimi. Šitokie švelnūs žmonės kaip jis nemoka užsmaugti širdgėlos ir visuomet leidžiasi jos pasmaugiami. Gyvenimas – tai darbas, amatas, ir norint jo išmokti nereikia bijoti vargo. Kai žmogus, patyręs daug kančių, pažįsta gyvenimą, jo nervų skaidulos užsigrūdina, pasidaro tam tikra prasme lanksčios, ir tai padėda jam valdyti savo jausmus; jo nervai tada virsta lyg ir kokiomis plieninėmis spyruoklėmis: jie linksta, bet nelūžta; o jei dar skrandis veikia gerai, tai šitaip gyvenimui pasiruošęs žmogus gali gyventi tiek pat ilgai, kiek Libano kedrai, tie iš tiesų nuostabūs medžiai.

– Nejaugi grafas prie mirties? – paklausiau aš.

– Galimas daiktas, – atsakė Gobsekas. – Byla dėl jo palikimo – sultingas kąsnelis jums.

Aš įdėmiai pažvelgiau į šį žmogų, paskui, norėdamas jį perprasti, paklausiau:

– Paaiškinkite man, kodėl gyvenime jūs susidomėjote tiktai dviem žmonėmis – grafu ir manimi?

– Todėl, kad judu vieninteliai atėjote pas mane be jokios klastos, – atsakė jis.

Nors iš šito atsakymo galėjau spręsti, kad Gobsekas nepiktnaudžiaus savo padėtimi, jeigu slaptasis reversas ir dingtų, vis dėlto nutariau grafą aplankyti. Pasisakiau turįs reikalų, ir mudu su Gobseku išėjome. Skubiai nuvažiavau į Helderio gatvę. Tarnas įvedė mane į svetainę, kurioje su vaikais žaidė grafienė. Kai liokajus pranešė apie mane, ji staiga pašoko, žengė manęs sutikti, ranka parodė man į tuščią krėslą prie židinio ir, netarusi nė žodžio, atsisėdo. Veidą tarytum prisidengė neperžvelgiama kauke, po kuria aukštuomenės moterys taip puikiai geba slėpti savo aistras. Nuo išgyventų sielvartų jos veidas jau buvo suvytęs, ir tik nuostabūs jo bruožai, kurie ir sudarė kadaise jo vertę, nepasikeitė, bylojo apie buvusį grožį.

– Turiu būtinai pasimatyti su ponu grafu...

– Tada laimė jums pasirodytų palankesnė negu man, – pertraukė ji mano žodžius. – Ponas de Resto nenori nieko matyti, vos ne vos prisileidžia gydytoją, kratosi bet kokios paslaugos, net ir mano. Ligoniai visada pilni tokių keistenybių! Jie it vaikai patys nežino, ko nori.

– O gal priešingai – jie it vaikai labai gerai žino, ko nori.

Grafienė paraudo. Aš beveik pasigailėjau, atkirtęs jai šia gobsekiška replika.

– Bet juk negali būti, ponia, – nukreipiau kalbą į kitą pusę, – kad ponas de Resto būtų visą laiką vienas.

– Prie jo vyresnysis sūnus, – pasakė ji.

Nors ir kaip akylai stebėjau grafienę, tačiau šį kartą ji nenuraudo; man pasirodė, kad ji dar tvirčiau pasiryžo neleisti man toliau skverbtis į jos paslaptis.

– Turite suprasti, ponia, kad noriu pamatyti grafą ne iš tuščio smalsumo, – kalbėjau aš. – Mane privertė ateiti itin svarbūs reikalai...

Prikandau liežuvį, pajutęs, kad žengiau neteisingu keliu. Ir grafienė tuojau pasinaudojo mano neapdairumu.

– Mano ir vyro reikalai – bendri, – pasakė ji. – Ramiai galite kreiptis į mane...

– Reikalas, dėl kurio atvykau, domina tiktai grafą, – tvirtai atsakiau aš.

– Liepsiu pranešti, kad norite su juo pasimatyti.

Tačiau manęs neapgavo nei mandagus jos tonas, nei veido išraiška, su kuria šie žodžiai buvo ištarti; supratau, kad ji niekada neprileis manęs prie vyro. Pasilikau dar valandėlei ir, šnekučiuodamas apie šį bei tą, stebėjau grafienę; bet kaip ir visos moterys, užsibrėžusios sau veiklos planą, ji mokėjo neįtikimai tobulai vaidinti, o šis jūsų lyties atstovių talentas byloja apie didžiausią klastą. Nedrįstu net pasakyti, bet aš baimingai laukiau iš jos visko, net nusikaltimo. Šitas jausmas kilo man todėl, kad grafienės judesiai, žvilgsnis, elgsena ir net balso intonacija rodė ją suprantant, kokia jos laukia ateitis. Atsisveikinau ir išėjau. O dabar papasakosiu paskutines šios dramos scenas su aplinkybėmis, kurias išaiškino laikas, bei smulkmenomis, kurias įžvalgiai įspėjo Gobsekas ar aš pats. Nuo to laiko, kai grafas de Resto dėjosi pasinėręs į malonumų sūkurį ir pasiryžęs iššvaistyti savo turtą, tarp žmonos ir vyro įvyko scenų, kurių paslapties niekas nesužinojo, bet kurios davė pagrindą grafui susidaryti dar nepalankesnę nuomonę apie žmoną negu prieš tai. Vos tik jis susirgo ir atgulė, visas jo bjaurėjimasis grafiene ir jaunesniaisiais vaikais iškilo aikštėn: jis užgynė jiems lankytis jo miegamajame, o kai jie pabandė šio paliepimo nepaisyti, jį ištiko tokie sveikatai kenksmingi priepuoliai, kad gydytojas prisaikdino grafienę neapeiti vyro įsakymų. Ponia de Resto, matydama, kaip visas jų šeimos turtas – žemė, dvarai ir net jos gyve-

nami rūmai pereina į rankas Gobsekui, kuris, lyg virtęs pasakų žmogėdra, ryte rijo jų turtą, tikriausiai perprato vyro tikslus. Ponas de Trajis, gelbėdamasis nuo itin atkakliai persekiojančių kreditorių, keliavo tuo metu po Angliją. Tik jis vienas būtų galėjęs atverti grafienei akis ir atskleisti slaptąsias atsargumo priemones, kurių ponui de Resto patarė imtis prieš ją Gobsekas. Girdėjau, kad ji ilgai spyriojosi ir nenorėjo pasirašyti akto, o be jos parašo sutuoktinių turto pardavimas pagal mūsų įstatymus nebūtų buvęs teisėtas, ir vis dėlto grafas ją privertė. Grafienė manė, kad vyras paverčia savo turtą kapitalu ir kad pluoštelis banknotų, kuriais tas turtas pavirto, turbūt slepiamas kur nors slaptoje spintoje, gal pas notarą, gal banke. Jos apskaičiavimu, ponas de Resto tikrai turėjo turėti sudaręs aktą, įgalinantį jo vyresnįjį sūnų atgauti turtus, kuriuos jis ypatingai brangino. Todėl ji nutarė kuo griežčiausiai saugoti vyro kambarį. Namus ėmė tvarkyti geležine ranka ir moteriškomis priemonėmis viską ten šnipinėjo. Ištisomis dienomis sėdėdavo svetainėje šalia vyro miegamojo, kur buvo girdėti kiekvienas jo ištartas žodelis ar menkiausias krebždesys. O naktį liepdavo pastatyti ten pat, svetainėje, lovą ir dažniausiai nesudėdavo bluosto. Gydytojas buvo visiškai jai atsidavęs. Žmonės žavėjosi jos pasiaukojimu. Su įgimtu klastingoms moterims gudrumu ji įstengė nuslėpti nuo žmonių akių, kad ponas de Resto bodisi ja, ir taip tobulai vaidino kenčiančią, jog savotiškai išgarsėjo. Kai kurios šventuolės net nutarė, kad šitokiu elgesiu ji atperkanti savo nusidėjimus. Bet ji nė akimirką neužmiršo, kad po grafo mirties jos laukia skurdas, jeigu nebus pakankamai atgodi. Taigi šita moteris, išguita iš kambario, kur ligos patale vaitojo jos vyras, apibrėžė aplink jį užburtą ratą. Toli ir kartu arti jo, patekusi į nemalonę ir visagalė, dėdamasi nuolankiausia žmona, ji tykojo vyro mirties ir turto, kaip tas laukų vabzdys, išsirausęs smėlyje spiralės formos duobelę, įgludęs jos dugne, tyko neišvengiamai jam atiteksiančio grobio ir suklūsta kiekvieną kartą, kai nubyra smėlio

žvirgždelis. Net griežčiausias kritikas norom nenorom turėjo pripažinti, kad grafienės motinystės jausmas labai stiprus. Žmonės sako, kad ją pamokiusi tėvo mirtis. Aklai mylėdama vaikus, ji nuslėpė nuo jų palaidą savo gyvenimą, o ta aplinkybė, kad vaikai buvo mažamečiai, jai padėjo pasiekti tikslą ir laimėti jų meilę. Ji pasirūpino, kad jie būtų kuo geriausiai ir kuo įmantriausiai išmokslinti. Prisipažinsiu, negalėjau nesižavėti šia moterimi ir jos neužjausti: dėl šitų jausmų visados juokėsi iš manęs Gobsekas. Tuo metu grafienė, jau supratusi, koks niekšas Maksimas, kruvinomis ašaromis stengėsi išpirkti praeities nuodėmes. Aš tuo tikiu. Priemonės, kurių ji griebėsi, bandydama atkovoti vyro turtą, buvo, tiesa, šlykščios, tačiau ar nediktavo jų motiniška meilė ir noras atitaisyti vaikams padarytą skriaudą? Be to, kaip dauguma moterų, išgyvenusių meilės audras, matyt, troško vėl tapti dorybinga. Galimas daiktas, kad dorybės vertę ji suprato tik tada, kai surinko liūdną savo klaidų derlių. Kiekvieną sykį, kai jaunasis Ernestas išeidavo iš tėvo kambario, ji imdavo negailestingai jį kvosti, ką tėvas sakęs ir daręs. Sūnus mielai patenkindavo motinos norą, manydamas, kad ji teiraujasi iš meilės tėvui, ir atsakinėdavo į visus jos klausimus. Mano apsilankymas atvėrė grafienei akis: ji nusprendė, kad grafas bus pasirinkęs mane keršto vykdyti, ir pasiryžo prie mirštančiojo manęs neprileisti. Genamas kraupios nuojautos, aš žūtbūt panūdau pasikalbėti su ponu de Resto: man kėlė nerimą slaptojo akto likimas; jeigu šis dokumentas būtų patekęs į grafienės rankas, ji galėjo iškelti ieškinį: tarp jos ir Gobseko būtų prasidėjusi nepabaigiama byla. Gerai pažinojau palūkininką ir buvau įsitikinęs, kad jis niekuomet nesutiks grąžinti turto grafienei, o reverse, kurį aš tik vienas galėjau padaryti galiojančiu, buvo nemažai ginčytinų vietų. Norėdamas užbėgti šitokioms nelaimėms už akių, antrąsyk nuėjau pas grafienę.

– Pastebėjau, ponia, – kreipėsi Dervilis į vikontienę de Granljė, lyg patikėdamas paslaptį, – kad yra moralinių reiškinių, į ku-

riuos mes nepakankamai kreipiame dėmesio. Esu iš prigimties linkęs stebėti, todėl nejučiomis imu analizuoti ir savo vedamas bylas, ypač kai aplink jas smarkiai įsidega aistros. Taigi aš kiekvieną kartą gėrėdavausi, vis iš naujo apstulbdamas, kaip du priešininkai beveik visuomet sugeba atspėti slaptus vienas kito kėslus ir mintis. Du priešai kartais pasižymi tokiu pat proto blaivumu, tokia pat vidinės regos galia kaip du įsimylėjėliai, skaitą vienas kito širdyje. Taigi, kai grafienė ir aš susidūrėme akis į akį, staiga supratau, kodėl ji neapkenčia manęs, nors savo jausmus dangstė mandagiausiu elgesiu ir meilingiausiomis manieromis. Buvau norom nenorom jos paslapčių dalininkas, o moteris negali pakęsti žmogaus, prieš kurį turi raudonuoti. Be to, ji numanė, kad jeigu jos vyras ir pasirinko mane patikėtiniu, turto perduoti man dar nespėjo. Nevarginsiu jūsų ir neatpasakosiu mudviejų pokalbio, likusio mano atmintyje kaip vienas pavojingiausių susidūrimų, kuriuos man teko kada nors atlaikyti. Grafienė, prigimties apdovanota gundytojos žavais, elgėsi čia nuolaidžiai, čia išdidžiai, čia meiliai, čia patikliai; ji net stengėsi sudilginti mano smalsumą, sužadinti meilę ir pavergti mane, tačiau pralaimėjo. Atsisveikindamas pastebėjau jos akyse šmėstelint tokią neapykantą ir įniršį, kad mane nukrėtė šiurpas. Išsiskyrėme kaip priešai. Ji būtų mielai nušlavusi mane nuo žemės paviršiaus, o man buvo jos gaila; užuojautą kai kurie žmonės supranta kaip mirtiną įžeidimą. Šiuo jausmu dvelkė ir paskutinės pastabos, kurias jai išdėsčiau. Man rodos, ją apėmė siaubas, kai išeidamas pareiškiau, kad, nors ir kaip stengtųsi, neišvengs skurdo.

– Jei pasimatyčiau su grafu, bent jūsų vaikų turtas...

– Tada aš priklausyčiau nuo jūsų malonės, – pertraukė ji mane pasibjaurėjimo kupinu mostu.

Kai mes jau buvome taip atvirai atskleidę kiekvienas savo kortas, ryžausi išgelbėti šitą šeimą iš gresiančio skurdo. Prireikus buvau pasiruošęs leistis į juridiniu požiūriu neteisėtus

veiksmus, kad tik pasiekčiau tikslą. Ir štai nuo ko aš pradėjau. Iškėliau grafui de Resto bylą dėl vienos fiktyvios jo skolos Gobsekui ir gavau nuosprendį. Grafienei, žinoma, teko šią bylą slėpti nuo žmonių, užtat aš turėjau dabar teisę, grafui mirus, reikalauti užantspauduoti jo turtą. Tada papirkau vieną grafo namų tarną, ir šitas žmogus pažadėjo duoti man žinią, kai tik jo šeimininkui ateis paskutinė valanda, net jeigu tai atsitiktų vidury nakties. Norėjau pasirodyti staiga, išgąsdinti grafienę, pagrasinti jai, kad turtas bus tučtuojau užantspauduotas, ir tokiu būdu išgelbėti reversą. Vėliau sužinojau, kad už durų dejuojant mirštančiam vyrui, šita moteris skaitė kodeksą. Kokį šiurpų paveikslą išvystume, jei būtų įmanoma atvaizduoti mintis tų, kurie spiečiasi aplink mirštančiųjų lovas! Ir visuomet intrigoms pintis, planams bręsti ir klastoms megztis akstinas yra turtas! Palikime dabar šias gana įkyrias smulkmenas nuošaly, nors jos padėjo jums perprasti šitos moters, taip pat ir jos vyro kančias bei atskleisti ne vieną panašią šeimos paslaptį. Jau du mėnesius grafas de Resto, susitaikęs su likimu, gulėjo lovoje, užsidaręs vienas savo miegamajame. Neišgydoma liga pamažu sekino jo kūną ir protą. Apsėstas keistų ligoniams būdingų užgaidų, kurios artimiesiems atrodo nesuprantamos, jis draudė tvarkyti savo kambarį, atsisakė bet kokio slaugymo, neleisdavo net perkloti lovos. Visa jo aplinka dvelkė šita kraštutine apatija: baldai kambaryje stovėjo netvarkingai sustumdyti. Pačius dailiausius daiktelius dengė voratinkliai ir dulkės. Šitas žmogus, kadaise turtingas ir išrankaus skonio, dabar mėgavosi liūdnu savo kambario reginiu, kur ant židinio, sekretero ir kėdžių mėtėsi slaugymo reikmenys: buteliukai, tušti ar su vaistais, dažniausiai vieni ir kiti nešvarūs, baltiniai, sukultos lėkštės; priešais židinį riogsojo šildyklė be dangčio, stovėjo vonia su dar neišpiltu mineraliniu vandeniu. Menkiausia šio bjauraus chaoso smulkmena bylojo apie sugriautą gyvenimą. Prieš pribaigdama žmogų, mirtis žvelgė iš kiekvieno daikto. Grafas nepakentė šviesos, žaliu-

zės buvo uždarytos, ir prietemoje šitas liūdnas kambarys atrodė dar niūresnis. Ligonis buvo labai sulysęs. Blizgėjo vien akys, kuriose tarytum susitelkė gyvybė. Mirtinai išbalęs veidas buvo šiurpus, ypač su tais nepaprastai ilgais plaukais, kurių grafas nė karto per visą ligą neleido kirpti ir kurie dabar tiesiomis sruogomis krito abipus jo skruostų. Jis panėšėjo į atsiskyrėlius dykumoje. Širdgėlos pakąsti, blėso visi jo žmogiški jausmai, nors šitam žmogui tebuvo penkiasdešimt metų ir visas Paryžius pažinojo jį kadaise tokį žavų ir tokį laimingą!

Vieną rytą, 1824 metų gruodžio mėnesio pradžioje, grafo sūnus Ernestas sėdėjo tėvo kojūgalyje ir suspausta širdimi žiūrėjo į tėvą. Grafas žvilgtelėjo į sūnų.

– Tau skauda, tėte? – paklausė jaunasis vikontas.

– Ne, – atsakė grafas kraupiai šypsodamas. – Visas skausmas *štai čia ir apie širdį!*

Jis parodė galvą, o paskui savo išdžiūvusius pirštus prispaudė prie įdubusios krūtinės, ir nuo to gesto sūnus apsipylė ašaromis.

– Kodėl neateina ponas Dervilis? – paklausė jis savo tarną, kurį laikė labai ištikimu, bet kuris iš tikrųjų buvo atsidavęs grafienei. – Ką tai reiškia, Morisai? – sušuko mirštantysis, atsisėdęs lovoje ir tarytum atgavęs nuovoką, – per šias dvi savaites aš tave septynis ar aštuonis kartus siunčiau pas savo advokatą, o jo vis nėra? Manai, kad galima tyčiotis iš manęs? Tuoj pat, šią akimirką, važiuok ir atgabenk man jį. Jeigu neįvykdysi mano įsakymo, atsikelsiu ir važiuosiu aš pats...

– Ponia, – tarė liokajus, išėjęs iš grafo miegamojo, – jūs girdėjote, ką sakė ponas grafas, ką man daryti?

– Apsimesi, kad vyksti pas advokatą, o paskui sugrįžęs pasakysi ponui, kad jo advokatas išvažiavęs iš Paryžiaus už keturiasdešimt mylių svarbios bylos reikalu. Pridursi, kad laukiama jo grįžtant savaitės pabaigoje.

„Ligoniai niekuomet netiki, kad galas arti, – pagalvojo grafienė, – ir jis lauks advokato grįžtant.“ Iš vakaro gydytojas buvo

sakęs, kad grafas vargiai patversiąs dar parą. Kai po poros valandų grįžęs liokajus atnešė šeimininkui šį liūdną atsakymą, mirštantysis, matyt, labai susijaudino.

– Viešpatie! Viešpatie! – pakartojo jis kelissyk. – Pasitikiu dabar tik tavimi.

Jis ilgai žiūrėjo į sūnų ir pagaliau nusilpusiu balsu tarė:

– Ernestai, sūneli, tu dar labai jaunas, bet tavo širdis gera, ir tu tikriausiai supranti, kad mirštančiajam, ypač tėvui, duotas pažadas yra šventas. Ar gebėsi išlaikyti paslaptį, taip giliai paslėpti ją širdyje, kad net tavo motina nieko nenumanytų? Šiandien, sūnau, šiuose namuose aš pasitikiu tik tavim vienu. Ar neapvilsi mano pasitikėjimo?

– Ne, tėveli.

– Na štai, Ernestai, aš tau tuoj duosiu antspauduotą voką, jis adresuotas ponui Derviliui; paslėpk jį taip, kad niekas neįtartų tave jį turint; niekam nematant, išeik iš namų ir nunešk į paštą mūsų gatvės gale.

– Taip, tėveli.

– Ar galiu pasitikėti tavimi?

– Taip, tėveli.

– Eikš, pabučiuok mane. Dabar man nebus taip sunku mirti, brangusis mano vaikeli. Po šešerių septynerių metų tu suprasi visą šios paslapties svarbą, ir tau bus dosniai atlyginta už tavo nuovokumą ir atsidavimą. Tada tu sužinosi, kaip aš tave mylėjau. O dabar palik mane akimirkai vieną ir nieko gyvo neįleisk pas mane.

Ernestas išėjo. Svetainėje stovėjo motina.

– Ernestai, eikš čia, – tarė ji.

Ji atsisėdo, prisitraukė sūnų prie savęs ir, stipriai prispaudusi prie širdies, pabučiavo jį. – Ernestai, tavo tėvas kalbėjo su tavim?

– Taip, mama.

– Ką jis tau sakė?

– Negaliu pasakyti, mama.

– Ak brangusis vaikeli, – šūktelėjo grafienė ir karštai pabučiavo sūnų, – kaip man džiugu, kad tu moki tylėti. Nemeluoti ir išlaikyti duotą žodį – štai du dalykai, kurių niekuomet neužmiršk.

– Kokia tu graži, mama! Tu niekada nemelavai, esu įsitikinęs.

– Kartais, brangusis Ernestai, sumeluodavau. Aš sulaužiau duotą žodį, bet tokiomis aplinkybėmis, kurios stipresnės už visus įstatymus. Klausyk, Ernestai, tu jau didelis ir protingas berniukas; tikriausiai pastebėjai, jog tavo tėvas stumia mane šalin, nenori, kad aš jį slaugyčiau. O tai nenormalu, nes tu žinai, kaip aš jį myliu.

– Taip, mama.

– Vargšas mano vaikeli, – tarė grafienė, apsipylusi ašaromis, – dėl šitos nelaimės kalti klastingi liežuviai. Pikti žmonės, tenkindami savo godumą, stengėsi atskirti mane nuo tavo tėvo. Dabar jie nori atimti ir pasisavinti visą mūsų turtą. Jei tavo tėvas būtų sveikas, šis nesusipratimas greitai išsisklaidytų, jis paklausytų manęs; jis geras, myli mus, suprastų klydęs, bet jo protas aptemo, išankstinis nusistatymas prieš mane dėl ligos virto manija, savotiška beprotybe. Tėvas išskiria tave iš kitų vaikų, o tai ir vėl rodo, kad jo dvasinės galios sutrikusios. Juk tu niekada, kai jis buvo dar sveikas, nepastebėjai, kad Poliną ar Žoržą mylėtų mažiau už tave. O dabar vienos tik užgaidos. Jis taip myli tave, kad galėtų sugalvoti keistų dalykų ir pavesti tau kokią užduotį. Jeigu nenori, mano angele, kad tavo brolis ir sesuo atsidurtų skurde, o tavo motina prašytų išmaldos kaip elgeta, turi man viską pasakyti...

– Aha! – šūktelėjo grafas, staiga atidaręs duris.

Jis stovėjo ant slenksčio pusnuogis, jau toks liesas ir išdžiūvęs kaip skeletas. Duslus jo šūksnis padarė baisų įspūdį grafienei, ji sustingo tartum stabo ištikta; jos vyras buvo taip nusilpęs ir išbalęs, lyg atsikėlęs iš kapo.

– Per jus aš gyvenime temačiau vien tik sielvartą, o dabar

neduodate net ramiai numirti, norite sugadinti mano sūnų, padaryti jį nedoru žmogumi! – riktelėjo jis užkimusiu balsu.

Grafienė puolė į kojas mirštančiajam, kuris atrodė beveik šlykštus šią paskutinę žemiškojo susijaudinimo valandėlę, ir apsipylė ašaromis.

– Pasigailėkit! Pasigailėkit! – šaukė ji.

– O jums ar buvo gaila manęs? – paklausė grafas. – Aš nieko nesakiau, kai vėjais leidote savo turtą, o dabar norite iššvaistyti ir manąjį, o mano sūnų padaryti elgeta?

– Na gerai, tebūnie, nesigailėkit manęs, būkit negailestingas, – tarė ji, – bet vaikai! Įsakykite savo našlei užsidaryti vienuolyne, ir aš paklusiu; padarysiu visa, ką liepsit, kad išpirkčiau savo nusižengimus jums; bet tegul nors vaikai būna laimingi! Ak, vaikai! Vaikai!

– Aš turiu tik vieną vaiką, – atsakė grafas, su neviltimi ištiesęs savo sulysusią ranką į sūnų.

– Atleiskite! Aš gailiuosi, gailiuosi!.. – šaukė grafienė, bučiuodama sudrėkusias mirštančio vyro kojas.

Rauda smaugė jai gerklę, iš degančios krūtinės veržėsi neaiškūs, padriki žodžiai.

– Po to, ką sakėte Ernestui, dar drįstate kalbėti apie atgailą! – tarė mirštantysis, koja stumtelėjo grafienę, ir ši parkrito. – Kraujas man stingsta žiūrint į jus! – pridūrė jis su savotišku kraupiu abejingumu. – Jūs buvote bloga duktė, bloga žmona, būsite ir bloga motina.

Nelaimingoji moteris apalpo. Mirštantysis nusigavo iki lovos, atsigulė ir po kelių valandų neteko sąmonės. Atėjo kunigai su paskutiniais sakramentais. Buvo vidurnaktis, kai grafas išleido paskutinį atodūsį. Rytmetinė scena išsėmė paskutines jo jėgas. Aš su tėtušiu Gobseku atėjau vidurnaktį. Dėl sąmyšio namuose mudu be vargo patekome į mažąją svetainę šalimais mirusiojo kambario ir radome čia tris verkiančius vaikus ir du kunigus, atėjusius budėti prie numirėlio. Ernestas priėjo prie

manęs ir pasakė, kad motina norinti viena pabūti mirusiojo kambaryje.

– Neikite ten, – tarė jis, ir mane sužavėjo jo balsas ir mostas, palydėjęs šiuos žodžius. – Ji meldžiasi!

Gobsekas nusijuokė savo įprastu nebyliu juoku. Bet mane taip sujaudino jausmas, atsimušęs jaunojo Ernesto veide, jog aš negalėjau pritarti šykštuolio ironijai. Kai berniukas pamatė, kad einame prie durų, prišokęs prisispaudė prie jų ir sušuko:

– Mama, čia kažkokie juodai apsirengę ponai tavęs ieško!

Gobsekas lengvai tartum plunksnelę atkėlė vaiką šalin ir atidarė duris. Koks reginys atsivėrė mums prieš akis! Kambaryje viskas buvo baisiai išvartyta! Susivėlusi, žaižaruojančiomis akimis, su nevilties išraiška veide grafienė kaip įbesta stovėjo tarp sujauktos mantos, išmėtytų popierių ir skudurų. Klaiku buvo žiūrėti į šią netvarką prie mirusiojo lovos! Nespėjo grafas išleisti paskutinio atodūsio, o žmona jau išplėšė visus stalčius ir sekreterą; kilimas aplink ją buvo sėte nusėtas popiergaliais, kai kurie baldai sulaužyti, aplankai supjaustyti, įžūlūs jos nagai visur paliko savo žymes. Gal iš pradžių jos ieškojimai ir buvo bergždi, tačiau jos laikysena ir susijaudinimas leido manyti ją pagaliau suradus paslaptinguosius dokumentus. Žvilgtelėjau į lovą ir, vedamas instinkto, kurį mes įsigyjame praktikoje, įspėjau, kas įvyko. Grafo lavonas tysojo tarp lovos ir sienos, beveik skersai, kniūpsčiomis, niekingai numestas kaip vienas tų aplankų, kurie voliojosi ant žemės; ir jis dabar tebuvo tik tuščias kevalas. Jo sustingusios rankos ir kojos stirksojo kažkokia juokinga ir šiurpia poza. Mirštantysis tikriausiai slėpė reversą po pagalve, tarsi norėdamas iki paskutinės akimirkos apsaugoti jį nuo pasikėsinimo. Grafienė atspėjo vyro mintį, kurią, beje, galima buvo išskaityti iš paskutinio mirštančiojo rankos mosto, iš mėšlungiškai suriestų jo pirštų. Pagalvė gulėjo nusviesta ant žemės ties lova, ir ant jos dar buvo matyti grafienės batelio įspausta žymė; čia pat po jos kojomis aš pamačiau voką su grafo herbais,

skubiai pakėliau jį, perskaičiau adresą ir supratau, kad paketas turėjo būti įteiktas man. Įsmeigiau į grafienę akylą ir griežtą žvilgsnį kaip teisėjas į nusikaltėlį. Židinyje liepsna rijo dokumentus. Išgirdusi mus ateinant, grafienė sviedė juos į ugnį; perskaičius pirmuosius punktus reverse, kur, man prašant, buvo laiduojama ir jos jaunesniųjų vaikų ateitis, ji nusprendė, kad degina testamentą, atimantį iš jų palikimą. Protą jai aptemdė nerami sąžinė ir nesąmoninga baimė, kurią nusikaltėliui sukelia jo nusikaltimas. Pasijutusi užklupta, ji turbūt išvydo save ant ešafoto, kur budelis įkaitinta geležimi degina jai įspaudą. Šita moteris, sunkiai alsuodama, laukė, ką mes pasakysime, ir žiūrėjo į mus paklaikusiomis akimis.

– Ak ponia! – šūktelėjau aš ir ištraukiau iš židinio ugnies dar nepaliestą dokumento skiautelę, – jūs savo vaikus padarėte beturčiais! Juk šitie dokumentai užtikrino jiems tam tikrą nuosavybę.

Jos burna persikreipė, atrodė, kad ją tuoj suparalyžiuos.

– Che! Che! – sugirgždėjo Gobsekas; toks garsas pasigirsta varinį žibintą patraukus marmuru.

Kiek patylėjęs, senis ramiu tonu kreipėsi į mane:

– Jūs, matyt, norite įtikinti grafienę, kad aš neteisėtai savinuosi turtą, kurį man pardavė ponas grafas? Nuo šios akimirkos šis namas – mano.

Jei man būtų kas kuoka staiga trenkęs per galvą, nebūčiau pajutęs tokio skausmo ir nebūčiau taip nustebęs. Grafienė pamatė, koks neryžtingas buvo mano žvilgsnis, kurį mečiau į palūkininką.

– Pone! Pone! – kartojo ji, nerasdama kitų žodžių.

– Jūs turite fideikomisą? – paklausiau aš.

– Galimas daiktas.

– Nejaugi jūs norėtumėte panaudoti piktam grafienės nusikaltimą?

– Teisingai.

Aš išėjau, grafienė liko besėdinti prie vyro lovos ir graudžiai beverkianti. Gobsekas išėjo paskui mane. Gatvėje aš tylėdamas pasukau į kitą pusę; bet jis prisivijo ir įsmeigė į mane vieną tų savo skvarbių žvilgsnių, kuriais matuodavo žmonių širdis, ir pasakė tęvu, šį kartą kiek šaižiu balsu:

– Tu imiesi mane teisti?

Nuo tos dienos mes retai tesimatėme. Grafo rūmus Gobsekas išnuomojo, vasarą gyveno jo dvaruose, vaidino ten didiką, statė fermas, taisė malūnus, kelius, sodino medžius. Kartą sutikau jį vienoje Tiuilri sodo alėjoje.

– Grafienė dabar – tikra didvyrė, – tariau aš. – Ji atsidėjo vaikų auklėjimui ir puikiai juos išmokslino. Vyresnysis jos sūnus – žavingas jaunuolis.

– Galimas daiktas.

– Bet ar nederėtų jums padėti Ernestui? – pareiškiau aš.

– Padėti Ernestui? – šūktelėjo Gobsekas. – Ne! Ne! Nelaimė – geriausias mūsų mokytojas, nelaimė išmokys jį vertinti pinigus, vyrus ir moteris. Tepaplaukioja Paryžiaus jūroje! O kai taps geru locmanu, padovanosime jam laivą.

Atsisveikinau su juo, nesistengdamas išsiaiškinti šių žodžių prasmės. Nors motina poną de Resto buvo nuteikusi nepalankiai mano atžvilgiu ir jis toli gražu neketino mane kviestis savo patarėju, tačiau praeitą savaitę aš užėjau pas Gobseką papasakoti jam apie Ernesto meilę panelei Kamilei ir paraginti jį atlikti savo įgaliojimus, nes jaunasis grafas tuoj turėjo tapti pilnamečiu. Senąjį palūkininką jau seniai buvo paguldžiusi liga, kuri jį paskui ir pribaigė. Jis pasakė man, kad duos atsakymą tada, kai pasitaisys ir galės užsiimti savo reikalais: jis tikriausiai nenorėjo skirtis nė su menkiausia savo turto dalimi, kol kūne laikėsi gyvybės kibirkštėlė; kitaip jo netiesaus atsakymo negalėjau išsiaiškinti. Supratęs, kad jis serga daug rimčiau negu pats mano, pasėdėjau prie jo ir spėjau pamatyti, kaip iškerojo aistra, senstant virtusi savotiška beprotybe. Nepageidaudamas pašalinių

žmonių, jis dabar nuomojosi visą namą, gyveno jame vienas, kambariai stovėjo tušti. Jo paties kambaryje niekas nepasikeitė. Baldai, kuriuos aš taip gerai pažinojau, atrodė lyg išstovėję po stiklu – kiekvienas jų buvo lygiai toks, kaip ir prieš šešiolika metų. Pas jį tebešeimininkavo ta pati jam atsidavusi senutė durininkė, ištekėjusi už invalido, kuris, jai triūsiant pas šeimininką, sėdėdavo šveicorinėje; ji buvo ir jo patikėtinė, pranešdavo apie lankytojus, o dabar ėjo ir slaugės pareigas. Gobsekas buvo labai silpnas, tačiau dar pats priiminėdavo klientus, taip pat ir įplaukas, o savo reikalus už namų sienų taip suprastino, kad jam pakakdavo pasiųsti invalidą su įgaliojimais jiems tvarkyti. Kai Prancūzija pasirašė sutartį ir pripažino Haičio respubliką, Gobsekas, daug žinojęs apie senąsias plantacijas San Dominge, jų savininkus ar įpėdinius, kuriems turėjo atitekti kompensacijos, buvo paskirtas į komisiją Prancūzijos piliečių turtui buvusioje kolonijoje likviduoti ir kompensacijoms išmokėti. Gobsekui jo išradingumas pakišo mintį įkurti agentūrą, kuri galėtų diskontuoti žemvaldžių ar jų įpėdinių vekselius; agentūra buvo įsteigta Verbrusto ir Žigonė vardu, su kuriais jis dalijosi pelnu, pats neįdėjęs jokio kapitalo, – jo turimi duomenys ir buvo jo įnašas. Agentūra veikė tarsi spirito varykla ir sunkė pelną iš mulkių, nepatikliųjų arba tų, kurie žinojo, kad jų teisės ginčytinos. Kaip likvidacinės komisijos narys Gobsekas tardavosi su stambiaisiais plantatoriais, kurių kiekvienas, stengdamasis ar gauti aukštesnę taksą už savo turtą, ar paspartinti jo pripažinimą, nešė jam dovanas pagal savo turtų dydį. Šitie kyšiai sudarydavo lyg ir kokį diskontą nuo tų sumų, kurios negalėdavo jam atitekti; o per agentūrą jam žema kaina suplaukdavo smulkios, abejotinos sumos ar sumos tų žmonių, kurie bemeilijo realizuoti jas tuoj pat, kad ir už mažesnę kainą, negu laukti, kol Respublika kada nors išmokės jas dalimis. Šitoje stambioje aferoje Gobsekas buvo lyg tas nepasotintas smauglys. Kiekvieną rytą jis priiminėdavo savo duoklę ir akylai ją apžiūrinėdavo kaip kurio nors nabobo

ministras, svarstąs, ar verta už tokią kainą pasirašyti malonę. Gobsekas imdavo viską, pradedant nuo bėdžiaus atneštos pintinės su žuvimi ir baigiant skrupulingųjų atneštais svariniais žvakių ryšuliais, pradedant sidabriniais indais iš turčių ir baigiant auksinėmis tabokinėmis iš verteivų. Niekas nežinojo, ką senasis palūkininkas veikia su dovanomis. Visi šie daiktai būdavo pas jį atnešami, bet niekad neišnešami.

– Duodu padorios moters garbės žodį, – pasakojo man durininkė, sena mano pažįstama, – man regis, kad jis visa šita ryja, tačiau nė kiek nuo to netunka – žiūrėkite, koks liesas ir išdžiūvęs kaip mano sieninio laikrodžio gegutė.

Ir štai, pereitą pirmadienį Gobsekas atsiuntė invalidą manęs pakviesti; įėjęs į mano kabinetą, šisai tarė:

– Skubėkite, pone Dervili, šeimininkas tuoj suves paskutines sąskaitas; išgelto kaip citrina, nekantrauja su jumis pasikalbėti; giltinė jau siekia jį už gerklės, jis kriokia.

Įėjęs į mirštančiojo kambarį, radau jį klūpantį ties židiniu, kuris nesikūreno, tačiau jame pūpsojo didžiulė krūva pelenų. Gobsekas vargais negalais buvo prišliaužęs prie židinio, bet grįžti atgal į lovą pritrūko jėgų, o ir pagalbos pasišaukti nebepajėgė.

– Senasis drauguži, – tariau aš, keldamas jį ir padėdamas jam grįžti į lovą, – jums šalta? Kodėl neliepiate užkurti židinio?

– Man visai nešalta, – atsakė jis, – nereikia, nereikia kurti! Aš išeinu, jaunuoli, – tarė žvilgtelėjęs į mane sustingusiu atšiauriu žvilgsniu, – kur – nežinau, bet aišku, kad išeinu! Prasidėjo karfologija[16], – jis pavartojo terminą, kuris rodė, koks dar šviesus ir aiškus jo protas. – Man pasivaideno, kad kambaryje pilna aukso, kuris ridinėjasi, ir aš atsikėliau jo surinkti. O kam atiteks manasis? Valstybei jo nepaliksiu; aš surašiau testamentą, rask jį, Grocijau. Gražioji Olandė turėjo dukterį, kartą vakare sutikau ją kažkur Vivjeno gatvėje. Man rodos, ji praminta Elektrine Raja; o graži kaip amūras, suieškok ją, Grocijau. Aš paskyriau tave

testamento vykdytoju, imk čia viską, ką nori, valgyk: rasi riebių paštetų, maišus kavos, cukraus, yra auksinių šaukštų. Atiduok Odijo[17] darbo servizą savo žmonai. Bet kam atiteks briliantai? Tu uostai tabaką, mielasis? Turiu įvairių rūšių tabakų, parduok juos Hamburge. *Ten pusantro karto tiek moka.* Taip, turiu visko, ir viską tenka palikti! Na, na, tėtuši Gobsekai, – kreipėsi pats į save, – nebūk bailys, lik ištikimas sau.

Jis atsisėdo lovoje, jo veidas ryškiai išsiskyrė pagalvės fone, tartum iš bronzos nulietas; ištiesė liesą savo ranką ant apkloto ir kaulėtais pirštais įsikibo į jį, lyg norėdamas išsilaikyti; pažiūrėjo į židinį, tokį pat šaltą, kaip ir metalinis jo žvilgsnis, ir numirė aiškios sąmonės; durininkei, invalidui ir man jis pasirodė panašus į tuos susikaupusius senus romėnus, kuriuos už konsulų nugarų savo paveiksle „Bruto vaikų mirtis" atvaizdavo Letjeras[18].

– Kietai laikėsi senas diegas! – kareiviškai pasakė invalidas.

Ausyse man tebeskambėjo pasakiški mirusiojo žodžiai apie jo lobius; mano žvilgsnis, nukrypęs paskui mirštančiojo žvilgsnį, tebebuvo įsmigęs į pelenų krūvą: staiga ta krūva pasirodė man neįprastai didelė. Paėmiau žnyples ir, įkišęs jas į pelenus, užkliudžiau kažką kieto – po pelenais buvo supiltas aukso ir sidabro kaupas, matyt, Gobseko pajamos ligos metu; jis nebeturėjo jėgų jas paslėpti, o į banką siųsti neleido įtarumas.

– Bėkite pas taikos teisėją, – kreipiausi aš į senąjį invalidą, – reikia kuo skubiausiai viską užantspauduoti!

Apstulbintas paskutinių Gobseko žodžių ir to, ką neseniai man papasakojo durininkė, pasiėmiau antrojo ir trečiojo aukšto kambarių raktus ir nusprendžiau juos apžiūrėti. Jau pirmajame kambaryje, kurį atsirakinau, paaiškėjo Gobseko žodžiai, pasirodę man beprotiški: pamačiau, kur nuveda žmogų šykštumas, kai jis virsta aklu instinktu, kurio tiek pavyzdžių mes randame tarp provincijos šykštuolių. Kambaryje, šalimais to, kuriame mirė Gobsekas, buvo prikrauta sugedusių paštetų, aibės įvairiausių kitų produktų, net moliuskų ir pelėsiais apaugusių žu-

vų; vos neužtroškau nuo jų skleidžiamos smarvės. Visur knibždėjo kirminų ir vabzdžių. Paskutiniu metu gautos dovanos gulėjo sumišai su visokiausio pavidalo dėžutėmis, arbatos skrynelėmis ir kavos maišais. Ant židinio, sidabrinėje sriubos vazoje, buvo sumesti pranešimai apie prekes, atsiųstas jo vardu į Havrą ir sukrautas sandėliuose: medvilnės pakus, cukraus statines, romo bosus, įvairios rūšies kavą, indigo dažus, tabaką – tikra kolonijinių prekių mugė! Kambarys buvo priverstas baldų, sidabrinių indų, lempų, paveikslų, vazų, knygų, puikių neįrėmintų graviūrų ir visokiausių senienų. Galimas daiktas, kad šitos begalinės gėrybės nebuvo vien tik dovanos; daugelis jų – tai užstatai, likę pas Gobseką, skolininkui neišsipirkus. Mačiau ten brangenybių dėžutes su herbais arba su monogramomis, nuostabaus audeklo staldengtes, brangius ginklus, bet viskas be užrašų. Atvertęs vieną knygą, kuri man pasirodė buvusi pajudinta iš vietos, radau joje banknotų po tūkstantį frankų. Tuomet nusprendžiau smulkiai apžiūrėti kiekvieną daiktą, išbadinėti grindis, lubas, karnizus ir sienas ir surasti visą tą auksą, kurio taip aistringai godus buvo šis olandas, vertas Rembranto teptuko. Per savo juridinę praktiką dar niekados nebuvau susidūręs su tokiu šykštumu ir tokiu savitu būdu. Grįžęs į mirusiojo kambarį, ant rašomojo stalo radau paaiškinimą, kokiu būdu čia susikaupė tiek turto. Po presu gulėjo laiškai pirkliams, kuriems Gobsekas, matyt, paprastai pardavinėdavo gautas dovanas. Nežinau, ar dėl to, kad šie žmonės susiprato esą Gobseko apsukrumo aukos, ar dėl to, kad Gobsekas per daug užsiprašydavo už maisto produktus ir daiktus, nė vienas sandėris nebuvo galutinai užbaigtas. Jis nepanoro maisto produktų parduoti pirkliui Ševė dėl to, kad šis sutiko juos paimti tik su trisdešimties procentų nuolaida. Gobsekas derėjosi dėl kelių frankų, o tuo tarpu prekės gedo. Sidabro dirbiniai liko neparduoti todėl, kad jis nesutiko apmokėti pristatymo išlaidų. Kava – todėl, kad nenorėjo duoti garantijos dėl kokybės. Žodžiu, kiekvienas daiktas suteikdavo jam

progą pradėti ilgiausius ginčus – pirmas ženklas, kad jis jau suvaikėjo, virto keistu užsispyrėliu, kokiais baigia gyvenimą visi seniai, kai stipri aistra pergyvena protą. Ir aš paklausiau save to paties kaip ir jis: „Kam atiteks visi šitie lobiai?.." Kai atsimenu, kokias keistas žinias paliko jis man apie savo vienintelę įpėdinę, supratau, kad turėsiu išieškoti visus įtartinus Paryžiaus namus ir kuriai nors laisvo elgesio moteriai blokšti po kojomis milžiniškus turtus. Visų pirma žinokite, kad pagal teisiškai neužginčijamus dokumentus Ernestas de Resto netrukus ims valdyti turtą, kuris leis jam vesti panelę Kamilę ir, be to, paskirti motinai, broliui ir seseriai pakankamas dalis.

– Na gerai, brangusis Dervili, pagalvosime, – atsakė ponia de Granljė. – Ponas Ernestas turėtų būti labai turtingas, kad tokia šeima kaip mūsų sutiktų įsileisti jo motiną. Nepamirškite, kad mano sūnus bus kada nors kunigaikštis de Granljė; jis sujungs dviejų Granljė šeimos šakų turtą; noriu, kad svainis jam patiktų.

– Bet juk Resto herbas, – tarė grafas de Bornas, – *raudono emalio lauke sidabro skersinė ir keturi auksiniai skydeliai, kurių kiekviename juodas emalinis kryžius*. Tai labai senas herbas.

– Teisybė, – patvirtino vikontienė, – be to, Kamilė galės ir nesusitikinėti su anyta, kuri sulaužė šito herbo devizą – *res tuta**.

– Ponia de Bosean priiminėjo ponią de Resto, – pareiškė senasis dėdė.

– O, tiktai rautuose! – atšovė vikontienė.

* Patikimumas (*lot.*).

Pulkininkas Šaberas

– Ei, žiūrėkite, vėl mūsų senoji milinė!

Šitaip šūktelėjo jaunas klerkas, atstovaująs tai klerkų padermei, kurie advokatų kontorose paprastai vadinami pasiuntinukais; atsirėmęs į langą, vaikėzas gardžiai šveitė duonos gabalą; atgnybęs truputį minkštimo, jis suvoliojo rutuliuką ir šaipydamasis sviedė jį pro langelį. Taiklios rankos paleistas rutuliukas atšoko beveik iki palangės, kirtęs prieš tai į skrybėlę kažkokiam nepažįstamam vyriškiui, einančiam per kiemą į namą, esantį Vivjen gatvėje, kur gyveno advokatas Dervilis.

– Klausyk, Simonenai, nekrėsk pokštų žmonėms, o ne, tai išmesiu lauk. Net ir neturtingiausias klientas, po velnių, juk žmogus! – tarė pirmasis klerkas, liovęsis sumuoti teismo išlaidas.

Paprastai pasiuntinukas – toks buvo ir Simonenas – yra kokių trylikos keturiolikos metų berniūkštis, kuris visose kontorose priklauso tiesiog nuo vyresniojo klerko; jis bėgioja su kvietimais pas antstolius ir su aktais į teismą, taip pat atlieka asmeninius savo viršininko pavedimus ir išnešioja jo meilės laiškučius. Į Paryžiaus gatvių berniūkštį jis panašus savo įpročiais, o į teismo plunksnagraužį – savo likimu. Šitas vaikėzas beveik nežino, kas yra gailestis ir susitvardymas; jis nedrausmingas, gobštus, dainuškininkas, šaipokas ir tinginys. Ir vis dėlto beveik kiekvienas toks pasiuntinukas turi kur nors šeštame aukšte senutę motiną, su kuria dalijasi savo tris ar keturias dešimtis frankų – mėnesinį atlyginimą.

– Jeigu jis žmogus, tai kodėl gi vadinate jį senąja miline? – paklausė Simonenas su tokia mina, kokią nutaiso mokinys, sugavęs klystant savo mokytoją.

Ir jis vėl įniko į duoną ir sūrį, atsirėmęs petim į lango rėmą: ilsėjosi jis stačias kaip diližano arklys, prilenkęs vieną koją ir pastatęs ją ant kitos kojos bato galo.

– Kokį pokštą iškrėtus šitam iškamšai? – pusbalsiu tarė trečiasis klerkas, pavardę Godešalis, staiga sustojęs viduryje argumento, kurį jis raitė diktuodamas prašymą, rašomą ketvirtojo klerko, tuo tarpu kai du naujokai provincialai darė jo nuorašus. Paskui ėmėsi toliau improvizuoti. – *Bet, vadovaudamasis savo tauria ir maloninga išmintimi, Jo Didenybė Liudvikas aštuonioliktasis* (ei, tu, Derošai, išminčiau, kuris rašai originalą, paskutinį žodį rašyk raidėmis!), *paėmęs į rankas karalystės vadžias, suprato...* (ką gi tas riebus juokdarys suprato?) *kilnią misiją, kurią įvykdyti pašaukė jį dieviškoji apveizda!......* (šauktukas ir šeši taškai: nebijokite, teismo šventuolėliai neturės nieko prieš juos), *ir pirmiausia jis nutarė, kaip liudija žemiau minimo dekreto data, išgydyti žaizdas, kurias padarė baisūs ir liūdni revoliucinio laikotarpio negandai, grąžinti savo ištikimiems ir gausiems tarnams* („gausiems" – šitas saldliežuvavimas turi patikti teisme) *visus jų neparduotus turtus, tiek tuos, kurie yra šiandien visuomeninė nuosavybė, tiek tuos, kurie yra paprastoji ar nepaprastoji sosto nuosavybė, ar pagaliau tuos, kurie buvo paskirti visuomeniniams pastatams dotacijomis, nes mes manome turį ir turime pilną teisę tvirtinti, kad tokia yra dvasia ir prasmė to garsiojo ir teisingojo dekreto, kuris buvo išleistas...* – Palaukite, – šūktelėjo Godešalis, kreipdamasis į klerkus, – šitas prakeiktas sakinys užėmė man visą puslapio galą. – Tai va, – prabilo jis ir lyžtelėjo sąsiuvinio briauną, kad galėtų atversti storą žyminio popieriaus lapą, – tai va, jeigu norite iškrėsti šitam žmogynui išdaigą, pasakykite jam, kad principalas priima klientus tik tarp antros ir trečios valandos ryto. Pažiūrėsime, ar tas senas sukčius dar kartą atsivilks! – Ir Godešalis grįžo prie pradėto sakinio: – *kuris buvo išleistas...* Pasiruošę? – paklausė jis.

– Pasiruošę! – choru sušuko visi trys klerkai.

Viskas vyko vienu metu – ir prašymo rašymas, ir tauškalai, ir sąmokslas.

– *Kuris buvo išleistas...* Ei, dėdule Bukarai, kada gi išleistas tas dekretas? Reikia sudėlioti taškus ant i, paraliai! Vis daugiau puslapių bus!

– *Paraliai!* – Bukarui, pirmajam klerkui, dar nespėjus atsakyti, pakartojo vienas rašiusiųjų.

– Ką? Jūs parašėte *paraliai?* – šūktelėjo Godešalis ir žvilgtelėjo į naujoką griežtai ir kartu pašaipiai.

– Iš tikrųjų, – tarė Derošas, ketvirtasis klerkas, pasilenkęs ties savo kaimyno nuorašu, – jis parašė: *Reikia sudėlioti taškus ant i* ir *paralei* su *ei.*

Klerkai pratrūko kvatotis.

– Nejaugi, pone Jurė, jūs manote, kad *paraliai* – tai juridinis terminas, ir dar drįstate tvirtinti, kad esate iš Mortanės! – šūktelėjo Simonenas.

– Rūpestingai ištrinkite! – tarė pirmasis klerkas. – Jeigu teismo narys, nustatąs taksą šitiems aktams, pastebės tokį dalyką, pasakys, ko gero, kad mes šaipomės iš *grafomanijos.* Dėl jūsų principalas gali nemalonumų turėti. Žiūrėkite, kad man daugiau tokių nesąmonių nedarytumėte, pone Jurė! Kai normandietis rašo prašymą, jis privalo galvoti. Juk tai mūsų luomo alfa ir omega!

– *kuris buvo išleistas...* kada? – paklausė Godešalis. – Pasakykite gi galų gale kada, Bukarai?

– 1814 metų birželį, – atsakė pirmasis klerkas nepakeldamas galvos nuo savo darbo.

Šitą pernelyg ištįsusį sakinį nutraukė beldimas į duris. Visi penki aštrialiežuviai, garbanotgalviai, gyvų pašaipių akių klerkai atsuko nosis į duris ir progiesmiu sušuko:

– Prašom!

Tik Bukaras liko sėdėti ramiai įsikniaubęs į glėbį popierių ir toliau sudarinėjo nepabaigiamą teisminių išlaidų sąskaitą.

Kontora buvo didelė patalpa su ta klasiška krosnimi, kuri puošia visas kazuistų lindynes. Įstrižai kambario išvedžioti vamzdžiai susiėjo prie užmūryto židinio, ant kurio marmurinės lentelės mėtėsi duonos kriaukšlės, trikampiai Bri sūreliai, šviežios kiaulienos pjausniai, stovėjo stiklinės, buteliai ir pirmojo klerko šokolado puodelis. Šitų maisto produktų kvapas taip puikiai įsiliejo į be saiko prikūrentos krosnies smarsą ir į kontoroms bei seniems popieriams savitą kvapsnį, kad čia nebūtų buvę galima užuosti nė lapės. Grindis klerkai jau buvo primynę purvo ir sniego. Ties langu stovėjo „viršininko" rašomasis stalas, prie jo šliejosi nedidelis staliukas, skirtas antrajam klerkui, „viršininko" padėjėjui. Antrasis klerkas šiuo metu „stypsojo" teisme. Galėjo būti aštunta ar devinta valanda ryto. Vienintelę kontoros puošmeną sudarė tie dideli geltoni skelbimai, kuriais garsinamas turto areštas, varžytynės ir palikimo dalybos, galutiniai ar laikini sprendimai, žodžiu, kontorų pasididžiavimas! Už pirmojo klerko nugaros, per visą sienos aukštį, stovėjo didžiulė spinta; kiekvienoje jos lentynoje pūpsojo popierių pluoštai, nuo kurių karojo nesuskaitoma daugybė etikečių ir raudonų virvagalių, pagal kuriuos visuomet pažinsi teismo dokumentus. Žemutinės spintos lentynos buvo prikimštos aplankų, pageltusių nuo ilgo vartojimo, mėlynu popieriumi apklijuotais pakraščiais, ant jų – pavardės tų stambiųjų klientų, kurių bylas, skaniuosius savo kąsnelius, kontora „dorojo" šiuo metu. Nešvarūs langų stiklai menkai tepraleido šviesą. Beje, vasario mėnesį vargu ar rasi Paryžiuje kontorą, kurioje ligi dešimtos valandos ryto galima būtų rašyti be lempos, nes visos šitos kontoros labai apleistos, ir tai suprantama: kiekvienas čia tik užeina, niekas nepasilieka, pilka aplinka nepatraukia niekieno dėmesio; nei pačiam advokatui, nei jo klientams, nei klerkams nerūpi, kad gražiai atrodytų patalpa, kuri vieniems yra mokyklos klasė, kitiems – praeinamas kambarys, o pačiam šeimininkui – laboratorija. Murzinus baldus

advokatas advokatui perduoda su tokiu dievobaimingu sąžiningumu, kad kai kuriose kontorose dar ir šiandien teberasite dėželes popieriams, maišus byloms laikyti, atitekusius dar iš *Šlė* prokurorų. Taip sutrumpintai buvo vadinamas *Šatlė*, juridinė senojo režimo įstaiga, kuri prilygo šiandieniniam pirmosios instancijos teismui. Taigi ši tamsi, riebių dulkių sluoksniu apklota kontora, kaip ir visos advokatų kontoros, keldavo lankytojams šleikštulį, ir todėl buvo viena grasiausių Paryžiaus pabaisų. Iš tikrųjų, jeigu nebūtų priplėkusių zakristijų, kuriose maldos atsveriamos ir parduodamos kaip maisto produktai; jeigu nebūtų perpirklių krautuvėlių, kuriose iškabinti prie įėjimo skarmalai griauna visas mūsų iliuzijas, nes parodo žmogui, kuo baigiasi gyvenimo linksmybės; taigi jei nebūtų šitų dviejų poezijos kloakų, advokato kontora būtų visų socialinių turgaviečių baisiausia. Bet ne ką geresni yra lošimo namai, teismai, loterijos kontoros, viešieji namai. Kodėl? Gal dėl to, kad drama, vykstanti žmogaus sieloje, padaro jį šiose vietose visai abejingą išoriniam pasauliui; šituo rasi galima išsiaiškinti ir didžiųjų mintytojų bei didžiųjų garbėtroškų paprastumą.

– Kur mano peiliukas?

– Aš pusryčiauju!

– Eik po šimts pypkių, užkepei blyną ant prašymo.

– Tyliau, ponai!

Šitie šūksniai nuskambėjo vienas per kitą kaip tik tą akimirką, kai įėjęs į kontorą senasis klientas uždarė duris su tuo savotišku nusižeminimu, kuris sukausto nelaimingo žmogaus judesius. Nepažįstamasis lyg ir bandė šypsotis, bet jo veido raumenys sustingo, nes jis nesurado, nors ir atidžiai ieškojęs, nė mažiausios palankumo žymelės negailestingai abejinguose šešių raštininkų veiduose. Matyt, įpratęs permanyti žmones, jis labai mandagiai kreipėsi į pasiuntinuką, tikėdamasis, kad bent šitas visų riejamas vaikiokas teiksis jam švelniai atsakyti.

– Ar galima būtų pamatyti jūsų principalą?

Šelmis pasiuntinukas nieko neatsakė vargšui žmogeliui, tik sprigtelėjo keliskart kairiosios rankos pirštais per ausį, tarytum sakydamas: „Aš kurčias."

– Ko tamsta nori? – paklausė Godešalis, rydamas didžiulį duonos kąsnį, kuriuo būtų buvę galima užtaisyti patranką, paskui sušvytravo ore peiliu ir metė koją ant kojos taip, kad ta, kuri atsidūrė ore, beveik pasiekė jo nosį.

– Ateinu čia jau penktą kartą, – atsakė klientas. – Norėčiau pasikalbėti su ponu Derviliu.

– Ar kokiu nors reikalu?

– Taip, bet išdėstyti jį galiu tik pačiam ponui...

– Principalas miega; jeigu norite pasitarti su juo dėl kurių nors keblumų, dirba jis rimtai tik po pusiaunakčio. Bet jei teiktumėtės pasakyti savo reikalą mums, mes galėtume ne blogiau už jį...

Nepažįstamasis stovėjo ramus. Jis kukliai dairėsi aplink nelyginant šuo, vogčiomis įsmukęs į svetimą virtuvę ir bijąs gauti mušti. Klerko profesija gera tuo, kad jiems nėra ko bijoti vagių; todėl ir pono Dervilio klerkai, nieku blogu neįtardami žmogaus su miline, nedraudė jam žvalgytis po patalpą, kurioje jis veltui ieškojo, kur atsisėsti, nes aiškiai buvo matyti, kad yra pavargęs. Advokatai savo kontorose tyčiomis nestato daug kėdžių. Jeigu eilinis klientas, kuriam įkyrėjo laukti stačiomis, ir paburba išeidamas, užtat neatima brangaus laiko, kuris, kaip pasakė vienas senas prokuroras, iki šiol dar „netaksuojamas".

– Turėjau garbės įspėti jus, gerbiamasis, – atsakė senukas, – kad galiu išdėstyti savo reikalą tik pačiam ponui Derviliui; palauksiu, kol jis atsikels.

Bukaras baigė skaičiuoti. Užuodęs šokoladą, atsikėlė iš pinto krėslo, priėjo prie židinio, permetė senį akimis nuo galvos iki kojų, dėbtelėjo į milinę ir nutaisė neįmanomą aprašyti miną. Grei-

čiausiai pagalvojo, kad, kaip bemaigytum šitą klientą, neišspausi iš jo nė santimo; tad, norėdamas išgelbėti kontorą nuo nepageidautino interesanto, įsiterpė į kalbą.

– Jie sako teisybę, – griežtai tarė jis. – Principalas dirba tik naktimis. Jeigu tamstos reikalas labai rimtas, patariu ateiti pirmą valandą nakties.

Senukas pažiūrėjo suglumęs į pirmąjį klerką ir kurį laiką stovėjo lyg sustingęs. Įpratę matyti visokiausias fizionomijas ir keisčiausias klientų užgaidas, kurių niekados netrūksta bylininkams, paprastai žmonėms neryžtingiems ir ilgai svarstantiems, klerkai užkandžiavo kaip užkandžiavę, garsiai čiaukšėjo žandikauliais nelyginant arkliai prie ėdžių ir visai užmiršo senį.

– Ką padarysi, ateisiu naktį, – pratarė pagaliau senis, kuris su užsispyrimu, būdingu nelaimės persekiojamiems žmonėms, panūdo sugėdyti melagius.

Vienintelė patyčia, prieinama vargetoms, yra priversti teisingumą ir geradarystę prisipažinti neteisingai elgusis. Įtikinę visuomenę melu, nelaimingieji su dar didesniu įkarščiu puola prie Dievo.

– Na, ar nepašėlęs užsispyrėlis? – pastebėjo Simonenas, nelaukdamas, kol senis uždarys duris.

– Atrodo, lyg iš žemės atkastas! – pastebėjo kažkuris klerkas.

– Greičiausiai koks buvęs pulkininkas, kuris nori pradėti bylą dėl nepriemokos, – pareiškė pirmasis klerkas.

– Nieko panašaus, tai buvęs durininkas, – atsakė Godešalis.

– Kertam lažybų, kad šitas žmogus aukštos kilmės, – šūktelėjo Bukaras.

– Kertu lažybų, kad tai buvęs durininkas, – atšovė Godešalis. – Tik buvusiems durininkams pati gamta prisakė dėvėti tokias apskarusias, taukuotas milines apibrizgusiais padurkais kaip šito senio. Nejaugi nematėte, kokie jo išklaipyti, skylėti batai? O kaklaryšis? Kaklaryšis jam marškinius atstoja. Jis tikriausiai nakvoja po tiltu.

– Galėjo būti kilmingasis ir atidarinėti duris! – sušuko Derošas. – Buvo ir tokių.

– Ne, – pasipriešino Bukaras visiems kvatojant, – aš laikausi savo nuomonės, kad 1789 metais jis buvo aludaris, o Respublikos metu – pulkininkas.

– O aš einu lažybų, kad kariuomenėje jis niekad nebuvo, ir jei pralošiu, vedu visą kompaniją į spektaklį, – pasakė Godešalis.

– Puiku, – atsakė Bukaras.

– Ei ponuli! – suriko pasiuntinukas, pravėręs langą.

– Ką tu vėl darai, Simonenai? – paklausė Bukaras.

– Šaukiu jį ir paklausiu, ar jis pulkininkas, ar durininkas; jis pats juk turi žinoti.

Visi pasileido juokais. O senis jau kopė laiptais atgal.

– Ką mes dabar jam pasakysime? – šūktelėjo Godešalis.

– Palikite šį reikalą man! – atsakė Bukaras.

Vargšas žmogelis baugščiai įėjo į kambarį, nuleidęs akis, galbūt kad per daug godžiu žvilgsniu, kurį traukė valgis, neišsiduotų, koks jis alkanas.

– Būkite toks malonus, – kreipėsi į jį Bukaras, – ir palikite mums savo pavardę, kad principalas žinotų, ar...

– Šaberas.

– Ar tas pulkininkas, kur žuvo prie Eilau?[1] – pasiteiravo Jurė nenustygdamas, nes iki šiol prie visų patyčių dar nebuvo prikišęs savo dvylekio.

– Tas pats, – atsakė senukas su didingu paprastumu.

Ir išėjo.

– Te tau!

– Ot, tai davė!

– Aha!

– Oho!

– Uhu!

– Ak, senas sukčius!

– Tra lia lia!

– Pakliuvai!

– Ponas Derošai, spektaklis jums šįkart nekainuos, – kreipėsi Jurė į ketvirtąjį klerką ir taip smogė jam per petį, kad raganosis būtų iš kojų išvirtęs.

Po to sekė riksmo, juoko, šūksnių audra, kuriai pavaizduoti reikėtų sunaudoti visą kalboje esančių onomatopėjų atsargą.

– O į kurį teatrą eisime?

– Į Operą! – šūktelėjo „viršininkas".

– Visų pirma, – atkirto Godešalis, teatras nebuvo nurodytas. Galiu, jeigu man patiks, nuvesti jus pažiūrėti ponios Saki[2].

– Ponia Saki – ne spektaklis, – pareiškė Derošas.

– O kas gi yra spektaklis iš viso? – atšovė Godešalis. – Visų pirma išsiaiškinkime *faktinę padėtį*. Iš ko aš kirtau lažybų, gerbiamieji? Iš to, kad nuvesiu jus pažiūrėti spektaklio. O kas tai yra spektaklis? Tai, ką mes pamatome...

– Bet pagal šią teoriją jūs, ko gero, nuvesite mus pažiūrėti, kaip teka vanduo po Naujuoju tiltu, – pertarė jį Simonenas.

– Tai, ką pamatome už pinigus, – užbaigė Godešalis.

– Už pinigus galima daug ką pamatyti, bet tai nebus spektaklis. Apibrėžimas netikslus, – įsiterpė Derošas.

– Paklausykite galų gale, ką sakau.

– Niekus paistai, mielasis, – tarė Bukaras.

– Ar Kurcijus – tai spektaklis? – paklausė Godešalis.

– Ne, – atsakė pirmasis klerkas, – tai vaškinių figūrų muziejus.

– Kertu iš šimto frankų, – atšovė Godešalis, – kad Kurcijaus muziejuje rasite visus tuos dalykus, kuriems taikomas spektaklio žodis. Jame yra kai kas, ką galima pamatyti sumokant tam tikrą kainą priklausomai nuo vietos, kurią pasirenki...

– Ir tra ta ta ir tra ta ta, – užniūniavo Simonenas.

– Žiūrėk, kad neužrėžčiau per ausį, girdi! – pagrasino Godešalis.

Klerkai gūžtelėjo pečiais.

– Pagaliau dar neįrodyta, kad šita sena beždžionė nepasijuokė iš mūsų, – pareiškė jis ir staiga pertraukė dėstęs savo argumentus, nes jo žodžius nustelbė garsus klerkų juokas. – Juk teisybę sakant, pulkininkas Šaberas seniai miręs, jo žmona ištekėjusi už grafo Fero, valstybės patarėjo. Ponia Fero juk mūsų kontoros klientė!

– Byla atidedama rytdienai, – pareiškė Bukaras. – Prie darbo, ponai! Šimts kalakutų! Gana dykinėti! Baikite pagaliau savo prašymą, mes turime įteikti jį prieš Ketvirtosios Palatos posėdį. Byla bus nagrinėjama šiandien. Na, ant žirgų!

– Jei čia būtų buvęs pulkininkas Šaberas, tai šitam pajodžargai Simonenui, kai jis apsimetė kurčiu, būtų gerai stuktelėjęs bato galu į minkštą vietą, – pastebėjo Jurė, šitą argumentą laikydamas svaresniu už visus Godešalio įrodinėjimus.

– Kadangi dalykas neišaiškintas, – tarė Bukaras, – sutinkame, kad mus nuvestum į Prancūzų teatro antro aukšto ložes pažiūrėti Neroną vaidinančio Talma[3]. Simonenas sėdės parteryje.

Tai pasakęs pirmasis klerkas atsisėdo už savo stalo, ir visi pasekė jo pavyzdžiu.

– *...išleistas tūkstantis aštuoni šimtai keturioliktų metų birželio mėnesį* (metai žodžiais!), – tarė Godešalis. – Pasiruošę?

– Pasiruošę, – atsakė abu perrašinėtojai ir klerkas; o jų plunksnos vėl sušnarėjo, drėksdamos žyminį popierių, ir kontoroje kilo toks čiužesys, tartum šimtas karkvabalių, mokinių sukištų į popierines tūteles, būtų ėmę dabar jose krebždėti.

– *Ir mes tikimės, kad ponai teisėjai*, – tęsė improvizuodamas klerkas. – Stop! Palaukite, perskaitysiu sakinį, nes jau pats nieko nesuprantu.

– Keturiasdešimt šeši... (Jums tai turbūt dažnai atsitinka!)... ir trys, keturiasdešimt devyni, – burbtelėjo Bukaras.

– *Ir mes tikimės*,– toliau diktavo Godešalis, perskaitęs, kas parašyta, – *kad ponai teisėjai neatsiliks nuo kilniojo dekreto autoriaus ir teisingai nubaus Garbės legiono administracinę kapitulą už jos nie-*

kingas užmačias, išsiaiškinę įstatymą plačia prasme, kaip čia mūsų siūloma...

– Ponas Godešali, gal stiklinėlę vandens? – paklausė jaunasis klerkas.

– Pašėlęs tas mūsų Simonenas! – tarė Bukaras. – Klausyk, pasikaustyk savo dvikojus žirgus, griebk šitą paketą ir duok garo į Invalidų namus.

– *kaip čia mūsų siūloma,* – pakartojo Godešalis. – Prirašykite: *ponios* (rašykite visą žodį!) *vikontienės de Granljė naudai...*

– Ką! – sušuko vyresnysis klerkas, – tu drįsti rašyti tokį prašymą? Juk tai vikontienės de Granljė byla su Garbės legionu, byla, kurią mūsų kontora apsiėmė vesti savo rizika? Ak, nepataisomas mulkis! Kišk tuoj į stalčių originalą ir nuorašus, man jie pravers Navarenų byloje su prieglaudomis. O dabar jau vėlu, aš greitomis surašysiu trumpą pareiškimą su visais būtinais „atsižvelgiant į" ir pats nunešiu į teismą.

Šioje scenoje pavaizduota viena iš tūkstančio jaunystės pramogų, kurias vėliau gyvenime prisiminęs žmogus atsidūsta sakydamas: „Geri buvo laikai!"

Apie pirmą valandą nakties nepažįstamasis, pasivadinęs pulkininku Šaberu, pasibeldė į butą, kuriame gyveno ponas Dervilis, Senos departamento pirmos instancijos teismo advokatas. Durininkas pasakė, kad ponas Dervilis dar negrįžęs. Senis nurodė, kad jam buvo liepta ateiti, ir ėmė lipti laiptais pas garsųjį teisininką; nors ir jaunas būdamas, Dervilis buvo laikomas viena šviesiausių galvų Teismo rūmuose. Paskambinęs įtarusis interesantas iš tikrųjų gerokai nustebo, kai pamatė pirmąjį klerką principalo valgomajame dėstantį ant stalo segtuvus su bylomis, kurios turėjo būti svarstomos kitą dieną. Ne mažiau nustebęs klerkas pasisveikino su pulkininku ir paprašė jį atsisėsti; interesantas atsisėdo.

– Garbės žodis, pone, maniau, kad jūs juokavote vakar, kai liepėte man ateiti tokią vėlyvą valandą, – tarė senis dirbtinai

linksmu tonu, kaip visą savo gerą praradęs žmogus, kuris dar stengiasi šypsotis.

– Klerkai juokavo ir vis dėlto teisybę sakė, – atsiliepė pirmasis klerkas, nepertraukdamas darbo. – Šituo laiku ponas Dervilis paprastai susipažįsta su bylomis: apgalvoja visas priemones, apsvarsto argumentus, numato galimas komplikacijas. Jo nuostabus protas jaučiasi laisviau šitomis valandomis, vienintelėmis, kada, aplinkui įsiviešpatavus tylai ir ramybei, gali žmogui ateiti gerų minčių. Nuo to laiko, kai jis advokatauja, jūs būsite trečiasis interesantas, kurį jis priima šiuo nakties metu. Grįžęs namo mūsų principalas apsvarstys kiekvieną bylą, perskaitys viską, kas reikalinga, prasėdės keturias ar penkias valandas prie darbo; paskui pasikvies mane ir išdėstys, ką yra nusprendęs daryti. Rytais nuo dešimtos iki antros jis priiminėja klientus, o likusią dienos dalį skiria įvairiems dalykiniams pasimatymams. Vakarais lankosi aukštuomenės salonuose, kad nenutrūktų būtinos pažintys. Tokiu būdu tik naktį jis turi laiko įsigilinti į bylas, pasirausti Teisyno arsenaluose ir nusibrėžti kovos planus. Mūsų principalas nenori pralaimėti nė vienos bylos, jis mėgsta savo meną. Ir nesiima, kaip daugelis jo kolegų, bet kurios bylos. Štai koks jo gyvenimas – neįtikėtinai veiklus. Todėl ir uždirba šitas žmogus daug.

Senis klausėsi klerko aiškinimų tylomis, netardamas nė žodžio, ir Bukaras, žvilgtelėjęs į jo keistą fizionomiją, kurioje neatsispindėjo nė mažiausia mintis, paliko jį ramybėje. Po kelių minučių parėjo Dervilis baliniu fraku. Pirmasis klerkas atidarė jam duris ir vėl grįžo tvarkyti bylų. Jaunasis advokatas akimirką stabtelėjo nustebęs, stengdamasis įsižiūrėti prietemoje į nepaprastą jo laukiantį klientą. Pulkininkas Šaberas vis taip pat nejudėjo ir atrodė it vaškinė figūra iš to Kurcijaus muziejaus, į kurį Godešalis siūlėsi nuvesti savo draugus. Tas sustingimas rasi nebūtų taip kritęs į akis, jeigu jis nebūtų paryškinęs visos fantastinės šio asmens povyzos. Senasis karys buvo nepaprastai liesas, sukem-

bėjęs. Lygus perukas, tyčiomis užsmauktas ant kaktos, teikė jam kažkokio paslaptingumo. Akys atrodė lyg aptrauktos permatoma plėnele nelyginant kokia drumzlina perlamutrine mase, kuri žvakių šviesoje sutviskėdavo melsvais atspindžiais. Blyškus, pamėlęs, smailas kaip peilio ašmenys veidas (jeigu leistina pavartoti šitą nuvalkiotą palyginimą) atrodė negyvas. Kaklas buvo parištas nunešiotu juodo šilko kaklaryšiu. Žemiau šito purvino skarmalo kūną dengė toks tirštas šešėlis, kad gyvos vaizduotės žmogus galėjo palaikyti šitą seną galvą kažkokia atsitiktine pamėkle ar Rembranto portretu, išimtu iš rėmų. Žemai ant kaktos užsmaukta skrybėlė juodo šešėlio juosta dengė viršutinę veido dalį. Šitas keistas, nors ir visai suprantamas šviesos ir šešėlių žaismas aštrino kontrastus, ryškino baltas šito lavoniško veido raukšles, šalčiu dvelkiančius jo kontūrus ir bendrą bespalvį jo toną. Pagaliau sustingęs, be jokio judesio kūnas, išblėsęs, be jokios šilumos žvilgsnis taip derinosi su kažkokia melancholiškos beprotybės išraiška, su gėdingais simptomais, būdingais idiotizmui, kad jokie žmogaus lūpomis ištarti žodžiai nebūtų galėję nusakyti, kokia kraupi buvo šio senio stovyla. Bet akylas stebėtojas, o juo labiau advokatas, negalėjo nepastebėti šito gyvenimo palaužto žmogaus povyzoje gilaus skausmo pėdsakų, skurdo žymių, kurios sugadino jo veido bruožus, panašiai kaip lietaus lašai ilgainiui suardo puikiausią marmurą. Gydytojas, rašytojas, teisėjas būtų įžvelgęs ištisą tragediją, slypinčią po šita didinga bjaurysta, panašia į tuos fantastinius siluetus, kuriuos, šnekučiuodamasis su draugais, juokais išpiešia dailininkas litografinio akmens pakraštyje.

Nepažįstamojo kūnu, lig tik jis pastebėjo advokatą, perbėgo mėšlungiškas drebulys, panašus į tą, kuris nupurto poetą, kai netikėtas triukšmas nakties tyloje atplėšia jį nuo kūrybinių svajų. Senis skubiai nusiėmė skrybėlę ir atsistojęs pasisveikino su jaunuoju advokatu; odinis skrybėlės pamušalas turėjo būti gerokai taukinas, nes savininkui nejučia kartu su skrybėle pakilo

ir prilipęs prie jos perukas, apnuogindamas pliką kiaušą, pasibaisėtinai sudarkytą įstrižo rando, kuris ėjo nuo pakaušio, baigėsi prie dešinės akies ir atrodė kaip stora pūpsanti siūlė. Tačiau šis perskeltas kiaušas buvo toks kraupus pažiūrėti, kad nei vienam, nei kitam teisininkui nebuvo noro juoktis, kai purvinas perukas, kurį nelaimingasis nešiojo, matyt, slėpdamas žaizdą, staiga pakilo nuo galvos. Pirmoji jų mintis, išvydus šitą žaizdą, buvo tokia: „Štai pro kur išsisunkė protas."

„Jeigu čia ir ne pulkininkas Šaberas, tai vis tiek šaunus karys!" – pagalvojo Bukaras.

– Su kuo turiu garbės kalbėtis? – paklausė Dervilis.

– Su pulkininku Šaberu.

– Su kokiu pulkininku Šaberu?

– Su tuo, kuris žuvo prie Eilau, – atsakė senis.

Išgirdę šį keistą sakinį, klerkas ir advokatas susižvalgė tarytum sakydami: „Beprotis!"

– Aš norėčiau, ponas advokate, – pradėjo pulkininkas, – patikėti savo paslaptį tik jums vienam.

Dalykas, kurio negalima nepaminėti – tai drąsa, būdinga advokatams. Ar todėl, kad jie pratę turėti reikalo su daugybe žmonių, ar dėl to, kad nusimano esą tvirtai ginami įstatymų, ar gal kad tiki savo misijos rimtumu, advokatai kaip kunigai ir gydytojai įeina visur be jokios baimės. Dervilis davė ženklą Bukarui, ir šis pasišalino.

– Gerbiamasis, – tarė advokatas, – dienos metu aš savo laiko ypatingai nesigailiu; bet naktį man brangi kiekviena minutė. Tat prašom kalbėti trumpai ir aiškiai. Pradėkite tiesiai nuo reikalo, be jokių nukrypimų. Jeigu bus reikalinga, aš pats paprašysiu paaiškinti. Prašom kalbėti.

Pasodinęs savo keistąjį klientą, Dervilis pats atsisėdo už stalo; tačiau, klausydamasis velionio pulkininko, sklaistė savo bylas.

– Jums turbūt žinoma, ponas advokate, – pradėjo velionis, – kad prie Eilau aš komandavau kavalerijos pulkui. Sėkmingai

užsibaigusi garsioji Miurato ataka, kuri nulėmė mūsų pergalę, nemaža dalimi buvo ir mano nuopelnas. Deja, aplinkybės susidėjo taip nelaimingai, kad mano mirtis yra istorinis faktas, pažymėtas ir smulkiai aprašytas „Pergalėse ir laimėjimuose". Mes pralaužėme tris rusų linijas, bet priešas iš naujo suglaudė eiles ir privertė mus veržtis atgal prie saviškių. Ir štai, kai jau, išsklaidę rusus, mes buvome netoli imperatoriaus būstinės, aš susidūriau su didele priešo kavalerijos joja. Nieko nelaukdamas šokau ant tų užsispyrėlių. Tuo pat metu mane puolė du rusų karininkai, tikri milžinai. Vienas jų kirto man kalaviju per galvą ir perskėlė visa, kas buvo ant galvos – šalmą ir net juodą kepuraitę, kurią aš visuomet nešiodavau po šalmu; kiauše atsivėrė gili žaizda. Aš nukritau nuo arklio. Čia mums į pagalbą atskubėjo Miuratas, bet jis ir visa jo kavalerija – koks pusantro tūkstančio vyrų, neblogai, ar ne? – lėkte perlėkė per mane. Apie mano žuvimą buvo pranešta imperatoriui. Jo didenybė iš atsargumo (jis vis dėlto mane mylėjo) norėjo įsitikinti, ar nėra vilties išgelbėti žmogų, kurio dėka laimėtas šis įnirtingas puolimas. Jis pasiuntė du chirurgus įsakydamas mane suieškoti ir radus nugabenti į ligoninę, tačiau, būdamas užsiėmęs, pasakė jiems, matyt, kiek nerūpestingai: „Eikite pasižvalgyti, gal dar mano vargšas Šaberas kartais gyvas?" Tie prakeikti šundaktariai, matę prieš akimirką, kaip per mane perlėkė du pulkai, be abejo, nesiteikė net pačiupinėti man pulso ir pranešė, kad aš tikrai miręs. Tokiu būdu buvo turbūt surašytas aktas apie mano žuvimą, tiksliai laikantis visų karinės teisės nuostatų.

Girdėdamas, kaip aiškiai jo klientas dėsto savo mintis ir pasakoja keistus, bet vis dėlto į tiesą panašius įvykius, jaunasis advokatas metė vartęs bylas, atsirėmė kairiąja alkūne į stalą ir, palenkęs galvą ant rankos, įdėmiai pažiūrėjo į pulkininką.

– Ar žinote, pone, – pertraukė jis pasakotoją, – kad aš esu grafienės Fero, pulkininko Šabero našlės, reikalų įgaliotinis?

– Mano žmonos! Taip, ponas advokate. Štai kodėl, kreipęsis į daugybę teisininkų, ir kiekvieną kartą veltui, nes jie visi palaikė mane bepročiu, aš ryžausi galų gale ateiti pas jus. Apie savo nelaimes papasakosiu vėliau. Leiskite man pirmiausia supažindinti jus su faktais, tikriau pasakius išdėstyti jums, kaip jie greičiausiai vyko, o ne kaip iš tiesų buvo. Kai kurios aplinkybės, kurias težino turbūt vien amžinasis Tėvas, verčia mane apie daugelį įvykių tik spėlioti. Taigi nuo žaizdų mane ištiko greičiausiai stabas, o gal priepuolis, artimas, jei neklystu, vadinamajai katalepsijai. Kaip kitaip išaiškinti tą faktą, kad žmonės, kurie užkasinėjo žuvusiuosius, pagal karo paprotį nuplėšė nuo manęs visus drabužius ir įmetė mane į bendrą duobę su kareiviais! Čia leiskite įterpti vieną smulkmeną – tai aš sužinojau tik vėliau, po to įvykio, kurį reikia norom nenorom pavadinti mano mirtimi. 1814 metais Štutgarte aš sutikau buvusį savo pulko kvartirmeisterį. Šitas šaunus žmogelis, vienintelis, kuris teikėsi mane atpažinti ir apie kurį aš jums tuoj papasakosiu, išaiškino man, per kokį stebuklą aš išlikau gyvas. O buvę, jo žodžiais tariant, taip: mano arklį patrankos šovinys sužeidęs į šoną tuo pat metu, kai man pačiam buvusi perskelta galva. Arklys ir raitelis griuvę ant žemės iš karto kaip kortų figūrėlės. Aš kritau kairėn ar dešinėn, nežinau pats, tik mane, be abejo, prispaudė arklio lavonas, kuris ir apsaugojo nuo kitų arklių kanopų ir šovinių. Kai atgavau sąmonę, pone, tai gulėjau tokioje padėtyje ir kvėpavau tokiu oru, kad vis tiek jūs negalėsite įsivaizduoti, nors pasakočiau visą naktį. Aš vos ne vos alsavau baisiai dvokiančiu tvaiku. Norėjau pajudėti, bet buvau suspaustas iš visų pusių. Atmerkiau akis, bet nieko nemačiau. Oro trūkumas buvo pavojingiausias už viską, iš to, beje, aš aiškiai ir suvokiau, kas manęs laukia. Supratau, kad į ten, kur aš guliu, šviežias oras patekti negali ir kad man gresia mirtis. Šita mintis nustelbė ir tą neapsakomą skausmą, nuo kurio buvau atsipeikėjęs. Ausyse man garsiai zvimbė. Aš išgirdau, o gal man pasivaideno, – nenoriu

nieko tvirtinti – kad girdžiu dejuojant tą krūvą lavonų, tarp kurių gulėjau ir aš. Nors labai miglotai temenu šitas akimirkas ir viskas mano atmintyje sujukę, bet ir dabar – o juk man buvo skirta vėliau dar baisesnių kančių patirti, ir jos galutinai man viską galvoje sumaišė – kai kada naktimis aš tebegirdžiu šitą duslų vaitojimą! Tačiau dar baisesnė už šitą vaitojimą buvo tyla, kokios niekada savo gyvenime nebuvau girdėjęs – tikra kapo tyla! Pagaliau, iškėlęs rankas ir apgraibęs lavonus, užtikau tuštumą tarp savo galvos ir viršutinio lavonų sluoksnio. Šitaip išmatavau tarpą, atsiradusį per kažkokį man nežinomą atsitiktinumą. Matyt, iš nerūpestingumo ar skubėdami duobkasiai verste suvertė mus į duobę, ir virš manęs kampu susidūrė du lavonai, kaip dvi kortos, kurias suremia vaikai statydami kortų namelį. Ėmiau karštligiškai grabaliotis aplink save, nes nebuvo ko gaišti, ir, laimei, užtikau kažkieno atitrūkusią nuo kūno ranką – tikro Herkulo ranką su stipriu kaulu, kuris ir išgelbėjo mane! Jeigu ne ši netikėta pagalba, būčiau žuvęs! Galite įsivaizduoti, su kokiu įtūžiu aš ėmiau spraustis pro lavonus, kurie skyrė mane nuo žemės sluoksnio, tikriausiai užberto ant mūsų; sakau, mūsų, tartum ten būtų buvę gyvųjų! Darbavausi, pone, iš peties, kitaip manęs jūs šiandien čia nematytumėte! Bet iki šiolei negaliu permanyti, kaip pavyko man prasiveržti pro lavonų dangą, kuri skyrė mane nuo gyvenimo. Pasakysite, žinoma, kad aš turėjau trečią ranką! Šitas savotiškas svertas, kuriuo aš mikliai stumdžiau šalin lavonus, padėjo man susirasti truputį oro, susitelkusio tarp lavonų; taupiau aš kiekvieną įkvėpimą. Pagaliau išvydau dienos šviesą, pone, bet ji skverbėsi pro sniegą! Tą pačią akimirką pajutau, kad mano kiaušas perskeltas. Laimei, mano paties ar draugų kraujas, o gal mano arklio žaizda, nežinau pats, krešėdama buvo aplipdžiusi man kiaušą lyg kokiu trauklapiu. Tiktai kai mano kiaušas palietė sniegą, nepadėjo ir šita žievė – aš apalpau. Tačiau to truputėlio šilumos, kuri dar ruseno mano kūne, užteko, kad nutirptų aplink mane sniegas, ir

kai aš atgavau sąmonę, pamačiau virš savo galvos mažytę angą, pro kurią ėmiau rėkti; ir rėkiau tol, kol jėgos leido. O tuo metu saulė dar tik tekėjo, ir vargiai kas galėjo mane išgirsti. Ar buvo laukuose žmonių? Aš pasistiebiau, įtempęs kojas lyg spyruokles, atsirėmęs jomis į numirėlius, kurių strėnos buvo stiprios. Jūs pats, pone, suprantate, kad nebuvo kada tokią akimirką sakyti: „Garbė jums, žuvę drąsuoliai!" Vienu žodžiu, pone, ilgai, ak, ilgai! žiūrėjau aš su skausmu širdyje (jei tik šis žodis gali išreikšti mano įtūžį), kaip neria, kiek kojos neša, tie prakeiktieji vokiečiai, išgirdę balsą ten, kur nematyti jokio žmogaus. Pagaliau mane išgelbėjo viena moteriškė, ganėtinai drąsi, o gal ganėtinai smalsi, kad prisiartintų prie mano galvos, išaugusios staiga iš žemės kaip grybas. Šita moteriškė nubėgo atsivesti savo vyrą, ir jie dviese nusinešė mane į savo varganą trobelę. Ten, matyt, mane vėl ištiko katalepsija (atleiskite, kad vėl naudojuosi šituo žodžiu nusakyti būsenai, apie kurią aš pats neturiu supratimo, bet kuri, sprendžiant iš to, ką man vėliau papasakojo mano išgelbėtojai, buvo kaip tik šios ligos simptomas). Pusę metų kovojau su mirtimi, nekalbėjau arba, jei kalbėjau, kliedėjau. Pagaliau šeimininkai paguldė mane į ligoninę Heilsberge. Jūs suprantate, pone, kad iš žemės aš išlindau toks pat nuogas, kokį pagimdė mane motina; ir kai vieną gražų rytą po pusės metų prisiminiau, jog aš pulkininkas Šaberas, o atgavęs protą panūdau, kad slaugė elgtųsi su manimi pagarbiau, negu ji elgėsi su vargšu elgeta, visi mano palatos draugai gardžiai iš manęs pasijuokė. Laimei, gydęs mane chirurgas laidavo iš ambicijos už mano išgydymą, ir todėl, savaime aišku, domėjosi savo ligoniu. Kai aš jam labai nuosekliai papasakojau savo praeitį, šitas šaunus žmogelis, pavarde Šparchmanas, pasirūpino, kad pagal visas tos šalies reikalaujamas juridines formas būtų patvirtinta, kokiu stebuklingu būdu aš išsigelbėjau iš negyvėlių duobės, kada – kurią dieną ir valandą – surado mane mano geradarė ir jos vyras; tiksliai kur ir kaip aš sužeistas, ir prie šitų įvairių protokolų pridėjo mano

asmens žymių aprašymą. Na ir ką gi, ponas advokate, neturiu aš šiandien nei šitų svarbių dokumentų, nei savo parodymo, kurį paliudijo vienas Heilsbergo notaras, kai buvo nustatomas mano asmuo! Kai karo veiksmai privertė mane pasitraukti iš to miesto, aš ėmiau klajoti po žmones prašydamas išmaldos; kiekvienas palaikydavo mane bepročiu, kai tik imdavau pasakoti savo negandus; niekur negavau ir neįstengiau uždirbti nė vieno su, kad galėčiau išsirūpinti dokumentus, kurie būtų patvirtinę mano žodžius ir grąžinę man vietą visuomenėje. Dažnai suremtas skausmų aš ištisus mėnesius negalėdavau pajudėti iš kurio nors miestelio, kur žmonės, tiesa, rūpinosi sergančiu prancūzu, bet nusijuokdavo jam tiesiai į akis, kai jisai pasisakydavo esąs pulkininkas Šaberas. Kurį laiką žmonių patyčios ir nepasitikėjimas siutino mane, bet šitas nesusivaldymas tik pakenkė man, ir mane galų gale uždarė į beprotnamį Štutgarte. Tiesą sakant, iš mano pasakojimo jūs pats galite suprasti, kad buvo už ką žmogų į pamišėlių namus įkišti! Išbuvau beprotnamyje dvejus metus ir šimtą kartų girdėjau, kaip mano sargai aiškino lankytojams: „Štai šitas vargšelis įsivaizduoja esąs pulkininkas Šaberas", o lankytojai atsakydavo: „Vargšas žmogelis!" Galų gale ir aš pats patikėjau, kad visa, kas mane ištiko, negali būti tiesa. Nuliūdau, nurimau, nebesipriešinau ir jau nebesisakiau esąs pulkininkas Šaberas, kad tik greičiau ištrūkčiau iš to kalėjimo ir grįžčiau į Prancūziją. Ak pone, vėl pamatyti Paryžių! Aš tiesiog paklaikau...

Nebaigęs sakinio, pulkininkas Šaberas giliai susimąstė, o Dervilis iš pagarbos tylėjo.

– Vieną gražią dieną, – ėmė toliau pasakoti pulkininkas, – pavasarį, man įdavė dešimt talerių į rankas ir išleido į laisvę, nes įsitikino, kad aš kalbu jau visai protingai įvairiausiomis temomis ir nebevadinu savęs pulkininku Šaberu. Garbės žodis, nuo to laiko dar ir šiandien kartais mano pavardė darosi man kokti. Aš norėčiau būti ne aš. Nusimanymas apie mano teises žudo mane. O, jeigu mano liga būtų nusinešusi mano atmintį ir aš

būčiau viską pamiršęs apie praėjusį gyvenimą, šiandieną būčiau laimingas! Būčiau stojęs į kariuomenę kuria kita pavarde ir, kas žino, būčiau gal pasidaręs feldmaršalu Austrijoje ar Rusijoje.

– Iš tikrųjų, – tarė advokatas, – jūsų pasakojimas man viską sujaukė galvoje. Klausausi aš jūsų lyg sapne. Dėl Dievo meilės, pailsėkime valandėlę.

– Jūs vienintelis, – liūdnai tarė pulkininkas, – kuris sutikote taip kantriai manęs išklausyti. Nė vienas juristas nesiteikė paskolinti man dešimties napoleondorų, kad galėčiau parsisiųsdinti iš Vokietijos dokumentus, be kurių negalima pradėti mano bylos...

– Kokios bylos? – paklausė advokatas, kuris, klausydamasis kliento pasakojimo apie jo patirtas kančias, užmiršo, kokia skaudi jo šiandieninė padėtis.

– Bet argi grafienė Fero ne mano žmona? Ji ima trisdešimties tūkstančių livrų rentą, mano paties rentą, o nenori duoti man nė vieno santimo. Kai pasakoju apie tai advokatams – sveiko proto žmonėms, kai aš, elgeta, siūlau iškelti bylą grafui ir grafienei; kai aš, negyvėlis, protestuoju prieš mirties aktą, santuokos aktą ir gimimų aktus, juristai išprašo mane lauk kiekvienas pagal savo būdą: vieni su ta šaltai mandagia veido išraiška, kurią jūs mokate nutaisyti, kai norite atsikratyti kurio nors nelaimingojo, kiti grubiai, kaip dera žmonėms, nusprendusiems, kad turi reikalo su intrigantu ar bepročiu. Aš buvau palaidotas po lavonais, o šiandien aš palaidotas po gyvaisiais, po krūvomis dokumentų, faktų, po ištisa visuomene, kuri trokšta mane vėl pakišti po žeme!

– Teikitės dabar pasakoti toliau, – tarė advokatas.

– *Teikitės!* – pakartojo nelaimingasis, paėmęs jaunąjį advokatą už rankos. – Tai pirmas mandagus žodis, kurį išgirdau po to, kai...

Pulkininkas apsiverkė. Dėkingumas užgniaužė jam gerklę. Ta jaudinanti ir nenusakoma iškalba, kuri trykšta iš žvilgsnio,

mosto, net ir tylėjimo, galutinai įtikino Dervilį ir giliai jį sukrėtė.

– Klausykite, pone, – kreipėsi jis į savo klientą, – šįvakar aš išlošiau tris šimtus frankų; galiu juk aš panaudoti pusę šios sumos kito žmogaus labui. Imsiuosi visų reikalingų žygių ir pasistengsiu išrūpinti jums dokumentus, apie kuriuos kalbėjote, o iki jie ateis, gausite iš manęs po penkis frankus dienai. Jei jūs iš tikrųjų pulkininkas Šaberas, tai atleiskite jaunam žmogui, dar tik pradedančiam savo karjerą, kad ši paskola tokia kukli. Pasakokite toliau.

Nepažįstamasis, pasivadinęs pulkininku Šaberu, valandėlę sėdėjo lyg sustingęs iš nuostabos; matyt, begalinės nelaimės buvo sugriovusios jo tikėjimą žmogumi. Jeigu jis ir stengėsi atgauti savo karinę garbę, savo turtą, savo vardą, tai veikė jis greičiausiai paklusdamas tam neišaiškinamam jausmui, kurio diegų užtiksime kiekvienoje širdyje ir kuriam mes turime būti dėkingi už alchemikų ieškojimus, už veržimąsi į garbę, už astronomų ir fizikų atradimus, žodžiu, už visa tai, kas verčia žmogų siekti didybės savo veiksmuose ir mintyse. *Ego*, šitokio žmogaus supratimu, tebuvo tik antraeilis tikslas, taip kaip troškimas nugalėti arba malonumas laimėti tampa susilažinusiam brangesni už patį lažybų objektą. Taigi jaunojo advokato žodžiai nuskambėjo kaip pasaka žmogui, kuris ištisus dešimt metų išbuvo atstumtas jo paties žmonos, teisingumo ir visuomeninės santvarkos. Gauti iš advokato tuos dešimt aukso monetų, kuriomis tiek kartų, tiek žmonių ir tokiais įvairiais būdais atsisakė jį sušelpti! Pulkininkas jautėsi kaip ta dama, kuri, penkiolika metų prasirgusi karštlige, savo pasveikimą palaikė nauja liga. Yra tokia laimė, kuria žmogus nebegali tikėti; ji ištinka staiga, lyg žaibas ir paverčia žmogų degėsių krūva. Vargšas žmogelis jautėsi toks dėkingas, kad neįstengė savo dėkingumo žodžiais išreikšti. Paviršutiniškam stebėtojui jis būtų pasirodęs šaltas, bet Dervilis po šita sustingusia išore įžvelgė slypint nepaprastą dorumą. Apgavikas būtų radęs ką pasakyti.

– Kur aš sustojau pasakojęs? – paklausė pulkininkas naiviai kaip vaikas ar kareivis, nes dažnai tikras karys turi vaiko bruožų, o vaikas – beveik visuomet kario bruožų, ypač Prancūzijoje.

– Sustojote, kai Štutgarte jus išleido iš beprotnamio, – atsakė advokatas.

– Jūs pažįstate mano žmoną? – paklausė pulkininkas.

– Taip, – atsakė Dervilis, linktelėdamas galvą.

– Kaip ji atrodo?

– Vis tokia pat žavi.

Senis mostelėjo ranka, jis tarytum stengėsi nustelbti kažkokį slaptą sielvartą šita oria ir prakilnia rezignacija, savita žmonėms, grūdintiems mūšio lauke ir ugnyje.

– Matote, ponas advokate, – tarė jis beveik linksmai. Juk nelaimingasis pulkininkas pajuto, kad jis dabar vėl laisvai kvėpuoja, kad jis antrąkart atsikėlė iš kapo ir sutirpdė sniego dangą, kur kas storesnę už tą, kuri kadaise jam šaldė galvą; jis traukė į save orą pilna krūtine, tartum į laisvę išleistas kalinys. – Matote, ponas advokate, – pakartojo jis, – jeigu aš būčiau buvęs gražus, jaunas vyras, nė viena iš tų nelaimių nebūtų manęs ištikusi. Moterys tiki vyrais tik tada, kai jie apkaišo savo kalbas žodžiu „meilė". Tąsyk jos ima blaškytis, bėgioja, neriasi iš kailio, mezga intrigas, priesaika tvirtina tai, ką sako, pragarą ant kojų sukelia vardan to, kuris joms patinka. O kaip galėjau sudominti moteris aš? Veidas mano buvo kaip lavono, pats apsiskarmalavęs, atrodžiau ne prancūzas, o tikras eskimas, ir tai aš, tas, kuris kadaise, 1779 metais, buvau laikomas pirmuoju dabita, aš – Šaberas, Imperijos grafas! Ir štai tą pačią dieną, kai mane kaip šunį išmetė į gatvę, sutikau aš kvartirmeisterį, apie kurį jums jau pasakojau. Pavardė jo buvo Butenas. Tas vargeta ir aš sudarėme gražiausią kuinų porą, kokią man kada nors teko matyti. Susitikau jį gatvėje ir išsyk pažinau, bet jis niekaip negalėjo įspėti, kas aš toks. Mudu nuėjome į smuklę. Kai aš pasisakiau jam, kas esu, Buteno burna prasišiepė, ir jis taip trankiai nusikvatojo, tartum būtų

sugriaudusi patranka. Jo juokas, pone, man buvo vienas skaudžiausių išgyvenimų! Jis pasakė man, – ir be jokių pagražinimų, – kaip nepaprastai aš pasikeitęs. Vadinasi, manęs negalėjo atpažinti net nuolankiausias ir dėkingiausias man žmogus! Kadaise aš išgelbėjau Butenui gyvybę, bet tai buvo atsilyginimas už tokį pat jo patarnavimą man. Nepasakosiu jums, kokiu būdu jis išgelbėjo mane iš mirties. Tai atsitiko Italijoje, Ravenoje. Negalima pavadinti per daug padoriais tų namų, kuriuose Butenas nukreipė man skirtą durklo smūgį. Tuo metu aš dar buvau ne pulkininkas, o tik paprastas kavaleristas, kaip ir Butenas. Mano laimė, kad kai kurias šitos istorijos smulkmenas galėjome žinoti tik mudu; ir kai aš jam priminiau jas, jis ėmė dvejoti. Paskui papasakojau jam visus savo keisto gyvenimo įvykius. Nors, jo žodžiais tariant, mano akys, balsas buvo neatpažįstamai pasikeitę, nors aš neturėjau nei plaukų, nei dantų, nei antakių ir buvau baltas kaip albinosas, vis dėlto Butenas galų gale po daugybės klausimų, į kuriuos aš atsakiau nedvejodamas, atpažino, kad šitas elgeta – buvęs jo pulko vadas. Tada jis ėmė pasakoti man savo nuotykius, ne mažiau įstabius kaip manieji. Jis buvęs nusidanginęs net prie Kinijos sienų, į kurią jis norėjęs patekti, kai paspruko iš Sibiro. Papasakojo man apie nelaimingai užsibaigusį žygį į Rusiją ir apie pirmąjį Napoleono atsisakymą nuo sosto. Kokia skaudi buvo man ši naujiena! Mudu buvome dabar nelyginant dvi įdomios skeveldros: gyvenimas pernešė mus per visą žemės rutulį, kaip audros metu okeano bangos nešioja ir blaško nuo kranto į krantą akmenėlius. Paskaičiavus mūsų abiejų keliones kartu, mudu matėme Egiptą, Siriją, Ispaniją, Rusiją, Olandiją, Vokietiją, Italiją, Dalmatiją, Angliją, Kiniją, Sachaliną, Sibirą; mums tetrūko nukeliauti į Indiją ir Ameriką! Pagaliau Butenas, kurio kojos buvo eiklesnės už manąsias, pasišovė kiek galima veikiau iškeliauti į Paryžių ir pranešti mano žmonai, koks likimas mane ištikęs. Parašiau poniai Šaber labai išsamų laišką. Jau ketvirtą iš eilės, pone! Nieko panašaus nebūtų mane ištikę,

jei būčiau turėjęs giminių; bet prisipažinsiu jums, kad esu pamestinukas, augęs prieglaudoje, karys, kurio visas turtas – jo drąsa, šeima – visi žmonės, tėvynė – Prancūzija, globėjas – pats ponas Dievas. Ne, netiesa! Aš turėjau tėvą, tai buvo mūsų imperatorius! Ak, jeigu šitas brangusis žmogus būtų šiandien čia! Jeigu jis pamatytų *savo Šaberą* – taip jis mane vadino – tokį, koks aš dabar esu, kaip jis supyktų! Ką padarysi! Nusileido mūsų saulė, ir visiems mums dabar šalta. Galų gale atkaklų mano žmonos tylėjimą galima buvo pateisinti politiniais įvykiais! Butenas iškeliavo. Jam tai pasisekė! Jis turėjo du baltus puikiai išdresiruotus lokius ir iš to gyveno. Eiti kartu su juo aš nepajėgiau; mane kamavo tokie skausmai, kad aš negalėjau leistis į tolimą žygį. Nuėjęs su juo ir jo lokiais tokį kelio galą, kokį man leido sveikata, aš apsiverkiau, pone, kai atėjo laikas skirtis. Karlsruė man įsimetė galvos neuralgija, ir aš pusantro mėnesio išgulėjau ant šiaudų kažkokiuose užeigos namuose! Galo nebūtų, jeigu imčiau pasakoti jums visas savo nelaimes, kurios ištiko mane beduoneliaujant po žmones. Tačiau dvasinės kančios, nors šalia jų nublanksta fiziniai skausmai, nesužadina aplinkinių užuojautos, nes niekas jų nemato. Prisimenu, kaip aš raudojau Strasbūre prieš tuos rūmus, kur kadaise pats ruošiau didelį pokylį, o dabar neišmaldavau nieko, net duonos kąsnelio. Kadangi maršrutas, kuriuo aš turėjau eiti, buvo tiksliai mudviejų su Butenu aptartas, aš užeidavau į kiekvieną pašto agentūrą paklausti, ar nėra mano vardu laiško ir pinigų. Ir taip nieko nepešęs prisikasiau ligi Paryžiaus. Kiek nevilties man teko pergyventi! „Butenas greičiausiai mirė“, – įtikinėjau aš save. Ir iš tiesų vargšelis krito prie Vaterlo. Apie jo mirtį sužinojau vėliau, visai atsitiktinai. Matyt, jo pasikalbėjimas su mano žmona nedavė jokių vaisių. Galų gale įžengiau į Paryžių vienu metu su kazokais. Man tai buvo naujas skausmas prie visų mano jau patirtų skausmų! Pamatęs rusų kariuomenę Prancūzijoje, užmiršau, kad esu nuogas, basas, be santimo kišenėje. Taip, pone, mano drabužiai vi-

sai sudrisko. Paskutinę naktį, prieš įžengdamas į Paryžių, pernakvojau Klė miške. Nakties vėsa tikriausiai pakenkė man, ir aš vėl susirgau; eidamas Sen Marteno priemiesčiu pasijutau blogai. Prisimenu, kad sukritau beveik be sąmonės prie geležies krautuvėlės durų. Atsipeikėjau lovoje, miesto ligoninėje. Išgulėjau ten mėnesį ir jaučiausi beveik laimingas. Netrukus mane išleido; pinigų aš neturėjau, užtat buvau sveikas ir žengiau mieluoju Paryžiaus grindiniu. Su kokiu džiaugsmu ir su kokia skuba puoliau aš į Monblano gatvę, kur mano rūmuose tikriausiai turėjo gyventi mano žmona! Ir štai! Pasirodo, Monblano gatvė virtusi Šosė d'Anten gatve. Savo rūmų neberadau, jie buvo parduoti, nugriauti. Mano buvusiuose soduose verteivos pasistatydino keletą namų. Aš dar tada nežinojau, kad mano žmona ištekėjusi už pono Fero, ir todėl negalėjau nieko apie ją sužinoti. Pagaliau užėjau pas vieną seną advokatą, kuris kadaise tvarkė mano reikalus. Žmogynas buvo pasimiręs ir prieš mirtį pardavęs savo kontorą kažkokiam jaunam advokatui. Pastarasis pareiškė man, didžiai mane nustebindamas, kad mano palikimas perduotas įpėdiniams ir išparduotas, mano žmona ištekėjusi už kito ir turinti du vaikus. Kai pasisakiau jam esąs pulkininkas Šaberas, jis ėmė taip gardžiai kvatoti, kad, nieko daugiau jam neaiškinęs, išėjau. Nebuvau dar pamiršęs Štutgarto beprotnamio ir, pagalvojęs apie Šarantoną[4], nusprendžiau būti atsargus. Sužinojęs, kur gyvena mano žmona, nuėjau pas ją pilna vilties širdimi. Na, ir žinote, – tarė pulkininkas, stengdamasis nuslopinti pyktį, – ji nepriėmė manęs, kai liepiau tarnui pranešti apie save svetima pavarde, ir išmetė mane už durų tą dieną, kai pasivadinau savo tikrąja pavarde. Kad galėčiau nors žvilgtelėti į grafienę, grįžtančią apyaušriu iš pokylio ar teatro, aš ištisomis naktimis laukdavau jos prigludęs prie jos rūmų vartų. Stengdavausi žvilgsniu prasiskverbti į karietą, lekiančią pro mane žaibo greičiu, bet su vargu teįžiūrėdavau joje moterį, kuri buvo mano, tačiau nebepriklausė

man! O, nuo tos dienos ėmiau gyventi tik kerštu! – šūktelėjo senis kurčiu balsu, staiga visu ūgiu išsitiesęs priešais Dervilį. – Ji žino, kad aš gyvas; ji gavo iš manęs, man sugrįžus, du mano paties ranka rašytus laiškus. Bet ji nebemyli manęs! O aš, aš nežinau, ar myliu ją, ar nekenčiu! Čia trokštu vėl ją turėti, čia keikiu ją. Aš padariau ją turtingą ir laimingą, na, o ji nesiteikė atsiųsti man nė mažiausios paramos! Kartais aš tiesiog nežinau, kur dėtis!

Sulig šiais žodžiais senasis karys susmuko kėdėje ir vėl tarytum suakmenėjo. Dervilis tylomis žiūrėjo į savo klientą.

– Taip, byla rimta, – automatiškai pratarė jis galų gale. – Net jei tarsime, kad dokumentai, kurie turi būti Heilsberge, autentiški, ir tai dar netikras dalykas, kad bylą iš karto laimėsime. Ji pereis iš eilės tris instancijas. Šitokią bylą aš turiu ramiai apgalvoti, nes jūsų atvejis – visiškai išimtinis.

– O! jei aš pralaimėsiu, – šaltai atsakė pulkininkas išdidžiai atmetęs galvą, – aš mokėsiu mirti, bet mirsiu ne vienas.

Paliegęs senis dingo. Prieš Dervilį sėdėjo vyras, pilnas energijos, akys jo blizgėjo įsidegusios geismo ir keršto liepsna.

– Galimas daiktas, kad reikės daryti nuolaidų, – pasakė advokatas.

– Daryti nuolaidų? – pakartojo pulkininkas Šaberas. – Dėl to, ar aš miręs, ar gyvas?

– Pone, aš tvirtai tikiu, kad jūs visur kur klausysite mano patarimų, – tarė advokatas. – Jūsų reikalu aš rūpinsiuosi kaip savu. Netrukus įsitikinsite, kaip aš užjaučiu jūsų padėtį, kuri beveik neturi pavyzdžio juridiniuose metraščiuose. O tuo tarpu duosiu jums laiškelį savo notarui, kuris pagal jūsų pakvitavimą išmokės jums po penkiasdešimt frankų kas dešimt dienų. Čia ateidinėti pinigų jums nedera. Jeigu jūs iš tikrųjų esate pulkininkas Šaberas, jūs neturite priklausyti nuo kieno nors malonės. Šituos pinigus gausite iš manęs kaip paskolą. Jūs turite turtą, kuris privalo būti jums grąžintas, jūs turtingas.

Ši jautri pastaba išspaudė seniui ašaras. Dervilis staigiai pakilo nuo kėdės, nes advokatui galbūt netiko pasirodyti susijaudinusiam; jis nuėjo į kabinetą ir atsinešė neužlipintą voką, kurį įteikė grafui Šaberui. Vargšas žmogelis, paėmęs jį, užčiuopė pro popierių dvi aukso monetas.

– Dabar prašau išvardyti man dokumentus, nurodyti miestą ir karalystę, – pasakė advokatas.

Pulkininkas padiktavo reikalingus duomenis, patikslino tikrinių vardų rašybą; paskui paėmė skrybėlę viena ranka, pažiūrėjo į Dervilį ir, ištiesęs jam kitą ranką, gruoblėtą ir šiurkščią, paprastai pasakė:

– Dievaži, ponas advokate, po imperatoriaus jūs esate didžiausias mano geradarys! Jūs – *šaunuolis!*

Advokatas stipriai paspaudė pulkininko ištiestą ranką, palydėjo jį ant laiptų ir pašvietė jam.

– Bukarai, – kreipėsi Dervilis į savo vyresnįjį klerką, – aš ką tik išklausiau istoriją, kuri gali, ko gero, atsieiti man dvidešimt penkis luidorus. Jeigu jie ir žus, nesigailėsiu. Užtat turėsiu teisę sakyti, kad esu matęs apsukriausią mūsų laikų komediantą.

Išėjęs į gatvę ir atsistojęs po žibintu, pulkininkas išsitraukė iš voko tas dvi aukso monetas po dvidešimt frankų, kurias į jį buvo įdėjęs advokatas, ir jas įdėmiai apžiūrėjo žibinto šviesoje. Pirmą kartą po devynerių metų jis vėl matė auksą.

„Vadinasi, galėsiu dabar vėl rūkyti cigarus!“ – pagalvojo jis.

Praėjus maždaug trims mėnesiams po naktinio pulkininko Šabero pokalbio su Derviliu, notaras, kuris buvo įgaliotas mokėti pašalpą, paskirtą keistajam klientui, užėjo į kontorą pasitarti su juristu kažkokiu svarbiu reikalu, bet pirmiausia užsiminė apie tuos šešis šimtus frankų, kuriuos buvo išmokėjęs senajam kariui.

– Tai ką, pramogauji, kaip matau – šelpi senąją armiją? – nusijuokė notaras, pavarde Krota; šitas jaunas vyras buvo ką tik įsigijęs kontorą, kurioje pats anksčiau dirbo pirmuoju

klerku, kai dar nebuvo pabėgęs po baisaus bankroto jo principalas.

– Dėkoju, brangusis, – atsakė Dervilis, – kad priminei man šį reikalą. Mano filantropija neviršys dvidešimt penkių luidorų; ir taip jau man atrodo, kad tapau savo patriotizmo auka.

Dar nebaigęs šio sakinio, Dervilis žvilgtelėjo į korespondenciją, kurią ant rašomojo stalo buvo išdėstęs pirmasis klerkas. Jo žvilgsnį patraukė vokas su pailgais, keturkampiais, trikampiais, raudonais, mėlynais antspaudais, uždėtais Prūsijos, Austrijos, Bavarijos ir Prancūzijos paštuose.

– A, štai ir komedijos atomazga, – nusijuokė advokatas. – Pamatysime, ar aš likau apgautas, ar ne.

Jis paėmė voką, atplėšė jį, bet negalėjo perskaityti: laiškas buvo rašytas vokiškai.

– Bukarai, nuneškite pats laišką vertėjui ir skubiai grįžkite atgal, – pasakė Dervilis pravėręs kabineto duris ir paduodamas laišką savo pirmajam klerkui.

Notaras, į kuri buvo kreipęsis Dervilis, pranešė iš Berlyno, kad dokumentai, kuriuos prašęs išsiųsti advokatas, ateis po kelių dienų įkandin šito pranešimo. Dokumentai, rašė jis, visiškoje tvarkoje ir patvirtinti pagal visus reikalingus formalumus. Be to, beveik visi protokoluose suminėtų faktų liudininkai gyvena Proisiš-Eilau mieste; o moteris, išgelbėjusi grafą Šaberą, gyvena viename Heilsbergo priemiestyje.

– Taip, reikalas darosi visai rimtas, – šūktelėjo Dervilis, kai Bukaras trumpai išdėstė jam laiško turinį. – Klausyk, mielasis, – kreipėsi jis į notarą, – man bus reikalingos kai kurios žinios, esančios tavo kontoroje. Jei neklystu, ar ne pas tą sukčių Rogeną...

– Mes sakome: vargšas, nelaimingasis Rogenas, – nutraukė Dervilį juokdamasis Aleksandras Krota.

– Taigi, ar ne pas tą „nelaimingąjį“, kuris išsidangino su aštuoniais šimtais tūkstančių savo klientų frankų ir paleido el-

getomis keliolika šeimų, buvo tvarkoma ir Šabero palikimo likvidacija? Regis, kažką panašaus mačiau mūsų kontoroje tarp Fero dokumentų.

– Taip, – atsakė Krota, – aš tada buvau dar jaunesnysis klerkas notaro kontoroje ir, perrašinėdamas likvidacijos aktus, gerai su ja susipažinau. Roza Šapotel, Hiacinto Šabero, Imperijos grafo, Garbės legiono didžiojo kryžiaus kavalieriaus žmona ir našlė, ištekėjo už jo be vedybinio kontrakto, vadinasi, jų turtas liko bendras. Kiek prisimenu, disponuojamasis kapitalas siekė šešis šimtus tūkstančių frankų. Grafas Šaberas dar prieš vesdamas sudarė testamentą, ir ketvirtadalį to turto, kurį jis turės mirdamas, užrašė Paryžiaus prieglaudoms; kitas ketvirtis turėjo atitekti valstybės iždui. Turto surašymas, išpardavimas ir padalijimas neužtruko, nes juristai griebėsi darbo karštai. Pabaisa, valdęs Prancūziją turto likvidacijos metu, iždui skirtus pulkininko pinigus atskiru nutarimu atidavė pulkininko našlei.

– Vadinasi, asmeninis pulkininko Šabero turtas neviršytų trijų šimtų tūkstančių frankų?

– Taip išeina, mielasis! – atsakė Krota. – Jūs, advokatai, protaujate kartais visai teisingai, nors žmonės kaltina jus, kad galite lygiai gerai ginti kaltą ir nekaltą...

Grafas Šaberas, kurio adresas buvo pažymėtas pirmajame notaro pakvitavime, gyveno Sen Marso priemiestyje, Pti Bankjė gatvėje, pas seną imperatoriaus gvardijos kvartirmeisterį, pavarde Vernjo, prekiaujantį dabar pieno produktais. Atvažiavęs iki tenai, Dervilis turėjo pėsčias ieškoti savo kliento: jo vežėjas griežtai atsisakė važiuoti negrįsta gatve, kurios vėžės, be to, buvo per giliai išmuštos lengviems kabrioleto ratams. Žvalgydamasis į visas puses, advokatas galų gale pastebėjo toje gatvės dalyje, kuri susisiekia su bulvaru, tarp dviejų sienų, plūktų iš kaulų ir molio, du prastus akmeninius stulpus; jie buvo smarkiai apdaužyti pravažiuojančių vežimų, nors ir saugomi dviejų medinių trinkų. Šitie stulpai laikė skersinę siją su čerpių

stogeliu, ant jos raudonomis raidėmis buvo užrašyta: *Vernjo, pieno produgtai.* Šitos pavardės dešinėje buvo nupiešti kiaušiniai, kairėje – karvė, viskas baltai. Vartai buvo atlapi, tikriausiai niekas jų visą dieną ir neuždarydavo. Tiesiai priešais vartus, gana erdvaus kiemo gilumoje, stovėjo namas, jei iš viso šitą žodį galima taikyti Paryžiaus priemiesčių lūšnoms, kurių neįmanoma palyginti su niekuo, net su menkiausiomis kaimo pirkelėmis: jie tokie pat skurdūs, kaip ir jos, bet jiems trūksta pastarųjų poezijos. Iš tiesų vidury laukų stovinčios pirkelės turi vis dėlto kažkokio žavesio, kurį teikia joms skaidrus oras, žaluma, laukas, kalvelė, vingrus kelelis, vynuogynas, žalitvorė, samanotas šiaudinis stogas ir laukų padargai; o Paryžiuje skurdas didingas tik todėl, kad jis baisus. Nors neseniai pastatytas, tačiau namas atrodė tuoj sugriūsiąs. Nė viena statybinė medžiaga nebuvo panaudota savo tiesiogine paskirtimi, viskas buvo surinkta iš sugriautų namų laužo, o namai Paryžiuje griaunami kasdien. Ant langinės, sukaltos iš senos iškabos lentgalių, Dervilis perskaitė dar išlikusį užrašą: *Universalinė parduotuvė.* Įvairių formų langai buvo labai keistai išdėstyti. Pirmasis aukštas (kaip atrodė, vienintelė tinkama gyvenimui namo dalis) buvo iš vienos pusės gana aukštai iškeltas, iš kitos – dėl šlaito kambariai lindėjo žemėje. Tarp vartų ir namo telkšojo klanas, priverstas mėšlo; į jį tekėjo lietaus vanduo ir paplavos. Palei sieną, matyt, stipresnę už kitas, į kurią rėmėsi ir šitas skurdus trobesys, stovėjo tinklais traukti narvai, kuriuose veisėsi gausios tikrųjų triušių šeimynos. Į dešinę nuo vartų stovėjo karvidė, ant kurios buvo laikomas pašaras; namą su karvide jungė pieninė. Kairėje – paukščių kiemas, arklidė ir kiaulių gardas; visi šie pastatai, kaip ir gyvenamasis namas, buvo apmušti nedažytomis lentomis ir nerūpestingai dengti nendrėmis. Derviliui įžengus, kieme, kaip beveik visuose pašaliuose, kur ruošiami produktai didžiajam Paryžiaus stalui, dar aiškūs buvo skubios ruošos pėdsakai, neišvengiami tada, kada norima žūtbūt laiku suspėti. Priešais pie-

ninę voliojosi dideli sulankstytais šonais bidonai, kuriais buvo gabenamas pienas, ir puodynės grietinei laikyti, taip pat jų skuduriniai kaiščiai. Saulėje ant virvelių, ištemptų tarp dviejų karčių, plevėsavo seni skarmalai, kuriais buvo šluostomi indai. Romus arklys – tokios rasės, kokią yra išlaikę tik pieninininkai – išsikinkęs iš vežimo, paėjėjo keletą žingsnių pirmyn ir dabar stovėjo ties uždara arklide. Ožka graužė geibias ir dulkinas vynuogių šakeles, besivyniojančias geltona sueižėjusia siena. Ant puodynės tupėjo katinas ir laižė grietinės likučius. Vištos, išsigandusios Dervilio, kvaksėdamos nulėkė šalin, o šuo ėmė loti.

„Sunku patikėti, kad čia gyvena žmogus, nulėmęs mūšio prie Eilau pergalę!" – pagalvojo Dervilis, apmetęs akimis visą šitą šlykštų vaizdą.

Namas buvo likęs trijų vaikėzų priežiūroje. Vienas jų, užsikoręs ant vežimo su žaliu pašaru, svaidė į kaimyninio namo kaminą akmenis, tikėdamasis, matyt, kad jie įkris į puodą. Kitas bandė užtempti kiaulę ant vežimėlio, atsirėmusio pirmagaliu į žemę, o trečiasis, pasisvėręs ant kito jo galo, laukė, kada kiaulė užlips, kad galėtų ją kaip sūpynėmis iškelti į viršų. Kai Dervilis paklausė, ar čia gyvena ponas Šaberas, berniūkščiai nieko neatsakė, tik sužiuro visi trys į jį kažkokiomis gudriai kvailomis akimis, jei galima suderinti šituos du žodžius. Dervilis pakartojo klausimą, bet veltui. Šitų trijų išdykėlių pašaipios minos išvedė advokatą iš kantrybės, ir jis ėmė bartis linksmai, kaip, jaunų žmonių nuomone, galima barti vaikus. Vaikigaliai pagaliau prasižiojo pratrūkdami storžieviška juoku. Dervilis supyko. Išgirdęs triukšmą, iš mažytės žemos kamarėlės greta pieninės išėjo pulkininkas ir atsistojo ant slenksčio su šaltakraujiškiausia, žodžiais nenusakoma kareiviška veido išraiška. Dantyse turėjo įsikandęs įstabiai *sugruzdusią* (specialus pypkininkų žodis) pypkę, paprastą molinę pypkę, žmonių vadinamą *pypkute*. Jis atsmaukė baisiai purvinos kepurės snapelį, pamatė Dervilį ir,

norėdamas greičiau prieiti prie savo geradario, žengė tiesiai per srutas, o padaužoms draugiškai suriko: „Kuopa, tylos!“

Vaikai tučtuojau pagarbiai nutilo, nes senasis karys buvo, matyt, jiems didelis autoritetas.

– Kodėl man neparašėte? – paklausė jis Dervilį. – Eikite palei karvidę! Ten takelis grįstas! – šūktelėjo jis, pastebėjęs, kad advokatas nesiryžta sušlapti kojų srutose.

Šokinėdamas nuo akmens ant akmens, Dervilis prisikapstė iki durų, kuriose pasirodė pulkininkas. Šaberui, matyt, buvo nepatogu priimti svečią tokioje aplinkoje. Iš tiesų Dervilis pastebėjo kambaryje tik vieną kėdę. Pulkininko guolį sudarė keli šiaudų kūliai, ant kurių šeimininkė buvo užmetusi du ar tris dievaszin kur rastus senus suplyšusius patiesalus, kokiais pienininkės paprastai apkloja savo vežimo pasostes. Grindys buvo tiesiog plūkto molio. Apmūsojusios, pažaliavusios ir sueižėjusios sienos skleidė tokią baisią drėgmę, kad ant sienos, prie kurios gulėjo pulkininkas, buvo prikaltas nendrinis demblys. Ant vinies kabojo garsioji milinė. Kampe tįsojo pamestos dvi poros sudėvėtų batų. Baltinių nė ženklo. Ant sutrandijusio stalo gulėjo atversti „Didžiosios armijos biuleteniai“, naujai išleisti pas Planšė, matyt, vienintelė pulkininko skaitoma knyga, o pulkininko veidas atrodė ramus ir giedras. Apsilankymas pas Dervilį tarytum pakeitė jo bruožus, ir Dervilis pastebėjo dabar jame laimingų minčių prošvaistes, ypatingą vilties įžiebtą liepsnelę.

– Ar pypkės dūmai jūsų neerzina? – paklausė pulkininkas ir pastūmė advokatui kėdę prasėdėtu pintu dugnu.

– Bet, pulkininke, jums čia labai bloga.

Šis sakinys išsprūdo Derviliui dėl įgimto advokatams nepasitikėjimo žmonėmis ir dėl tos apgailėtinos patirties, kurią jie anksti įsigyja būdami šiurpių ir paslaptingų dramų liudininkais.

„Šitas žmogus, – pagalvojo jis, – tikriausiai išleido mano pinigus trims teologinėms kareivio dorybėms: kortoms, vynui ir moterims!“

– Kas teisybė, tai teisybė, pone, turtais čia mes nepertekę. Bet šį varganą gyvenimą šildo draugystė; užtat... (čia senasis karys permetė juristą akylu žvilgsniu) užtat aš nieko nenuskriaudžiau, niekada nieko nepažeminau ir ramiai sau miegu.

Advokatui dingtelėjo mintis, kad būtų netaktiška reikalauti iš kliento apyskaitos už paskolintus jam pinigus, ir todėl tik paklausė:

– Kodėl nepersikraustėte į Paryžių? Pragyventi ten atsieitų ne brangiau, kaip čia, o būtų patogiau.

– Betgi šitie puikūs žmonės, kurie priglaudė mane, – atsakė pulkininkas, – maitino mane dovanai ištisus metus! Kaip galėjau pamesti juos tada, kai gavau truputį pinigų? Be to, šitų trijų berniūkščių tėvas senas *egiptietis*...

– Kaip tai egiptietis?

– Taip mes vadiname kareivius, kurie sugrįžo gyvi ir sveiki iš žygio į Egiptą; šitame žygyje dalyvavau ir aš. Juk visi mes, Egipto žygio dalyviai, esame lyg broliai vienas kitam. O Vernjo, be to, tarnavo mano pulke, ir dykumoje mes dalijomės su juo paskutiniu vandens lašu. Pagaliau aš dar nesuspėjau išmokyti jo bamblių skaityti.

– Vis dėlto už jūsų pinigus jis galėjo geriau jus įtaisyti.

– Et! Jo vaikai miega, kaip ir aš, ant šiaudų! – atsakė pulkininkas. – Žmonos ir jo guolis ne geresnis, matote, jie labai neturtingi ir verslą apsiėmė ne pagal savo išgales. Bet jei aš atgausiu savo turtą!.. Ką čia ir bekalbėti!

– Pulkininke, rytoj ar poryt turiu gauti jūsų dokumentus iš Heilsbergo. Jūsų išgelbėtoja dar gyva!

– Prakeikti pinigai! Kai pagalvoju, kad jų neturiu! – šūktelėjo jis ir tėškė pypkutę į žemę.

Sugruzdusi pypkutė – tikra brangenybė kiekvienam rūkaliui; bet pulkininkas sviedė ją taip nuoširdžiai, jo moste buvo tiek prakilnumo, kad visi pypkininkai, net pati tabako monopolija būtų atleidusi jam šią šventvagystę. O angelai gal būtų net surinkę tos pypkės skeveldras.

– Pulkininke, jūsų byla nepaprastai paini, – tarė Dervilis, kai jie išėjo iš kambario pasivaikščioti saulės atokaitoje palei namą.

– O man ji atrodo visiškai paprasta, – atsakė karys. – Žmonės laikė mane mirusiu, o aš – gyvas ir sveikas! Grąžinkite man žmoną ir turtą; suteikite man generolo laipsnį, nes gauti jį aš turiu teisę; aš buvau pakeltas imperatoriaus gvardijos pulkininku dar prieš Eilau mūšį.

– Bet ne taip paprastai klojasi dalykai juridiniame pasaulyje, – atsakė Dervilis. – Paklausykite. Esate grafas Šaberas, nesiginčiju, bet reikia šitai teismo tvarka įrodyti žmonėms, kuriems bus svarbu neigti, kad tamsta gyvas. Taigi jūsų dokumentai bus užginčyti. Šitas ginčas pareikalaus dešimties ar dvylikos parengiamųjų apklausinėjimų. Visi jie, išklausius abi puses, nueis iki aukščiausiojo tribunolo ir sudarys daugybę brangiai atsieinančių bylų, kurios bus vilkinamos, nors aš veiksiu kuo energingiausiai. Jūsų priešininkai pareikalaus kvotos, kurios mes negalėsime išvengti, ir teks gal išsiųsti tardomąją komisiją net į Prūsiją. Na, bet galvokite, kad viskas eis kuo geriausiai; tarkime, kad teismas be jokio vilkinimo pripažins jus pulkininku Šaberu. Ar mes galime žinoti, kaip bus išspręsta byla dėl grafienės Fero nepiktnaudiškos bigamijos? Jūsų bylos teisinė pusė išeina iš Kodekso rėmų, ir teisėjai gali spręsti ją remdamiesi tik sąžinės balsu, kaip elgiasi prisiekusieji, kai jiems tenka susidurti su itin subtiliais klausimais, kylančiais iš keistų socialinių konfliktų kai kuriose kriminalinėse bylose. Be to, jūs neturėjote vaikų iš savo vedybų, o grafas Fero turi du; teisėjai gali panaikinti santuoką, kurios ryšiai silpnesni, ir pripažinti santuoką, kurios ryšiai stipresni, kadangi vedusieji, kaip įrodyta, suėjo į moterystę be jokios piktos valios. Kaip galėsite moraliai jaustis, jeigu užsigeisite, sulaukęs tokio amžiaus ir atsidūręs tokiose aplinkybėse, per jėgą susigrąžinti žmoną, kuri jūsų jau nebemyli? Prieš jus stos jūsų žmona ir jos vyras – du įtakingi asmenys, kurie gali paveikti teismų sprendimus. Tat byla, kaip

matote, gali užsitęsti. O jūs pats, pagraužtas gaižaus sielvarto, ir pasenti suspėsite.

– O mano turtas?

– Jūs manote turįs didelį turtą?

– Argi aš neturėjau trisdešimt tūkstančių frankų rentos?

– Brangusis pulkininke, 1799 metais, prieš vedybas, jūs surašėte testamentą, kuriuo ketvirtadalį savo turtų paskyrėte prieglaudoms.

– Teisingai.

– Taigi, kai jūs buvote palaikytas mirusiu, ar nereikėjo sudaryti jūsų turto apyrašo, likviduoti jį ir atiduoti prieglaudoms tą ketvirtąją dalį? Jūsų žmona be ypatingų skrupulų apgavo vargšus. Apyraše, kuriame ji tikriausiai pasistengė nesuminėti grynų pinigų, brangenybių ir nurodė tik nežymią dalį sidabrinių indų; kuriame baldai buvo įvertinti tik trečdaliu jų tikrosios vertės – ar norint padėti grafienei ir sumažinti mokesčius iždui, ar dėl to, kad įkainotojai atsako už nustatytas kainas, – taigi apyraše jūsų turtas buvo įvertintas šešiais šimtais tūkstančių frankų. Jūsų našlė turėjo teisę į pusę turto. Viskas buvo parduota ir čia pat jos pačios atpirkta; iš visko ji sugebėjo pasipelnyti, o prieglaudos gavo septyniasdešimt penkis tūkstančius frankų. Paskui, kadangi iždui buvo taip pat užrašyta dalis turto, o testamente jūs apie žmoną neužsiminėte, imperatorius atskiru potvarkiu jūsų našlei grąžino iždui skirtąją turto dalį. Tat į kokią sumą galite dabar pretenduoti? Tik į tris šimtus tūkstančių frankų ir dar atskaitant išlaidas.

– Ir jūs vadinate tai teisingumu? – apstulbęs paklausė pulkininkas...

– Na, žinoma...

– Nieko sau, gražus tas jūsų teisingumas!

– Toks jis yra, pulkininke, nieko nepadarysi. Štai dabar pats matote, kad byla ne tokia lengva, kaip atrodo. Ponia Fero net gali užsispirti negrąžinti tos dalies, kurią jai atidavė imperatorius.

– Bet jeigu ji nebuvo našlė, potvarkis negalioja...

– Sutinku. Bet dėl visko galima bylinėtis. Paklausykite. Šitokioms sąlygoms esant, aš manau, kad susitarimas gražiuoju būtų ir jums, ir grafienei geriausias bylos sprendimas. Šitaip jūs gautumėte turtą, net didesnį už tą, į kurį turite teisę.

– Tai reikštų parduoti savo žmoną!

– Su dvidešimt keturių tūkstančių frankų renta, šitaip susitvarkęs, jūs rasite moterį, kuri tiks jums geriau negu buvusi žmona ir su kuria būsite laimingesnis negu su ja. Ketinu dar šiandien nuvykti pas grafienę Fero ir ištirti dirvą; bet nenorėjau imtis šio žygio, neįspėjęs apie tai jūsų.

– Aš vyksiu kartu...

– Taip, kaip jūs atrodote? – šūktelėjo advokatas. – Ne, pulkininke, ne, dar kartą ne. Jūs norite pražudyti bylą.

– Ar gali būti mano byla laimėta?

– Visais punktais, – atsakė Dervilis. – Tačiau, brangusis pulkininke, jūs nenorite suprasti vieno dalyko. Aš nesu turtingas, už savo kontorą dar iki šiolei nesu išsimokėjęs. Jeigu teismas ir leis jums gauti tam tikrą sumą būsimojo turto sąskaita, tai tik po to, kai pripažins, kad iš tikrųjų esate grafas Šaberas, Garbės legiono didžiojo kryžiaus kavalierius.

– Tiesa, buvau visai užmiršęs, kad aš esu Garbės legiono didžiojo kryžiaus kavalierius, – naiviai pastebėjo pulkininkas.

– Na štai, o iki to laiko, – kalbėjo toliau Dervilis, – reikės vesti bylą, mokėti advokatams, išimti ir apmokėti teismo sprendimus, papirkinėti antstolius ir, be to, gyventi. Vien tik paruošiamųjų instancijų išlaidos, nė nepamatysime, kaip išaugs iki dvylikos ar penkiolikos tūkstančių frankų. Aš tiek neturiu, nes mane tikra to žodžio prasme alina tos milžiniškos palūkanos, kurias moku žmogui, paskolinusiam man pinigų kontorai įsigyti. O jūs! Iš kur jums juos imti?

Iš blukių nelaimingojo kario akių pabiro didelės ašaros ir nusirito raukšlėtais skruostais. Šitų kliūčių akivaizdoje jis prarado

bet kurią viltį. Visuomenė ir teisminė santvarka užgulė jam krūtinę kaip košmaras.

– Nueisiu į Vandomo[5] aikštę, prie kolonos, – tarė jis, – ir visu balsu sušuksiu: „Esu pulkininkas Šaberas! Tas pats, kuris pramušė galingąjį rusų karė prie Eilau!" Bronza ir ta mane atpažins!

– Ir tikriausiai atsidursite Šarantone!

Nuo šito siaubingo žodžio išblėso kario užsidegimas.

– Ar nebūtų man kokių nors vilčių karo ministerijoje?

– Kanceliarijose! – šūktelėjo Dervilis. – Eiti galima, bet neškitės kartu formalų teismo sprendimą, kad jūsų mirties aktas anuliuojamas. Šiandieniniai valdininkai, kad įmanytų, nuo žemės paviršiaus nušluotų imperatoriaus šalininkus.

Pulkininkas akimirką nė žodžio negalėjo ištarti, sustingo ir žiūrėjo nieko nematančiomis akimis, pakirstas beribės nevilties. Karinis teisingumas atviras, jis nevilkina, spręsdamas klausimą minkštos širdies nerodo, bet jo nuosprendis beveik visuomet teisingas; tik šitokį teisingumą ir žinojo Šaberas. Pamatęs, į kokį painiausių kliūčių labirintą jis turi leistis, perpratęs, kiek pinigų pareikalaus iš jo šitie klaidžiojimai, vargšas karys pajuto, kad mirtinai palaužta jame tapo ta galia, kuri savita tik žmogui ir kuri vadinama *valia*. Jam pasirodė, kad jis nepakels šito bylinėjimosi, tūkstantį kartų paprasčiau jam buvo likti beturčiu, elgeta, stoti į kariuomenę paprastu kavaleristu, jeigu tik kuris pulkas jį priimtų. Fizinės ir dvasinės kančios jau buvo palaužusios jo kūną, pakenkusios kai kuriems svarbiausiems jo organams. Jam grėsė viena tų ligų, kurioms medicina neturi vardo, jų židinys yra tam tikra prasme nepastovus; jos sukasi gūžtą nervų sistemoje, lengviausiai pažeidžiamoje mūsų organizmo vietoje; šitą ligą galima būtų pavadinti *nelaimės splinu*. Nors ir labai buvo įsišaknijusi šita akies neįžiūrima, bet reali liga, ją dar galėjo išgydyti laiminga įvykių atomazga. Bet šitam stipriam organizmui iš pagrindų sukrėsti būtų užtekę vienos naujos kliūties, vieno nenumatyto fakto, kuris nutrauktų atsipalaidavusias spyruokles, sukeltų

abejones ir pastūmėtų į beprasmiškus nenuoseklius veiksmus, kokie, fiziologų nuomone, būdingi sielvartų prislėgtiems žmonėms.

Pastebėjęs, kad jo klientas visiškai sugniužo, Dervilis tarė:

– Nenusiminkite, pulkininke. Šita byla gali būti išspręsta tik jūsų naudai. Apsigalvokite, ar galite manimi visiškai pasitikėti ir aklai sutikti su tokiu sprendimu, kokį aš laikysiu jums geriausiu.

– Darykite, kaip norite, – atsakė Šaberas.

– Taip, bet jūs atsiduodate mano valiai, kaip žmogus, žengiąs mirti.

– O kaip kitaip, jeigu aš netenku visuomeninės padėties, pavardės? Argi įstengsiu aš tai pergyventi?

– O aš ne taip į šį reikalą žiūriu, – pasipriešino advokatas. – Mes stengsimės, nekėlę bylos, išgauti sprendimą, kuriuo anuliuosime jūsų mirties ir santuokos aktą, kad atgautumėte savo teises. Dėka grafo Fero ryšių jūs net galėsite būti įtrauktas į armijos sąrašą generolo laipsniu, ir aš neabejoju, kad gausite pensiją.

– Na, gerai! – atsakė Šaberas. – Visiškai pasikliauju jumis.

– Vadinasi, atsiųsiu jums įgaliojimą, o jūs jį pasirašysite, – tarė Dervilis. – Sudie, nenusiminkite! Jei reikės pinigų, aš visuomet pasiruošęs padėti.

Šaberas nuoširdžiai paspaudė Derviliui ranką, bet palydėti svečią jam pritrūko jėgų ir, atsirėmęs į sieną, tesekė jį akimis. Kaip visi tie, kurie menkai tesusivaiko teismo reikaluose, jis baiminosi šitos nenumatytos kovos. Advokatui ir pulkininkui besitariant, iš už vieno vartų stulpo kelissyk išlindo kažkieno galva: žmogus, matyt, stovėjo gatvėje ir laukė Dervilio; ir iš tiesų užkalbino jį, lig tik tas išėjo pro vartus. Buvo tai senis mėlyna palaidine, balta raukta bliuze, kokią vilki aludininkai, ant galvos dėvėjo kailinę kepurę. Veidas jo buvo tamsios spalvos, įkritęs, raukšlėtas, bet skruostai – įraudę nuo sunkaus darbo ir nugairinti gryno oro.

– Atsiprašau, ponuli, – griebė jis Dervilį už rankos, – kad drįstu jus užkalbinti; bet aš sumečiau, žiūrėdamas į jus, kad esate mūsų generolo draugas.

– Na ir kas? – atsakė Dervilis. – Kodėl jūs susidomėjote juo? O kas jūs toks? – pridūrė įtariai advokatas.

– Esu Luji Vernjo, – atsakė senis. – Norėčiau jums porą žodžių pasakyti.

– Tai jūs šitaip apgyvendinote grafą Šaberą?

– Atsiprašau, atleiskite, ponuli, jis gyvena gražiausiame mūsų kambaryje. Jeigu tik vieną kambarį būčiau turėjęs, ir tą būčiau jam atidavęs, o pats miegojęs arklidėje. Šitas žmogus tiek iškentėjo, be to, jis moko skaityti mano varliukus, jis generolas, egiptietis, pirmasis leitenantas, pas kurį aš tarnavau... ak, ką čia ir beišpasakosi! Visai ne – atidaviau jam patį geriausią kambarį. Dalijausi su juo viskuo, ką turėjau. Deja, ne kažin ką aš turėjau, – duona, pienas, kiaušiniai; kaip yra, taip gerai! Darome iš visos širdies. Tik jis mums padarė nemalonumą.

– Jis?

– Taip, ponuli, nemalonumą, tikriausią nemalonumą. Mano verslas, matote, ne pagal mano kepurę, o pulkininkas tai suprato. Susikrimto senukas ir užsispyrė pats arklį čiustyti! Aš sakau jam: „Betgi, generole?“ – „Et, baisus daiktas, sako, nenoriu sėdėti sudėjęs rankas, o arklius valyti nuo seniai moku.“ Tat va, išdaviau aš tąsyk vekselius, garantuodamas savo įmonėle, tokiam Grado... Gal pažįstate jį, ponuli?

– Bet aš, mielasis, neturiu laiko jūsų klausyti. Tik pasakykite, kokį nemalonumą jums padarė pulkininkas?

– Padarė nemalonumą, ponuli, padarė, kaip mane gyvą matote, kad mano pati net verkti gavo. Sužinojo jis iš mūsų kaimynų, kad neturime nė vieno su, o vekselį išpirkti reikia. Nė žodžio nesakęs, senas gvardietis surinko visus pinigus, kur jam davėte, nutykojo vekselį ir išpirko jį. Tai gudrumėlis! Ogi mudu su pačia žinojome, kad šitas vargšas senis ir tabako

žiupsnio už ką nusipirkti neturi ir kenčia nerūkęs! Ak, dabar kas rytas jis turi cigarų! Jau geriau aš pats save parduočiau.... o vis dėlto padarė jis mums nemalonumą! Tai va, norėčiau ponulį paprašyti, jis ne kartą sakė mums, kad jūs geras žmogus, paskolinkite mums šimtą ekiu: garantuosiu savo įmonėle, mes tada galėsime įtaisyti jam padorius drabužius, apstatyti kambarį. Jis galvojo atsilyginsiąs mums, ar ne? Na, o išėjo priešingai, mes į skolas įlindome... ir štai turime nemalonumų! Ir kam reikėjo krėsti šitą kiaulystę? Padarė nemalonumą, ir kam? Savo draugams. Duodu garbės žodį, kaip mane gyvą matote, greičiau į kariuomenę stosiu, bet jums šituos pinigus grąžinsiu...

Dervilis pažiūrėjo į prekiautoją pieno produktais, paskui žengė kelis žingsnius atgal, iš kur jis dar kartą metė žvilgsnį į namą, kiemą, mėšlo krūvas, tvartą, triušius ir vaikiščius.

„Dievaži, vienas dorybės požymis, man rodos, yra tas, kad ji nesuderinama su nuosavybės jausmu“, – pagalvojo jis.

– Gerai, gausi šimtą ekiu, gal net daugiau. Bet duosiu tau juos ne aš, o pulkininkas, jis bus toks turtingas, kad galės tau pagelbėti, ir aš nenoriu atimti jam šito malonumo.

– Ar greitai šitaip bus?

– Greitai!

– Ak, Viešpatie, tai bus patenkinta mano senė!

Ir įdegęs pienininko veidas tartum pražydo.

„O dabar, – pagalvojo Dervilis sėsdamas į kabrioletą, – važiuokime pas savo priešininką. Savo kozirių jam neatidengsime, pamėginsime tik pamatyti, kokios jo kortos, ir laimėsime partiją iš pirmo ėjimo. Neblogai būtų jį pagąsdinti. Mūsų priešininkas – moteris. Ko labiausiai bijo moterys? Moterys bijo tik vieno dalyko...“

Jis ėmė svarstyti grafienės padėtį ir susimąstė, kaip susimąsto politiniai veikėjai, kai, stengdamiesi prasiskverbti į kabinetines priešo paslaptis, sudarinėja savo būsimos veiklos planus. Ar ad-

vokatai nėra tam tikra prasme valstybės vyrai, tik giną privačių asmenų reikalus?

Čia reikia mesti akį į grafo Fero ir jo žmonos padėtį, jeigu norime įvertinti jaunojo advokato talentą.

Grafo Fero tėvas, Paryžiaus parlamento patarėjas, emigruodamas teroro laikais išgelbėjo savo galvą, bet užtat prarado turtą. Jaunasis grafas grįžo į tėvynę Konsulato laikais ir liko ištikimas Liudvikui XVIII, kurio artimu žmogumi buvo jo tėvas dar prieš Revoliuciją. Žodžiu, jis priklausė tai Sen Žermeno priemiesčio daliai, kuri išdidžiai atsispyrė visoms Napoleono vilionėms. Jaunasis grafas – tada vadinamas paprastai tik ponu Fero – taip išgarsėjo savo gabumais, kad imperatorius, kuris, nugalėjęs aristokrato pasipriešinimą, dažnai jausdavosi ne mažiau laimingas, kaip laimėjęs mūšį, ėmė gerintis jam. Grafui buvo pažadėta grąžinti titulą ir tą dalį turtų, kurie liko neparduoti, leista svajoti apie ministro ar senatoriaus postą. Tačiau imperatorius pralaimėjo. Kai žuvo pulkininkas Šaberas, ponui Fero buvo dvidešimt šešeri metai amžiaus; jaunuolis neturėjo turto, bet buvo dailios povyzos, turėjo pasisekimą, buvo laikomas Sen Žermeno priemiesčio pasididžiavimu. Grafienė Šaber sugebėjo taip pasipelnyti iš savo vyro palikimo, kad, pusantrų metų panašlavusi, turėjo jau apie keturiasdešimt tūkstančių livrų rentos. Jos santuoka su jaunuoju grafu nebuvo jokia staigmena Sen Žermeno priemiesčio uždarajai draugijai. Patenkintas šiomis vedybomis, kurios atitiko jo sumanymą sulieti senąją aristokratiją su naująja, Napoleonas sugrąžino poniai Šaber tą pulkininko palikimo dalį, kurią jis buvo užrašęs valstybės iždui; bet Napoleono lūkesčiai liko ir vėl apvilti. Ponia Fero pamilo jaunąjį grafą ne tik kaip vyrą, ji susigundė mintimi prasiskverbti į šitą išdidžią visuomenę, kuri, nors ir pažeminta, imponavo imperatoriaus dvarui. Šitos vedybos patenkino ne tik jos aistrą, bet ir garbės troškimą: ji tapo *aukštuomenės dama*. Kai Sen Žermeno priemiestis suprato, kad jaunojo grafo vedybos toli gražu nėra

persimetimas į kitą pusę, prieš jo žmoną atsivėrė visų salonų durys. Užėjo Restauracija. Tačiau grafas Fero neskubėjo daryti politinės karjeros. Jis suprato, kokia sunki Liudviko XVIII padėtis, buvo vienas iš tų karaliaus paslapčių patikėtinių, kurie laukė, *kada užsivers revoliucijų bedugnė*. Šitas karaliaus pasakymas, iš kurio taip skaniai tyčiojosi liberalai, turėjo gilią politinę prasmę. Vis dėlto dekretas, paminėtas ištęstame klerko sakinyje, kuriuo prasideda mūsų apysaka, grąžino grafui Fero du miškus ir vieną dvarą, kurio kaina smarkiai išaugo sekvestro metu. Nors tuo laiku grafas Fero buvo valstybės patarėjas ir departamento direktorius, tačiau jis pats buvo tos nuomonės, kad jo politinė karjera tik prasideda. Pats paskendęs garbėtroškiškuose rūpesčiuose, suryjančiuose visą jo laiką, grafas pasisamdė sekretoriumi nusigyvenusį advokatą, pavarde Delbeką, žmogų daugiau negu apsukrų, puikiai nusimanantį visose kliautinėjimo galimybėse; jam buvo pavesta rūpintis asmeniniais grafo reikalais. Suktasis juristėlis aiškiai įvertino savo padėtį pas grafą ir savais sumetimais ryžosi būti sąžiningas. Jis tikėjosi, pasinaudodamas savo globėjo įtakingumu, gauti šiltą vietelę ir todėl rūpestingiausiai tvarkė jo turtą. Delbeko elgsena buvo taip griežtai priešinga jo ankstyvesniam gyvenimui, kad žmonės ėmė jį laikyti šmeižto auka. Perpratusi savo reikalų patikėtinį, grafienė su daugiau ar mažiau kiekvienai moteriai įgimtu taktu ir įžvalgumu ėmė bukliai jį sekti ir taip išmaniai sugebėjo jį vairuoti, kad puikiai pasinaudojo savo asmeniniam turtui padidinti. Ji mokėjo įtikinti Delbeką, kad laiko poną Fero savo rankose, ir pažadėjo išrūpinti jam pirmosios instancijos teismo pirmininko vietą viename didžiausių Prancūzijos miestų, jeigu jis sutiks besąlygiškai tarnauti jos interesams. Viltis įsitaisyti pastovioje vietoje, kuri leistų jam pasirinkti turtingą nuotaką, o vėliau, tapus deputatu, žengti į plačiai atsiveriančią politinę karjerą, pavertė Delbeką ištikimiausiu grafienės vergu. Nepraleido jis nė vienos iš tų palankių progų, kurių daugybę, svyruojant biržos kursui

ir kylant nejudamojo turto kainoms, surado Paryžiuje apsukrūs žmonės per pirmuosius trejus Restauracijos metus. Delbeko dėka jos globėjos kapitalai išaugo trigubai, o tai pasiekti jam buvo itin lengva dėl to, kad grafienė nesikratė jokių priemonių siekdama per trumpiausią laiką susikrauti kuo didžiausią turtą. Namams išlaikyti ji išleisdavo grafo algas, savo pajamas taupė; o Delbekas pataikavo šitam gobšumui, nesistengdamas išsiaiškinti jo priežasčių. Šitokie žmonės domisi tik tomis paslaptimis, kurias atskleidę jie gali turėti kokios nors asmeninės naudos. Beje, Delbekas šitą gobšumą suprato kaip paprastą aukso karštligę, kuria serga beveik visos paryžietės; be to, grafo siekiams paremti reikėjo nepaprastai didelio turto, ir grafienės reikalų patikėtinis kartais net būdavo linkęs manyti, kad jos globėjos godumą skatina jos atsidavimas vyrui, kurį ji vis tebebuvo įsimylėjusi. Grafienė savo elgesio paslaptį užkasė giliai širdies gelmėse. Ten ir reikėjo ieškoti tų paslapčių, kurios reiškė jai – gyventi ar mirti, ten ir reikėjo ieškoti mūsų apysakos užuomazgos.

1818 metų pradžioje Restauracija atrodė neišjudinama iš savo pamatų. Šviesesnieji protai, interpretavę vyriausybės doktrinas, nutarė jas žadant Prancūzijai naują gerovės erą; tada Paryžiaus visuomenėje įvyko perversmas. Antrosios grafienės Fero vedybos visai netyčiomis atnešė jai meilę, turtą ir patenkino jos savimeilę. Ponia Fero, dar jauna ir graži, tapo madinga aukštuomenės dama ir alsavo karaliaus rūmų atmosfera. Būdama turtinga pati, ištekėjusi už turtingo vyro, kuris garsėjo kaip vienas gabiausių rojalistų partijos žmonių, kaip karaliaus draugas ir kuris laikui bėgant galėjo užimti ministro postą, grafienė priklausė aristokratijai ir spindėjo kartu su ja. Ir štai šitą triumfuojančią moterį ėmė graužti dvasinis vėžys. Esti jausmų, kuriuos moterys atspėja, nors vyrai ir labai rūpestingai stengtųsi juos nuslėpti. Karaliui grįžus pirmą kartą, grafas Fero beveik pasigailėjo vedęs: pulkininko Šabero našlė nepraplėtė giminystės ryšių,

grafas pats vienas be jokios paramos gavo skintis kelią, kuriame jo tykojo žabangos ir priešai. Be to, kai vėliau jis jau šaltu protu įvertino žmoną, galėjo pastebėti jos auklėjime esant spragų, dėl kurių ji nesugeba padėti įgyvendinti jo siekių. Vienas vyro žodis apie Taleirano vedybas atvėrė grafienei akis, ir ji suprato, kad jeigu jis vestų iš naujo, ji niekad nebūtų ponia Fero. Kuri moteris atleis vyrui tokį apgailestavimą? Argi jame neslypi visų užgaulių, nusikaltimų ir skyrybų užuomazga? Kaip baisiai turėjo pažeisti grafienės širdį šie žodžiai, ypač jei mes prisiminsime, kad ji baiminosi galint sugrįžti savo pirmąjį vyrą! Ji žinojo pulkininką Šaberą esant gyvą, ji atstūmė jį. Paskui, ilgesnį laiką negavusi apie jį jokių žinių, ji su džiaugsmu patikėjo, kad jis, kaip ir Butenas, žuvo prie Vaterlo kartu su imperatoriaus ereliais. Vis dėlto nutarė prisirišti grafą stipriausiais ryšiais – aukso grandinėmis – ir įsigeidė tapti tokia turtinga, kad turtas antrąsias jos vedybas padarytų neišardomomis, jeigu kartais vėl pasirodytų grafas Šaberas. Ir jis pasirodė, nors ji negalėjo sumesti, kodėl kova, kurios ji bijojo, dar iki šiol neprasidėjo. Galbūt ligos ar negerovės išgelbėjo ją nuo šito žmogaus? O gal jis pusiau išprotėjęs, ir Šarantonas atėjo jai į pagalbą? Ji nenorėjo patikėti šios paslapties nei Delbekui, nei policijai – bijojo patekti į kieno nors rankas ar pagreitinti katastrofą. Paryžiuje daugelis moterų panašiai kaip grafienė Fero slepia širdyje siaubingą paslaptį arba žengia bedugnės krantu; tačiau laikui bėgant žaizda užsitraukia, ir tokia moteris dar pajėgia juoktis ir linksmintis.

„Grafo Fero būklė kažkokia ypatinga, – nutarė Dervilis, atsitokėjęs iš ilgo susimąstymo, kai jo kabrioletas sustojo Varen gatvėje, prie Fero rūmų durų. – Kodėl jis, toks turtingas žmogus, karaliaus numylėtinis, dar iki šiolei ne Prancūzijos peras? Gal ir teisybė, kad karalius, kaip sakė man ponia de Granljė, laikosi tos politikos, jog, norint pakelti pero titulo svarbą, nereikia juo švaistytis? Be to, parlamento patarėjo sūnus – tai ne koks Krijonas ir ne Roanas[6]. Grafas Fero į aukštuosius rūmus pateks tik

pro užpakalines duris. Bet jeigu jo vedybos būtų anuliuotos, jis galėtų, didžiam karaliaus pasitenkinimui, įsigyti pero titulą, paveldėjęs jį iš kurio nors iškaršusio senatoriaus, turinčio tik dukteris. Va iš tiesų šita nesąmone galima bus grafienę įbauginti", – nutarė jis lipdamas laiptais aukštyn.

Pats nenusimanydamas, Dervilis užčiuopė slaptą opą, išjudino piktvotę, ėdančią ponią Fero. Grafienė priėmė jį gražiame žiemos valgomajame; ji pusryčiavo žaisdama su beždžionėle, grandine pririšta prie stulpelio su geležinėmis pakopėlėmis. Grafienė buvo įsisiautusi į puošnų peniuarą; nerūpestingai susegtos plaukų garbanos krito iš po kyko, teikiančio jos veidui viliūgiškumo. Ji dvelkė šviežumu, buvo linksma. Ant stalo žvilgėjo sidabras, paauksuoti indai, perlamutras, aplinkui ją nuostabaus porceliano induose augo retos gėlės. Pamatęs, kokioje prabangoje gyvena grafo Šabero žmona, pralobusi iš vyro palaikų, į kokias visuomenės viršūnes ji įkopė, kai tuo tarpu nelaimingasis glaustosi pas varganą pienininką tarp karvių ir triušių, advokatas pagalvojo: „Iš šito išplaukia toks pamokymas: graži moteris nė už ką nepanorės pripažinti, kad žmogus su nudryžusia miline, pakuliniu peruku ir kiaurais batais jos vyras, net ir meilužis." Įgili ir kandi šypsena, nuslinkusi advokato veidu, išdavė tas pusiau filosofines, pusiau pašaipias mintis, kurios negalėjo neateiti į galvą žmogui, taip puikiai savo padėties dėka sugebančiam įžvelgti daiktų esmę pro visą tą apgaulę, kuria daugumas Paryžiaus šeimų dangsto savo gyvenimą.

– Labas, pone Dervili, – pasakė grafienė, toliau girdydama beždžionėlę.

– Ponia, – be jokių įžangų pradėjo Dervilis, įžeistas lengvabūdiško tono, kuriuo grafienė pasakė jam: „Labas, pone Dervili". – Atėjau pasikalbėti su jumis gana rimtu reikalu.

– Man labai *gaila*, bet grafo nėra namie...

– O aš kaip tik labai tuo patenkintas, ponia. Būtų *apgailėtina*, jeigu jis dalyvautų mūsų pokalbyje. Be to, girdėjau iš Delbeko,

kad jūs mėgstate savo reikalus tvarkyti pati viena ir veltui grafo nevarginti.

– Tat liepsiu pašaukti Delbeką, – tarė ji.

– Šiuo atveju jis niekuo negalės padėti, nors ir labai apsukrus, – atsakė Dervilis. – Klausykite, ponia, užteks vieno žodžio, ir jūs į viską pažiūrėsite rimčiau. Grafas Šaberas gyvas!

– Ar šitokiomis paikystėmis tamsta nori priversti mane surimtėti? – nusikvatojo ji.

Bet tą pačią akimirką grafienę sutramdė keistai raiškus ir skvarbus Dervilio klausiamas žvilgsnis, kuriuo jis tartum brovėsi į slapčiausias jos širdies gelmes.

– Jūs ir neįsivaizduojate, ponia, kokie dideli pavojai gresia jums, – tarė jis šaltai ir primygtinai svariai. – Nekalbėsiu jums nei apie neužginčijamai tikrus dokumentus, nei apie jokių abejonių nekeliančius įrodymus, kurie patvirtina, kad grafas Šaberas gyvas. Jūs žinote, aš ne toks žmogus, kad imčiausi abejotinos bylos. Jeigu jūs priešinsitės mūsų reikalavimui paskelbti pulkininko mirties aktą negaliojančiu, pirmąją bylą jūs pralaimėsite, o tai pakreips mūsų naudai ir kitas bylas.

– Apie ką ketinate su manimi kalbėti?

– Nei apie pulkininką, nei apie jus pačią. Nekalbėsiu taip pat jums apie tuos aktus, kuriuos galėtų surašyti išmanūs advokatai iš itin įdomių šitos bylos faktų, nei apie tai, kaip jie galėtų pasinaudoti laiškais, kuriuos esate gavusi iš savo pirmojo vyro dar iki vedybų su antruoju.

– Visa tai netiesa! – šūktelėjo grafienė ūmai, kaip visos moterys lepūnėlės. – Jokių laiškų iš grafo Šabero aš nesu gavusi, o jeigu kas sakosi esąs pulkininkas, tai tas žmogus intrigantas, pabėgęs katorgininkas, koks nors Konjaras. Net šiurpas ima vien tik apie tai pagalvojus. Ar gali pulkininkas prisikelti iš numirusių? Pats Bonapartas pareiškė man užuojautą per savo adjutantą dėl jo mirties, ir aš ligi šiolei gaunu pensiją – tris tūkstančius frankų, kurią parlamentas paskyrė jo našlei. Aš šimtą kartų

teisingai pasielgiau, kad pavariau šalin visus Šaberus, kurie kreipėsi į mane, ir toliau varysiu laukan visus tuos, kurie sumanys dar pasirodyti.

– Laimei, mudu vieni, ponia. Galima meluoti, kiek mums patinka, – šaltai pastebėjo Dervilis, tyčia dirgindamas pykčiu degančią grafienę, kad ištrauktų iš jos neatsargų žodį: šita priemone mėgsta naudotis advokatai, įpratę neprarasti šalto kraujo, kai jų priešai ar klientai nebesitveria pykčiu. „Na, pasigalynėsime", – pamanė jis ir tą pačią akimirką sugalvojo, kokiu vylium jis gali įtikinti grafienę, kad jos pozicijos silpnos. – Turime įrodymų, ponia, kad jums buvo įteiktas pirmasis laiškas, – pasakė jis garsiai. – Laiške buvo vertybinių popierių...

– Vertybinių popierių tai tikrai nebuvo...

– Vadinasi, jūs gavote tą pirmąjį laišką, – nusišypsojo Dervilis. – Matote, jūs patekot į pirmąsias advokato jums paspęstas žabangas, o įsivaizduojate galinti kovoti su teisingumu...

Grafienė paraudo, paskui išbalo, įsikniaubė veidu į rankas. Po to, nuslopinusi gėdos jausmą, šaltakraujiškai, kaip moka šios rūšies moterys, pridūrė:

– Kadangi esate tariamojo Šabero įgaliotinis, būkite malonus...

– Ponia, – pertarė ją Dervilis, – šią akimirką aš esu dar tiek pat jūsų, kaip ir pulkininko, įgaliotinis. Nejaugi manote, kad norėčiau prarasti tokią brangią savo klientę kaip jūs. Bet jūs nesiklausote manęs...

– Prašom kalbėti, – maloniai tarė grafienė.

– Jūsų turtas atiteko jums iš grafo Šabero, o jūs išsižadėjote savo vyro. Jūs turtuolė, o grafas turi elgetauti. Ponia, advokatai labai iškalbūs, kai pačios bylos iškalbios: neužmirškite, kad šioje byloje kai kurios aplinkybės gali sukelti prieš jus viešąją nuomonę.

– Tarkime, kad jūsų Šaberas gyvas, – tarė grafienė negalėdama toliau pakęsti, kad Dervilis šitaip ją vartytų ant lėtos ugnies, – bet teismas patvirtins mano antrąsias vedybas dėl to, kad

aš turiu vaikų, ir aš atsikratysiu ponu Šaberu sumokėdama jam daugių daugiausia du šimtus dvidešimt penkis tūkstančius frankų.

– Mes nežinome, ponia, kaip teismas pažiūrės į šį jausmų klausimą. Iš vienos pusės yra motina su vaikais, tačiau iš kitos – žmogus, sugniuždytas nelaimių, ne laiku pasenęs dėl jūsų kaltės, dėl jūsų kietaširdiškumo. Kur jis susiras žmoną? O, be to, ar gali teisėjai paminti įstatymus? Jūsų vedybų su pulkininku naudai kalba įstatymai ir prioritetas. Be to, jūs, pavaizduota juodomis spalvomis, galite įsigyti dar vieną priešininką, kurio visai nesitikite. Nuo šito pavojaus, ponia, ir norėčiau jus išgelbėti.

– Dar vieną priešininką! – pakartojo grafienė. – O ką?

– Grafą Fero, grafiene.

– Ponas Fero per daug prisirišęs prie manęs ir per daug mane gerbia kaip savo vaikų motiną...

– Nekalbėkite tokių niekų advokatams, įgudusiems skaityti žmonių širdyse, – pertarė ją Dervilis. – Šiuo metu ponas Fero neturi nė mažiausio noro nutraukti santuoką, ir aš neabejoju, kad jis labai jus myli; bet jei kas nors šnibžtels jam, kad jo santuoka gali būti anuliuota ir kad jo žmona stos prieš viešąją nuomonę kaip nusikaltėlė...

– Jis mane gins!

– Ne, ponia.

– O kodėl jis turėtų pamesti mane?

– Tam, kad galėtų vesti vienturtę kurio nors Prancūzijos pero dukterį ir po jo mirties karaliaus įsakymu paveldėti pero titulą.

Grafienė išbalo.

„Pataikiau! – pagalvojo Dervilis. – Dabar tu mano rankose, nelaimingojo pulkininko byla laimėta.“ – Juo labiau, ponia, – pridūrė jis garsiai, – kad ir sąžinė jo bus rami, nes žmogus, toks šlovingas, generolas, grafas, Garbės legiono didžiojo kryžiaus kavalierius – ne koks perėjūnas. Jeigu šitoks žmogus pareikalaus grąžinti jam žmoną...

– Gana! Gana! – tarė ji. – Aš niekados neieškosiu kito advokato. Ką daryti?

– Tartis gražiuoju! – pasakė Dervilis.

– Ar jis dar tebemyli mane? – paklausė ji.

– Galvoju, kad kitaip ir būti negali.

Išgirdusi šituos žodžius, grafienė pakėlė galvą. Akyse žybtelėjo vilties kibirkštėlė; ji galbūt sumanė paspekuliuoti savo pirmojo vyro jausmu ir tokiu būdu kuria nors moteriška gudrybe pakreipti bylą savo naudai.

– Lauksiu jūsų įsakymų, ponia; ir tada pažiūrėsime, ar pateiksime savo dokumentus teismui, ar jūs pati ateisite pas mane, ir mes apsvarstysime susitarimo sąlygas, – pasakė Dervilis atsisveikindamas.

Praėjus savaitei po šitų dviejų Dervilio apsilankymų, vieną gražų birželio rytą sutuoktiniai, kuriuos buvo atskyrusios beveik antgamtiškos aplinkybės, išvažiavo iš dviejų priešingų Paryžiaus pusių susitikti savo bendro įgaliotinio kontoroje. Iš paskolos, kuria Dervilis gausiai sušelpė pulkininką Šaberą, pastarasis buvo apsitaisęs pagal savo padėtį. Negyvėlis atvyko visiškai padoriu kabrioletu. Ant galvos buvo užsidėjęs pritinkantį jam peruką, apsivilkęs mėlynos gelumbės eilute, baltais kaip sniegas marškiniais, o liemenės iškarpoje raudonavo Garbės legiono didžiojo kryžiaus kavalieriaus kaspinas. Kartu su ankstyvesniais ištaigiais įpročiais jis atgavo ir savo buvusią elegantiško kariškio išvaizdą. Laikėsi jis tiesiai. Rimtas ir mįslingas jo veidas spindėjo laime ir atgijusia viltimi, jis atrodė pajaunėjęs ir sodresnių spalvų, jeigu bus leista pasiskolinti iš tapytojų vieną jų vaizdingiausių žodžių. Jis buvo visai nepanašus į aną Šaberą su palaike miline, kaip nepanašus apdilęs su į ką tik nukaltą keturiasdešimties frankų monetą. Praeiviai iš pirmo žvilgsnio būtų atpažinę vieną tų puikių mūsų senosios armijos atplaišų, vieną tų didvyrių, kurie atspindi visą mūsų tautinę šlovę, į kuriuos žiūrėdami mes tarytum regime ją, kaip saulės nutviekstoje veidrodžio skeveldroje, mums rodos,

spindi pati saulė. Šitie seni kariai yra kartu ir paveikslai, ir knygos. Privažiavęs prie kontoros, grafas lengvai kaip jaunuolis iššoko iš kabrioleto ir užkopė pas Dervilį. Nespėjo apsigręžti jo kabrioletas, kai prie kontoros privažiavo graži herbais puošta karietaitė. Iš jos išlipo grafienė Fero kukliu, bet taip gerai apgalvotu rūbu, kad jis išmaniai pabrėžė jos jauną povyzą. Daili kepuraitė rožiniu pamušalu nepaprastai gražiai gaubė jos veidą, slėpė jo kontūrus ir gyvino jo spalvas. Klientai pajaunėjo, tačiau Dervilio kontora nepasikeitė ir atrodė tokia, kokia ji buvo aprašyta šios apysakos pradžioje. Simonenas pusryčiavo, petimi atsirėmęs į atlapą langą, ir žiūrėjo į mėlyno dangaus lopelį virš kiemo, aptverto iš visų pusių juodomis sienomis.

– Aha! – šūktelėjo vaikėzas. – Kas nori lažintis iš spektaklio? Aš sakau, kad pulkininkas Šaberas yra generolas ir Garbės legiono didžiojo kryžiaus kavalierius!

– Mūsų principalas – pašėlęs burtininkas, – pastebėjo Godešalis.

– Tat šitą kartą krėsti pokšto nėra kaip? – paklausė Derošas.

– Šituo pasirūpins jo žmona, grafienė Fero! – tarė Bukaras.

– Išeina, – tarė Godešalis, – kad grafienė Fero turės dabar priklausyti dviem...

– Štai ir ji! – šūktelėjo Simonenas.

Šią akimirką įėjęs pulkininkas pasiteiravo Dervilio.

– Laukia jūsų, grafe, – atsakė Simonenas.

– Ak taip! Vadinasi, tu ne kurčias, nutrūktgalvi? – tarė Šaberas ir, griebęs pasiuntinuką, užsuko jam ausį visuotiniam klerkų pasitenkinimui, pastarieji pratrūko juokais, smalsiai, bet pagarbiai žiūrėdami į šį keistą klientą.

Grafas Šaberas įėjo į Dervilio kabinetą ir tą pačią akimirką ant kontoros slenksčio pasirodė jo žmona.

– Ei, klausykite, Bukarai, keista scena įvyks principalo kabinete! Šita moteris porinėmis dienomis priklausys grafui Fero, o neporinėmis – grafui Šaberui.

– Keliamaisiais metais, – pastebėjo Godešalis, – ji turės laiko sąskaitoms suvesti.

– Nutilkite pagaliau, ponai! Jus gali išgirsti, – griežtai tarė Bukaras, – nemačiau kitos tokios kontoros, kur taip šaipytųsi iš klientų!

Vos spėjo Dervilis įleisti pulkininką į savo miegamąjį, kai į kabinetą įėjo grafienė.

– Grafiene, – kreipėsi advokatas į ją, – nežinodamas, ar malonu bus jums susitikti su grafu Šaberu, nutariau kalbėtis su kiekvienu jūsų skyrium. Tačiau jei jūs pageidaujate...

– Esu labai dėkinga tamstai už tokį dėmesį.

– Yra paruoštas akto juodraštis, o dėl jame suminėtų sąlygų jūs ir ponas Šaberas galite tartis čia pat. Aš eisiu iš eilės nuo jūsų pas jį ir perdavinėsiu vienai pusei kitos motyvus.

– Tai pradėkite, pone, – tarė grafienė neįstengdama nuslėpti nekantrumo.

Dervilis ėmė skaityti.

„Mes, žemiau pasirašiusieji,

grafas Hiacintas Šaberas, brigados vadas ir Garbės legiono didžiojo kryžiaus kavalierius, gyvenantis Paryžiuje, Pti Bankjė gatvėje, iš vienos pusės,

ir ponia Roza Šapotel, aukščiau minėto grafo Šabero žmona, gimusi..."

– Įžangos neskaitykite, – tarė ji, – pereikime tiesiai prie sąlygų.

– Įžanginė dalis, ponia grafiene, – tarė advokatas, – trumpai apibūdina jūsų abiejų padėtį. Paskui pirmuoju punktu jūs pripažįstate prie trijų liudininkų – dviejų notarų ir pienininko, priglaudusio jūsų vyrą, kuriems aš patikėjau jūsų paslaptį, pirma prisaikdinęs juos neišduoti jos; taigi kartoju, jūs pripažįstate, kad asmuo, minimas pridedamuose prie sandėrio dokumentuose, kurie, be to, patvirtinti atitinkamu aktu pas jūsų notarą Aleksandrą Krota, yra grafas Šaberas, jūsų pirmasis vyras. Antruoju punktu grafas Šaberas, nenorėdamas trikdyti jūsų laimės, įsipareigoja savo teisėmis pasinaudoti tik akte numatomais

atvejais, tai yra tuomet – lyg probėgšmais įterpė Dervilis, – kai nebus vykdomos šito slapto sandėrio išlygos. – Iš savo pusės, – tęsė jis, – ponas Šaberas sutinka drauge su jumis išsirūpinti iš teismo nutarimą, kuris anuliuotų jo mirties aktą ir paskelbtų judviejų santuoką nutrauktą.

– Bet tai man visiškai nepriimtina, – tarė nustebusi grafienė, – aš nenoriu bylos. Jūs pats žinote kodėl.

– Trečiuoju punktu, – kalbėjo toliau Dervilis nė kiek nesutrikęs, – jūs įsipareigojate įnešti grafo Hiacinto Šabero vardu į valstybinį iždą dvidešimt keturių tūkstančių frankų valstybinę rentą iki jo gyvos galvos su sąlyga, kad po pulkininko mirties šitas kapitalas atiteks jums...

– Bet tai per daug! – šūktelėjo grafienė.

– Ar manote, kad galėsite susitarti dėl mažesnės sumos?

– Galbūt.

– Ko jūs pagaliau norite, ponia?

– Aš noriu... aš nenoriu bylos, noriu...

– Kad jis liktų mirusiu? – gyvai pertraukė ją Dervilis.

– Jeigu jūs reikalaujate dvidešimt keturių tūkstančių frankų rentos, – tarė grafienė, – mes bylinėsimės...

– Taip, bylinėsimės! – kurčiu balsu šūktelėjo pulkininkas ir, atvėręs duris, staiga išdygo priešais žmoną. Vieną ranką jis laikė užsikišęs už liemenės, kitą ištiesęs žemyn: šitas mostas, turint omenyje jo negandus, buvo siaubingai iškalbus.

„Tai jis!“ – pagalvojo grafienė.

– Per daug! – pakartojo senasis karys. – Iš manęs tu gavai beveik milijoną, o dabar deriesi dėl mano nelaimės. Jei taip, aš pareikalausiu tavęs ir tavo turto. Mūsų turtas neatskirtas, mūsų santuoka nenutraukta!..

– Bet ponas nesate pulkininkas Šaberas! – šūktelėjo grafienė dėdamasi nustebusi.

– Ak taip! – tarė senis su dygia ironija. – Tau reikia įrodymų? Na ką gi, aš paėmiau tave iš Palė Rojalio[7]...

Grafienė išbalo. Pamatęs, kaip bąla po raudalais jos veidas, senasis karys susijaudino dėl kančios, kurią suteikė kadaise karštai mylėtai moteriai, ir nutilo; už tai jam buvo atsilyginta tokiu įgiliu žvilgsniu, kad jis staiga pridūrė:

– Tu buvai pas...

– Dėl Dievo meilės, ponas advokate, – kreipėsi grafienė į advokatą, – leiskite man pasišalinti. Aš atėjau čia ne šitokių bjaurysčių klausytis.

Grafienė atsikėlė ir išėjo... Dervilis puolė paskui ją į kontorą. Bet grafienė buvo tartum skriste išskridusi. Grįžęs į kabinetą advokatas rado pulkininką, pagautą laukinio nirtulio, vaikščiojantį dideliais žingsniais po kambarį.

– Anais laikais, – tarė jis, – kiekvienas imdavo žmoną, kur norėdavo, bet aš, deja, blogai pasirinkau, pasitikėdamas išore. Ji beširdė!

– Na ir ką, pulkininke, ar ne teisus buvau, kai prašiau jus nesirodyti? Dabar aš neabejoju, kad jūs esate pulkininkas Šaberas. Tai aiškiai paliudijo nesąmoningas grafienės judesys jus išvydus. Tačiau bylą jūs pralaimėjote, nes jūsų žmona dabar žino, kad pulkininko Šabero neįmanoma atpažinti.

– Aš užmušiu ją...

– Tai būtų beprotystė! Jus suims ir giljotinuos kaip žmogžudį. Be to, jums gali sudrebėti ranka, ir jūs nepataikysite! O tai būtų nedovanotina. Kas nori užmušti savo žmoną, tam nepataikyti negalima. Leiskite man atitaisyti jūsų padarytą kvailystę, senasis vaike! Eikite sau namo. Ir saugokitės, ji gali jus įvilioti į spąstus ir uždaryti Šarantone. O aš per teismą supažindinsiu ją su visais dokumentais, kad apsaugočiau jus nuo bet kokio netikėtumo.

Vargšas pulkininkas pakluso savo jaunam geradariui ir išėjo neaiškiai atsiprašinėdamas. Jis iš lėto leidosi tamsiais laiptais žemyn, paskendęs niūriose mintyse, sugniužęs nuo gautojo smūgio, rasi užvis skaudžiausio ir užvis giliausiai pažeidusio jam

širdį. Staiga žemutinio aukšto laiptų aikštelėje jis išgirdo moteriškos suknelės šlamesį ir pamatė savo žmoną.

– Eime, pone, – tarė ji, paėmusi jį po ranka, kaip kitados.

Šito grafienės mosto, jos balso, vėl atgavusio meilų skambesį, pakako, kad atlyžtų pulkininko pyktis, ir jis leidosi nuvedamas prie karietos.

– Nagi, prašom lipti! – tarė grafienė, kai liokajus nuleido pakopėles.

Ir tartum burtų lazdelei mostelėjus, pulkininkas atsidūrė karietoje šalia žmonos.

– Kur ponia grafienė įsakysite važiuoti? – paklausė liokajus.

– Į Grolė, – atsakė ji.

Arkliai truktelėjo ir nulėkė per Paryžių.

– Pone! – kreipėsi grafienė į pulkininką, o iš jos balso buvo girdėti, kad ji apnikta tų retai mūsų gyvenime pasitaikančių jausmų, kurie sujaukia visą mūsų esybę.

Tokiomis akimirkomis dreba mumyse viskas – širdis, raumenų skaidulos, nervai, veidas, siela ir kūnas, net mažiausioji mūsų kūno dalelytė. Atrodo, kad mes nebegyvename; gyvybė tarytum atsiskiria nuo mūsų, veržte išsiveržia iš mūsų, persiduoda kitam kaip užkrečiama liga žvilgsniu, balsu, mostu ir pajungia kitą mūsų valiai. Senasis karys suvirpėjo išgirdęs šį vieną vienintelį žodį, jos pirmąjį, jos baisųjį žodį: „Pone!“ Iš tiesų šis žodis reiškė viską kartu: ir priekaištą, ir maldavimą, ir atleidimą, ir viltį, ir neviltį, ir klausimą, ir atsakymą. Šitame žodyje buvo viskas. Tik aktorė galėjo sutelkti į vieną žodį tiek išraiškos, tiek jausmo. Tiesa niekuomet taip pilnutinai savęs neapreiškia, ji neiškelia visko į paviršių, reikia žvilgtelėti į jos vidų. Pulkininkas pajuto begalinį sąžinės priekaištą dėl savo įtarumo, reikalavimų bei pykčio ir įbedė akis į žemę, nenorėdamas išsiduoti sutrikęs esąs.

– Pone, – pakartojo grafienė po nežymios pauzės, – aš jus iš karto pažinau!

– Šitas žodis, Rozina, – tarė senasis karys, – balzamas, kuris gali padėti man užmiršti visas nelaimes.

Dvi didelės karštos ašaros nukrito ant grafienės rankų, kurias pulkininkas spaudė su tėviška meile.

– Pone, – tarė ji, – kaip jūs neįspėjote, kad man buvo baisiai sunku pasirodyti prieš svetimą žmogų tokioje dviprasmiškoje padėtyje kaip mano! Jeigu jau turiu raudonuoti dėl savo padėties, teraudonuosiu bent savųjų tarpe! Ar nereikėjo mums šitą paslaptį pasilaikyti sau? Tikiuosi, atleisite man, kad buvau iš pažiūros tokia abejinga nelaimėms kažkokio nepažįstamo žmogaus, pasivadinusio Šaberu: juk aš negalėjau tikėti esant jį gyvą. Aš gavau jūsų laiškus, – gyvai pridūrė ji, išskaičiusi vyro veide, kad jis ketina prieštarauti, – bet jie pasiekė mane praėjus trylikai mėnesių po mūšio ties Eilau; jie buvo atplėšti, purvini, rašysena neatpažįstamai pasikeitusi; ir kai pats Napoleonas pasirašė ant naujojo mano vedybų kontrakto, aš juk turėjau pagrindo galvoti, kad kažkoks vikrus intrigantas nori iškrėsti man piktą išdaigą. Taigi nenorėdama trikdyti grafo Fero ramybės ir pažeisti šeiminių ryšių, aš buvau priversta imtis priemonių prieš netikrąjį Šaberą. Sakykite pats, ar neteisingai aš elgiausi?

– Taip, tu buvai teisi; tai aš kvailys, galvijas, žvėris, kad nesugebėjau numatyti šitos padėties pasekmių. Bet kur mes važiuojame? – paklausė pulkininkas pažinęs La Šapelės vartus.

– Į mano sodybą, prie Grolė, Monmoransi slėnyje. Ten mudu kartu apgalvosime, kaip elgtis. Aš žinau, kokios mano priedermės. Nors teisiškai aš dar priklausau jums, tačiau faktiškai aš ne jūsų žmona. Nejaugi jūs norite, kad mes taptume viso Paryžiaus pajuokos objektu? Tenežino visuomenė šitos istorijos, nes mano vaidmuo joje juokingas, mokėkime išlikti orūs. Jūs dar mylite mane, – tarė ji švelniai ir liūdnai pažvelgusi į pulkininką, – tačiau ar neturėjau aš teisės kurtis naują gyvenimą? Kažkoks slaptas balsas kužda man, kad aš šitose keistose aplinkybėse galiu pasitikėti jūsų gera širdimi, kurią puikiai pažįstu. Nejaugi aš

suklydau pasirinkusi jus vieninteliu savo likimo teisėju? Būkite ir teisėju, ir besibylinėjančia šalimi. Aš pasikliaunu jūsų taurumu. Jūs būsite geras ir atleisite man mano nusikaltimus, kurių aš nenorėjau padaryti. Prisipažinsiu jums, kad myliu poną Fero. Ir maniau, kad turiu teisę jį pamilti. Nesigėdiju šitai jums prisipažinti; jei mano prisipažinimas jums ir skaudus, tačiau gėdos jis jums nedaro. Negaliu slėpti nuo jūsų tiesos. Kai likimo valia likau našle, aš juk nebuvau motina.

Pulkininkas rankos mostu liepė žmonai nutilti, ir jie pravažiavo pusę lygiai netardami vienas kitam nė žodžio. Šaberui akyse stovėjo du vaikai.

– Rozina!

– Ką pasakysite, pone?

– Vadinasi, mirusiesiems nedera prisikelti iš kapo?

– O pone, ką jūs, ne, ne! Nemanykite, kad aš tokia nedėkinga. Tik štai kas: palikote jūs žmoną, o radote mylinčią moterį ir motiną. Nors aš jau negaliu prisiversti jus mylėti, tačiau niekada neužmiršiu, kiek esu jums skolinga, aš galiu dar pasiūlyti jums dukteriškus jausmus.

– Rozina, aš nebepykstu ant tavęs, – švelniai pertarė ją senis. – Mes viską užmiršime, – pridūrė jis su ta meilinga šypsena lūpose, kuri paprastai atspindi kilnią sielą. – Aš nesu toks netaktiškas, kad reikalaučiau iš moters, kuri nebemyli, vaidinti mylinčią.

Grafienė pažvelgė į jį žvilgsniu, kupinu tokio dėkingumo, kad vargšas Šaberas būtų sutikęs lįsti atgal į lavonų duobę Eilau mūšio lauke. Kai kurie žmonės yra tokios didžios sielos, kad jie įstengia sudėti šitokias aukas, o atlygį jiems atstoja įsitikinimas, jog jie padarė gera mylimam asmeniui.

– Mes pakalbėsime, mielasis, apie tai vėliau, kai nurims jausmai, – pasakė grafienė.

Kalba nukrypo į kitą pusę, nes neįmanoma buvo ilgiau šia tema kalbėti. Nors vyras ir žmona tolydžio grįždavo prie savo

keistos padėties ar tai užuominomis, ar tiesiai, tačiau jie buvo labai patenkinti kelione, grąžinusia juos į buvusį bendrą gyvenimą ir Imperijos laikų įvykius. Grafienė sugebėjo ataustі šituos prisiminimus žavesiu ir nudažyti pokalbį melancholija, kad jis išliktų orus. Ji atgaivino meilę nesužadinusi geidulių ir tarytum nejučia atskleidė savo pirmajam vyrui, kaip praturtėjo jos vidus; stengėsi sutaikyti jį su mintimi, kad nuo šiol jo laimę tesudarys džiaugsmai, kuriuos patiria tėvas šalia mylimos dukters. Pulkininkas, pažinojęs Imperijos grafienę, dabar susitiko Restauracijos grafienę. Galop paprastu laukų keleliu karieta privežė vyrą ir žmoną prie didelio parko, esančio mažame slėnyje tarp Maržansi aukštumos ir gražiojo Grolė kaimelio. Grafienė turėjo čia žavingą namelį, kur, kaip pastebėjo pulkininkas, viskas buvo paruošta jo ir žmonos viešnagei. Nelaimė – tai savotiškas talismanas, turįs tą savybę, kad išryškina mūsų pirmykštę prigimtį: ji sustiprina kai kurių įtarumą ir piktumą ir daro dar kilnesnius tuos, kurie turi gerą širdį. Negandų iškankintas pulkininkas tapo dar jautresnis, dar geresnis, negu buvo anksčiau, ir todėl įstengė perprasti slaptas moters kančias, kurios nesuvokiamos daugeliui vyrų. Vis dėlto, nors ir visai neįtarus, neįstengė susilaikyti nepaklausęs žmonos:

– Vadinasi, tu buvai tvirtai įsitikinusi, kad atsiveši mane čia?

– Taip, – atsakė ji, – jeigu ieškovas pasirodys esąs pulkininkas Šaberas.

Šitas tikrai nuoširdžiai suskambėjęs atsakymas išsklaidė tas kelias įtarias mintis, dėl kurių pulkininkas net susigėdo. Tris dienas grafienė globstinėjo savo pirmąjį vyrą. Švelniu rūpestingumu ir tolydiniu meilumu ji tarytum norėjo išdildyti jo iškentėtų kančių prisiminimą, gauti atleidimą už sielvartus, kurių ji visai nenoromis, kaip tikino, jam pridariusi. Ji paskleidė prieš jį tuos kerus, – aišku, su tam tikru melancholijos atspalviu, – kuriems žinojo jį esant neatsparų; juk visi mes esame itin jautrūs kai kurioms manieroms, kai kuriam širdies ar proto žavesiui ir

nepajėgiame jiems atsispirti; ji panūdo sugraudenti jį savo padėtimi ir tiek įgailinti, kad, pavergusi jo dvasią, galėtų daryti su juo ką tinkama. Pasiryžusi viskam, kad tik pasiektų tikslą, ji dar nežinojo, kaip jai pasielgti su šituo žmogumi, bet, be abejonės, visų pirma norėjo sužlugdyti jį socialiai. Trečiosios dienos vakare pasijuto nebepajėgsianti, kad ir kaip besistengdama, nuslėpti nerimo, kurį jai kėlė nežinojimas, kuo užsibaigs jos gudrybės. Trokšdama nors akimirką atsipalaiduoti, ji užlipo į savo kambarį ir, atsisėdusi prie sekretero, metė šalin ramybės kaukę, kuria dangstėsi grafo Šabero akivaizdoje, visai kaip aktorė, kuri po sunkaus penktojo veiksmo grįžta išvargusi nuo scenos ir susmunka leisgyvė, palikusi klaidžioti salėje savo paveikslą, į kurį ji pati visai jau nepanaši. Grafienė sėdosi baigti pradėtojo Delbekui laiško, kuriame įpareigojo jį nueiti pas Dervilį ir jos vardu paprašyti visų pulkininko Šabero dokumentų, padaryti jų nuorašus ir nedelsiant atvažiuoti pas ją į Grolė. Vos spėjusi užbaigti, išgirdo koridoriuje pulkininko žingsnius, kuris sunerimęs ieškojo žmonos.

– Deja, – tarė ji garsiai, – kaip aš norėčiau mirti! Mano padėtis nepakenčiama...

– Kas tau? – paklausė jis geraširdiškai.

– Nieko, nieko, – atsakė ji.

Grafienė atsistojo, paliko pulkininką vieną ir nulipo žemyn, norėdama be liudininkų pakalbėti su kambarine, kurią ji pasiuntė į Paryžių, liepusi įteikti laišką Delbekui tiesiai į rankas ir parvežti jį atgal, kai tik Delbekas perskaitys. Paskui išėjo į sodą ir atsisėdo ant suolo tokioje aiškioje vietoje, kad pulkininkas panoręs be vargo galėtų ją pastebėti ir prieiti prie jos. Pulkininkas, kuris jau ieškojo žmonos, bėgte pribėgo prie jos ir atsisėdo šalia.

– Rozina, kas tau? – paklausė jis.

Ji neatsakė. Buvo įstabiai ramus birželio vakaras, kurio slaptinga harmonija teikia tiek saldybės saulėlydžiams. Oras buvo giedras, ir viešpatavo tokia tyla, kad girdėti buvo toli parke

vaikų balsai, kurie peizažo žavus papildė lyg ir kokiu skambesiu.

– Neatsakai? – paklausė pulkininkas žmoną.

– Mano vyras... – tarė grafienė ir nutilo, paskui mostelėjo ranka ir paklausė nuraudusi: – Kaip man vadinti, kalbant su jumis, grafą Fero?

– Vadink jį savo vyru, mažyte, – geraširdiškai atsakė pulkininkas, – argi jis ne tavo vaikų tėvas?

– Gerai, – tarė ji, – jeigu ponas Fero paklaus mane, ko aš čia atvažiavau, jeigu sužinos, kad užsidariau čia su nepažįstamu žmogumi, ką aš jam sakysiu? Klausykite, pone, – pridūrė ji didingai išsitiesusi, – spręskite mano likimą, aš pasiruošusi viskam...

– Brangioji, – tarė pulkininkas, paėmęs žmoną už rankų, – aš nutariau viską paaukoti jūsų laimei...

– Neįmanoma, – šūktelėjo ji mėšlungiškai krūptelėdama. – Pagalvokite, kad turėtumėte tada atsisakyti paties savęs ir pagal visas formalybes...

– Nejaugi tau neužtenka mano žodžio? – paklausė pulkininkas.

Žodis „formalybės" pataikė seniui į pačią širdį ir nenorom sužadino įtarumą. Jis metė į žmoną žvilgsnį, kuris privertė ją nurausti; ji nuleido akis, ir grafas Šaberas su baime pagalvojo, kad jam galbūt teks ją niekinti. Grafienė pabūgo, kad nebūtų pabaidžiusi atšiauraus šito žmogaus jautrumo, nepaperkamo jo sąžiningumo: juk ji puikiai pažinojo taurų pulkininko būdą ir įgimtą jo dorumą. Nors nuo šių minčių debesiu aptemo jų veidai, tačiau sandora netruko sugrįžti. Ir štai kaip. Tolumoje pasigirdo vaiko šauksmas.

– Žiuli, nelįsk prie sesutės! – šūktelėjo grafienė.

– Tai tavo vaikai čia? – paklausė pulkininkas.

– Taip, tik aš jiems uždraudžiau jus trukdyti.

Senasis karys suprato, kiek delikatumo, kiek moteriško takto slypi šitame žaviame poelgyje ir, paėmęs grafienės ranką, pabučiavo ją.

– Teateina jie čia, – tarė jis.

Mergaitė pribėgo pasiskųsti broliuku.

– Mamyte!

– Mamyte!

– Jis...

– Ne, ji...

Vaikų rankutės prasitiesė į motiną, du vaikiški balseliai sučiauškėjo vienas per kitą. Šita scena buvo tokia netikėta ir nuostabi!

– Vargšai vaikeliai! – pasakė grafienė nebesulaikydama ašarų. – Turėsiu skirtis su jais; kam atiduos juos teismas? Motinos širdies niekas nepadalins, aš noriu, kad juos paliktų man!

– Tai dėl jūsų verkia mamytė? – paklausė Žiulis piktai žvilgtelėjęs į pulkininką.

– Žiuli, nutilk! – riktelėjo motina įsakmiai.

Vaikai liko stovėti kaip stovėję ir nuščiuvę apžiūrinėjo motiną bei nepažįstamąjį su neapsakomu smalsumu.

– Ak! jeigu jau mane išskirs su grafu, tepalieka man vaikus, ir aš sutiksiu su viskuo...

Šitie žodžiai buvo lemtingi, ir grafienė pasiekė tai, ko tikėjosi.

– Taip, – tarė pulkininkas tartum užbaigdamas mintyse pradėtą sakinį, – aš turiu grįžti po žeme. Aš jau galvojau apie tai.

– Argi galiu aš priimti tokią auką? – atsakė grafienė. – Jeigu ir atsirado vyrų, kurie sutiko mirti, kad išgelbėtų savo mylimosios garbę, tai jie aukojo gyvybę tik vieną kartą. Bet jūs, jūs aukotumėte savo gyvybę už mane kasdien! Ne, ne, tai neįmanoma! Jeigu eitų kalba tik apie jūsų gyvybę, tai dar nieko; bet pasirašyti, kad jūs nesate pulkininkas Šaberas, prisipažinti, kad esate apsišaukėlis, paaukoti savo garbę, meluoti kiekvieną dieną, kiekvieną valandą – ne, žmogus taip pasišvęsti negali! Apsigalvokite! Ne! Jei ne šitie mano nelaimingieji vaikai, aš jau būčiau pabėgusi su jumis į pasaulio galą...

– Bet ar negalėčiau gyventi aš čia, jūsų namelyje, kaip jūsų giminietis? – paklausė pulkininkas. – Aš niekam nebetinku, aš

lyg ta sena atitarnavusi patranka. Man pakaktų trupučio tabako ir *Konstitiusjonel*[8] numerio.

Grafienė apsipylė ašaromis. Grafienė Fero ir pulkininkas Šaberas nepanoro užsileisti vienas kitam prakilnumu, bet nugalėtoju iš šitos dvikovos išėjo karys. Vieną vakarą, pamatęs čia, kaimo tyloje, paunksmėje motiną ir aplink ją besiglaustančius vaikus, karys susižavėjo šia šeimos idilija, pasiryžo likti miręs ir, jau nebesibaidydamas formalaus akto, paklausė grafienę, ką jis turėtų padaryti, kad jos šeimos laimė liktų visiems laikams užtikrinta.

– Darykite, kaip norite! – atsakė jam grafienė. – Aš iš anksto sakau jums, kad į šį reikalą nesikišu. Man nedera.

Atvykęs prieš kelias dienas Delbekas pagal žodžiu gautas iš grafienės instrukcijas sugebėjo įsigyti senojo kario pasitikėjimą. Tat kitą rytą pulkininkas Šaberas ir buvusysis advokatas išvyko į Sen Le Taverni, kur Delbeko nurodymu pas notarą buvo paruoštas aktas, surašytas tokiais nedviprasmiškais žodžiais, kad, išklausęs jį, pulkininkas tekinas išbėgo iš kontoros.

– Po perkūnų! Gražiai aš atrodyčiau! Bet juk mane gali palaikyti klastotoju! – sušuko jis.

– Aš taip pat nepatariu tamstai skubėti pasirašyti šitą dokumentą, – tarė Delbekas. – Jumis dėtas, šitoje byloje aš išsiderėčiau mažių mažiausiai trisdešimties tūkstančių livrų rentą, nes ponia grafienė tiek duoti sutiktų.

Lyg žaibu nutrenkęs šitą užkietėjusį niekšą spindulingu taurаus, pasipiktinimo apimto žmogaus žvilgsniu, pulkininkas šoko iš kontoros, genamas tūkstančio priešingų jausmų. Jam vėl grįžo įtarumas, jis pasipiktino, o paskui nurimo. Pagaliau pro spragą tvoroje įlindo į Grolė parką ir, lėtu žingsniu priėjęs pavėnę, įruoštą po paviljonu, nutarė čia pailsėti ir niekieno netrukdomas pagalvoti; iš pavėnės buvo matyti kelias į Sen Lė. Kadangi alėja buvo išbarstyta gelsvu smėliu, vartojamu kartais vietoj stambaus upių žvyro, grafienė, sėdėdama mažytėje šio savotiško

paviljono svetainėlėje, neišgirdo pulkininko žingsnių; ji buvo per daug susirūpinusi savo pradėtuoju reikalu, kad atkreiptų dėmesį į lengvus žingsnius. Senasis kareivis taip pat nepastebėjo žmonos virš savęs mažame paviljone.

– Na kaip, ponas Delbekai, pasirašė? – paklausė grafienė savo reikalų tvarkytoją, pamačiusi jį vieną grįžtantį keliu už gyvatvorės, kuria buvo apsodintas griovys.

– Ne, grafiene. Aš net nežinau, kas tą žmogų ištiko. Senasis kuinas piestu atsistojo.

– Reiks, vadinasi, uždaryti jį į Šarantoną, kol dar jis mūsų rankose, – tarė ji.

Pulkininkas, staiga atgavęs jaunų dienų vikrumą, peršoko griovį, vienu akies mirksniu atsidūrė priešais grafienės reikalų tvarkytoją ir skėlė pastarajam tokį antausį iš vienos, paskui iš kitos pusės, kokio turbūt dar niekada nėra gavęs nė vienas juristas.

– Pridurk, kad seni kuinai moka ir spirti, – tarė jis.

Išliejęs pyktį, pulkininkas pajuto, kad nebepajėgs peršokti atgal per griovį. Teisybė stojo prieš jį niekuo neprisidengusi, nuoga. Iš grafienės klausimo ir Delbeko atsakymo jis suprato tarp jų buvus sudarytą sąmokslą, kurio auka turėjo kristi jis. Rūpestingumas, kuriuo jį apglobė grafienė, tebuvo jaukas jam į spąstus įvilioti. Jos žodžiai tartum ūmiausių nuodų lašas vienu akies mirksniu pažadino ankstyvesniąsias fizines ir moralines senojo kario kančias. Jis grįžo į paviljoną pro parko vartus, žengdamas vangiai, kaip nelaimės palaužtas žmogus. Vadinasi, niekada nepažins jis nei poilsio, nei ramybės! Nuo šios akimirkos reikėjo pradėti su šita moterimi šlykščiąją kovą, apie kurią kalbėjo Dervilis, gyventi bylomis, maitintis tulžimi, kiekvieną dieną išgerti po pilną kartėlio taurę. O paskui – o, siaubingoji mintis! – kur gauti pinigų pirmųjų instancijų teisminėms išlaidoms? Jį apėmė toks baisus pasišlykštėjimas gyvenimu, kad jeigu jis būtų buvęs ant upės kranto, būtų šokęs į vandenį, o jei būtų turėjęs pistoletą po ranka, būtų paleidęs kulką

sau į kaktą. Paskui jis pajuto galvoje tą pačią maišatį, kuri tada, po pasikalbėjimo su Derviliu pas pienininką, pakeitė visą jo sielos būseną.

Priėjęs pagaliau iki paviljono, pulkininkas užlipo į svetainėlę, pro kurios apskritus langus atsivėrė žavingas slėnio vaizdas į visas keturias puses; čia jis ir rado savo žmoną. Grafienė sėdėjo kėdėje, įsmeigusi akis į tolį, iš pozos ji atrodė ramių ramiausia, jos veide pulkininkas pastebėjo tą neįžvelgiamą išraišką, kurią moka nutaisyti moterys tada, kai jos ryžtasi kraštutiniam žingsniui. Ji nusišluostė akis, tartum būtų verkusi, ir išsiblaškiusi ėmė žaisti ilga rausva savo juosta. Tačiau nepadėjo grafienei šita apsimesta ramybė, ir ji neįstengė susilaikyti nesuvirpėjusi, kai priešais ją sukryžiuotomis ant krūtinės rankomis, išbalęs ir atšiauriai suraukta kakta atsistojo jos garbingasis geradarys.

– Ponia, – pratarė jis, akimirką įdėmiai stebėjęs ją ir privertęs nurausti, – ponia, aš neprakeikiu jūsų, aš jus niekinu. Dabar aš dėkoju likimui, kad išskyrė mus. Aš net nejaučiu noro keršyti jums, aš jūsų nebemyliu. Nieko nenoriu iš jūsų. Gyvenkite ramiai, tikėkite mano žodžiu, jis vertesnis už visas Paryžiaus notarų tepliones. Aš niekados daugiau nemėginsiu susigrąžinti sau vardo, kurį galbūt išgarsinau. Nuo šiandien esu varguolis Hiacintas, kuriam tereikia mažytės vietelės šioje žemėje. Sudie...

Grafienė puolė pulkininkui į kojas ir stvėrė jį už rankos stengdamasi sulaikyti, bet jis su pasibjaurėjimu atstūmė ją ir sušuko:

– Nelieskite manęs!

Neįmanoma žodžiais nusakyti mosto, kuriuo grafienė palydėjo tolstančius vyro žingsnius. Paskui dėka to nepaprasto įžvalgumo, kurį įsigyja į kraštutinę niekšybę ar žiaurų aukštuomenės egoizmą puolęs žmogus, ji nusprendė galėsianti iš tikrųjų ramiai gyventi garbaus kario žodžio ir paniekos užuovėjoje.

Šaberas iš tikrųjų dingo. Pienininkas subankrutavo ir ėmė vežėjauti. Galbūt ir pulkininkas iš pradžių griebėsi kurio panašaus darbo. Galbūt panašiai kaip akmuo, įmestas į bedugnę,

pražuvo jis putojančiame vandenyje tarp tų purvinų driskių, kurių knibždėte knibžda Paryžiaus gatvėse.

Praėjus pusei metų po šio įvykio, Dervilis, nieko nebegirdėdamas nei apie pulkininką Šaberą, nei apie grafienę Fero, pagalvojo, kad jie tikriausiai bus gražiuoju susitarę, o grafienė, keršydama jam, bus pavedusi surašyti aktą kitam advokatui. Tat vieną rytą, susumavęs pinigus, išmokėtus Šaberui, ir priskaičiavęs kitas išlaidas, Dervilis kreipėsi į grafieną Fero prašydamas perduoti šią sąskaitą grafui Šaberui, nes tikėjosi ją žinant savo pirmojo vyro adresą.

Tuoj pat, rytojaus dieną, grafo Fero reikalų tvarkytojas, neseniai paskirtas pirmosios teismo instancijos pirmininku viename dideliame mieste, atsiuntė Derviliui šitokį liūdną atsakymą.

„Gerbiamasis! Grafienė Fero įpareigojo mane pranešti Jums, kad Jūsų klientas piktam panaudojo Jūsų pasitikėjimą ir kad asmuo, vadinęs save Šaberu, prisipažino neteisėtai apsišaukęs šiuo vardu. – Teikitės priimti, pone, ir t.t.

Delbekas."

– Na, ir esama kvailių šioje žemėje, garbės žodis! Be reikalo jie ir krikštyti! – šūktelėjo Dervilis. – Še tau, užjausk tu, žmogau, kitus, parodyk jiems kilnią širdį, būk filantropas ir advokatas, o tave apmaus! Šita istorija atsiėjo man daugiau kaip du tūkstančius frankų.

Praėjus kuriam laikui po šio laiško, Dervilis užėjo kartą į Teisingumo rūmus pasimatyti su vienu advokatu, vedančiu bylas pataisomojoje policijoje. Likimas lėmė, kad Dervilis įeitų į šeštąjį skyrių kaip tik tą akimirką, kai pirmininkas skelbė nuosprendį kažkokiam Hiacintui, nuteistam dviem mėnesiams kalėjimo už valkatavimą; paskui teismo parėdymu jis turėjo būti patalpintas į Sen Deni elgetyną; šitoks nuosprendis pataisomosios policijos praktikoje prilygsta kalėjimui iki gyvos galvos. Išgirdęs minint Hiacintą, Dervilis žvilgtelėjo į kaltinamąjį, sėdintį tarp dviejų žandarų kaltinamųjų suole, ir atpažino savo apsišaukėlį pulki-

ninką Šaberą. Senasis karys sėdėjo ramiai, lyg sustingęs, atrodė beveik išsiblaškęs. Nei skarmalai, nei skurdas, išrašęs jo veidą, negalėjo nustelbti jame kilnaus didingumo. Jo žvilgsnis švietė stoiška rimtimi, kurios neturėtų neįvertinti teisėjas; tačiau vos tik žmogus patenka į teisingumo rankas, jis tampa abstrakcija, teisminiu klausimu, kazusu, kaip statistų akyse – skaitmeniu. Kai karys buvo nuvestas į teismo raštinę, iš kur turėjo būti išgabentas į kalėjimą su būriu tą dieną teistų valkatų, Dervilis, pasinaudojęs advokato teise įeiti į bet kurias teismo patalpas, nusekė paskui jį į raštinę ir keletą minučių tylomis stebėjo Šaberą bei kitus keistus elgetas, buvusius su juo. Anų laikų raštinės prieškambaris – tai toks reginys, kuriuo, deja, ligi šiol nesidomi nei įstatymų leidėjai, nei filantropai, nei dailininkai, nei rašytojai. Šitas prieškambaris, kaip ir visos kazuistikos laboratorijos, yra tamsi ir dvokianti patalpa; pasieniais čia stovi mediniai suolai, pajuodę nuo amžino sėdėjimo, išzulinti nelaimingųjų, susitinkančių šitoje visų socialinių negerovių sueigos vietoje, kurios nė vienas jų neišvengia. Poetas pasakytų, kad pati saulė gėdijasi švystelėti į šį baisų lataką, kuriuo nuteka tiek negandų! Čia nerasi vietelės, kurioje nebūtų tūnojęs nusikaltimas ar nusikalstamas kėslas; nerasi kampelio, kuriame nebūtų lindėjęs žmogus, numojęs į viską ranka dėl lengvutės bausmės už pirmąjį savo nusikaltimą ir įžengęs į kelią, kuris nuves jį į giljotiną ar įspaus jam į ranką savižudžio pistoletą. Visi tie, kurie bastosi Paryžiaus grindiniu, anksčiau ar vėliau atsitrenkia į šitas gelsvas sienas, kur filantropas, – jeigu jis ne vien tik abstraktus stebėtojas, – galėtų rasti pateisinimą tai daugybei savižudysčių, kuriomis skundžiasi veidmainiai rašytojai, tuo tarpu kai patys neįstengia žengti nė žingsnio, kad užbėgtų joms už akių; tą pateisinimą jis ras išrašytą čia, šitame prieškambaryje, kurį galima būtų pavadinti savotišku prologu, užsibaigiančiu lavoninės ar Grevo[9] aikštės dramomis. Šiuo metu pulkininkas Šaberas sėdėjo tarp šitų žmonių energija trykštančiais veidais, pažymėtų

šlykštaus skurdo ranka; valkatos čia nutildavo, čia pusbalsiu sušnekdavo, nes juos saugojo trys žandarai, kurie, vaikščiodami pirmyn ir atgal, žvangino kardais į akmenines grindis.

– Ar pažįstate mane? – paklausė Dervilis, atsistojęs prieš senąjį karį.

– Taip, – atsakė Šaberas pakildamas.

– Jeigu tamsta doras žmogus, – tyliai tarė Dervilis, – tai kaip galėjai negrąžinti man skolos?

Senasis karys paraudo kaip jauna mergaitė, kurią motina apkaltina slaptai susitinkant su mylimuoju.

– Nejaugi ponia Fero jums nesumokėjo? – garsiai sušuko jis.

– Sumokėjo?.. – pakartojo Dervilis. – Ji parašė man, kad tamsta apgavikas.

Pulkininkas pakėlė į dangų akis su tokiu įstabiu pasibaisėjimu ir kartu su tokia smerkiančia išraiška, tartum šaukdamas dangų šitos naujos neteisybės liudininku.

– Ponas advokate, – tarė jis tokiu pasikeitusiu, netgi, sakytum, ramiu balsu, – paprašykite žandarus leisti man įeiti į raštinę, aš parašysiu įgaliojimą, pagal kurį jums tikriausiai bus apmokėta.

Šnibžtelėjęs sargybos viršininkui žodį, Dervilis gavo leidimą nusivesti savo klientą į raštinę, kur Hiacintas parašė kelis žodžius grafienei Fero.

– Nusiųskite šitą laiškelį jai, – tarė karys, – ir jums bus grąžintos visos jūsų išlaidos bei man skolinti pinigai. Tikėkite, ponas advokate: jeigu aš nepadėkojau jums už jūsų paslaugas, tai nereiškia, kad aš nejaučiu dėkingumo čia, – tarė jis prispaudęs ranką prie širdies. – Taip, jis čia – pilnutinis, didelis. Bet ką gali likimo nuskriaustasis? Mylėti ir nieko daugiau.

– Kaipgi jūs nesugebėjote išsilygti sau rentos? – paklausė Dervilis.

– Nekalbėkite man apie tai! – atsakė senasis karys. – Jūs neturite supratimo, kaip aš niekinu šitą išorinį gyvenimą, kurį dau-

gumas žmonių taip brangina. Aš staiga susirgau nauja liga – pasibjaurėjimu žmonija. Kai atsimenu, kad Napoleonas šventos Elenos saloje, man viskas šioje žemėje lieka nemiela. Aš nebegaliu būti kareivis – štai visa mano nelaimė. Pagaliau, – pridūrė jis, kažkokiu vaikišku mostu palydėjęs savo žodžius, – geriau ištaiga jausmuose negu drabužiuose. Manęs niekas negali niekinti.

Ir pulkininkas vėl atsisėdo ant suolo. Dervilis išėjo. Grįžęs į kontorą nusiuntė Godešalį, tuo metu užimantį jau antrojo klerko vietą, pas grafienę Fero, kuri, vos perskaičiusi laiškelį, liepė tučtuojau sumokėti įgaliotiniui pulkininko Šabero skolą.

1840 metais, birželio mėnesio pabaigoje, Godešalis, jau advokatas, važiavo į Ri kartu su Derviliu, iš kurio jis perėmė kontorą. Įsukę iš vieškelio alėjon, kuri eina į Bisetrą, jie pastebėjo pakelėje po vinkšna sėdintį senį; perkaršę ir pražilę kaip obelys seneliai, gyvendami Bisetre, užsitarnauja skurdžių maršalo lazdelę, kaip vargingos moterys ją užsitarnauja Salpetrijere. Šitas žmogus, vienas iš dviejų tūkstančių nelaimingųjų, gyvenančių senelių prieglaudoje, sėdėjo pakelėje ant akmens ir atrodė labai įsigilinęs į savo darbą, kuris gerai pažįstamas visiems invalidams: jis džiovino saulėje nosinę, sudėmėtą uostomuoju tabaku, galbūt, kad nereiktų jos skalbti. Šito senio veidas buvo labai įdomus. Vilkėjo ta rusvos gelumbės eilute, savotiška bjauria livrėja, kuria prieglauda aprūpina savo įnamius.

– Pažiūrėkite, Dervili, – kreipėsi Godešalis į savo kelionės draugą, – matote šį senį? Ar nepanašus jis į tas juokingas figūrėles, kurios atvežamos pas mus iš Vokietijos? O juk ir toks žmogus gyvena ir gal jaučiasi laimingas!

Dervilis paėmė lornetą, pažiūrėjo į vargetą ir nustebęs mostelėjo ranka.

– Šitas senis, mielasis, – tarė jis, – ištisa poema arba, kaip sako romantikai, drama. Ar tau teko kada nors susitikti grafienę Fero?

– Taip, išmintinga ir labai miela moteris, tik truputį per didelė šventuolė, – atsakė Godešalis.

– Šitas Bisetro karšinčius – jos teisėtas vyras, grafas Šaberas, buvęs pulkininkas; tai ji, be abejo, jį čia įkišo. Šiandien jis gyvena ne savo rūmuose, o skursta šitoje prieglaudoje tik dėl to, kad neatsargiai priminė žaviajai grafienei Fero, jog susiderėjo ją kadaise gatvėje kaip fiakrą. Aš niekada neužmiršiu to tigrės žvilgsnio, kurį ji tada sviedė jam.

Šita įžanga sudomino Godešalį, ir Dervilis papasakojo jam visą aukščiau aprašytą istoriją. Po dviejų dienų, pirmadienio rytą, kai abu draugai, grįždami į Paryžių, važiavo pro Bisetrą, Dervilis pasiūlė aplankyti pulkininką Šaberą. Pusiaukelėje advokatai pamatė ant kelmo sėdintį senį, kuris lazdos galu piešė kažką smėlyje. Atidžiau įsižiūrėję, jie suprato, kad šįkart jis pusryčiavo tikriausiai ne prieglaudoje.

– Laba diena, pulkininke Šaberai, – kreipėsi į jį Dervilis.

– Ne Šaberas! Ne Šaberas! Aš vadinuosi Hiacintas, – atsakė senis. – Aš dabar nebe žmogus, aš šimtas šešiasdešimt ketvirtas numeris, septintoji palata, – pridūrė jis, žvelgdamas į Dervilį su baikščia nerimastimi, kaip žvelgia seniai ar vaikai. – Jūs atėjote pažiūrėti pasmerktojo myriop! – tarė akimirką patylėjęs. – Jis nevedęs! Jis laimingas žmogus!

– Vargšas žmogus, – tarė Godešalis. – Gal duoti jums pinigų tabakui?

Su naiviu Paryžiaus gatvės berniūkščio godumu pulkininkas ištiesė ranką vienam ir kitam nepažįstamajam, kurių kiekvienas įdėjo jam po dvidešimt frankų monetą; padėkojo jiems buku žvilgsniu ir tarė:

– Šaunūs kareiviai!

Pagerbė juos ginklu, paskui dėjosi taikąs į juos ir šypsodamasis riktelėjo:

– Ugnis iš dviejų patrankų! Tegyvuoja Napoleonas!

Ir išrašė ore su lazda kažkokį nebūtą užraitą.

– Suvaikėjo. Tai, matyt, kadaise gautas kardo kirtis jam atsiliepia, – pastebėjo Dervilis.

– Jisai suvaikėjo! – šūktelėjo kitas prieglaudos karšinčius, stebėjęs, kas čia dedasi. – O, esti dienų, kai geriau jo neužkabink. Tai senas gudročius, tiesiog filosofas, poetas. Bet šiandien, ką padarysi, ponuliai, atšventė pirmadienį. 1820 metais jis buvo jau čia, ponuliai. Va, kaip tik tais metais pro šalį važiavo prūsų karininkas; pats jis ėjo pėsčias, o bričkutė kopė šlaitu į Vilžiuifą. Mudu abu su Hiacintu sėdėjome pakelėje. Tas karininkas ėjo šnekučiuodamasis su savo kelionės draugu, rusu ar kitu panašiu galviju. Pamatęs senį, prūsas užsimanė pašposauti ir tarė: „O, žiūrėkite, šitas senas šaulys tikriausiai mušėsi dar prie Rosbacho[10]." – „Per jaunas buvau, – atšovė mūsų senis, – bet metuose buvau, kai reikėjo muštis prie Jenos[11]." Prūsas nuspūdino daugiau nebeklausinėjęs.

– Koks likimas! – šūktelėjo Dervilis. – Užaugęs rastinukų prieglaudoje, jis grįžo baigti gyvenimo į senių prieglaudą, o tarp abiejų prieglaudų padėjo Napoleonui nukariauti Egiptą ir Europą! Ar žinote, mielasis, – pridūrė jis patylėjęs, – yra mūsų visuomenėje trys žmonės: kunigas, gydytojas ir teisininkas, kurie negali jausti pagarbos žmonių giminei. Dėvi jie juodus drabužius: palaidoję visas dorybes ir visas iliuzijas, jie turbūt nešioja gedulą. Nelaimingiausias iš jų trijų – advokatas. Kai žmogus kreipiasi į kunigą, jį stumia atgaila, sąžinės graužimas, tikėjimas, ir tai verčia domėtis juo, daro jį tauresnį, paguodžia dvasinį tarpininką, kurio pareigos, šiaip ar taip, teikia jam ir tam tikrų džiaugsmų; jis valo jo sielą, jis taiso, sutaiko. Bet mes, advokatai, matome nuolat tuos pačius žemus jausmus, kurių niekas nepajėgia pataisyti; mūsų kontoros – tai nutekamieji latakai, kurių niekas nepajėgia išvalyti. Ko tik aš nesužinojau eidamas savo pareigas! Mačiau, kaip palėpėje, didžiausiame skurde mirė tėvas, pamestas dviejų dukterų, kurioms jis įtaisė po keturiasdešimt tūkstančių frankų rentą! Mačiau, kaip deginami

testamentai; mačiau, kaip motinos apiplėšia savo vaikus, kaip vyrai apvaginėja žmonas, kaip žmonos lėtai žudo vyrus, pasinaudodamos įsižiebusia meile joms, kad paverstų juos bepročiais ir pakvaišėliais, o pačios galėtų ramiai gyventi su meilužiu. Mačiau, kaip moterys skiepija savo teisėto vyro vaikams tokius pomėgius, kurie vėliau juos turi pražudyti, kad turtas atitektų jų nuodėmės vaikui. Nedrįstu išpasakoti jums visko, ką mačiau, nes mačiau aš nusikaltimų, prieš kuriuos teisingumas bejėgis. Žodžiu, tikrovė pralenkia visas baisybes, kurias rašytojai tariasi išgalvoją. Ir jūs pamatysite panašių dalykų. O aš išsikeliu gyventi su žmona į kaimą. Paryžius man šlykštus.

– Ganėtinai aš jau visko mačiau pas Derošą, – atsakė Godešalis.

Paryžius, 1832 metų vasaris–kovas.

Bedievio mišios

Gydytojas, kuris praturtino mokslą nuostabia fiziologine teorija ir dar jaunystėje tapo Paryžiaus Medicinos fakulteto įžymybe (o juk apie šitą mokslo centrą su pagarba atsiliepia visi Europos gydytojai), žodžiu, gydytojas, pavarde Bjanšonas, ilgą laiką užsiėmė chirurgija ir tik paskui atsidavė terapinei medicinai. Studijavo jis pas vieną didžiausių Prancūzijos chirurgų, garsųjį Depleną, kuris praskriejo mokslo padange it meteoras. Net Depleno priešininkai pripažįsta, kad kartu su juo į kapus nuėjo metodas, kurio jau niekas nepakartos. Kaip ir visi genialūs žmonės, įpėdinių Deplenas neturėjo: jis viską atsinešė ir viską išsinešė su savimi. Chirurgų šlovė panaši į aktorių: pastarieji žinomi tol, kol gyvi, o po mirties jų talentą jau sunku vertinti. Aktoriai ir chirurgai, taip pat didieji dainininkai bei virtuozai, kurie muzikos kūrinio poveikį dešimteriopai sustiprina, – jie visi tik akimirkos didvyriai. Depleno likimas – įrodymas, kad visų šitų nepastovių genijų dalioje yra daug bendro. Jo vardas, dar vakar toks garsus, šiandien beveik užmirštas, neperžengs medicinos specialybės ribų. Juk reikia neregėtų negirdėtų aplinkybių, kad mokslininko vardas, pranokęs Mokslo sritį, pereitų į bendrąją Žmonijos istoriją. O bene Deplenas pasižymėjo tuo universalumu, kuris padaro žmogų vieno kurio šimtmečio balsu ir simboliu? Deplenas stebino savo antžmogišku įžvalgumu: jis prasismelkdavo į ligonį ir jo ligą ar tai įgyta, ar įgimta intuicija, leidžiančia jam pastebėti kiekvienu atveju individualius

ligos požymius ir tiksliai nusakyti valandą ir minutę, kada reikės operuoti, atsižvelgiant, be to, į atmosferines sąlygas ir ligonio temperamento ypatumus. Kokiu būdu Deplenas įstengė taip įsijausti į gamtos ritmą – ar ištyrinėjęs nepaliaujamą sąsają tarp gyvų padarų ir elementarių substancijų, kurias žmogus ima iš atmosferos bei iš žemės, o paskui įsisiurbia jas, perdirba ir suteikia joms savotišką išraišką? Ar gal vadovaudamasis galingąja dedukcija ir analogija, kuri tokia šlove apvainikavo Kiuvjė[1] genijų? Kad ir kaip ten būtų, šitam žmogui Kūnas patikėdavo visas savo paslaptis, jam atsiskleisdavo jo praeitis ir ateitis, remiantis dabartimi. Bet ar reiškia jo vardas viso mokslo sąvadą kaip Hipokrato, Galeno ir Aristotelio[2]? Ar sukūrė jis naują mokyklą ir atvėrė jai naujus pasaulius? Ne. Kiekvienas, tiesa, pripažins, kad tam uoliam žmogiškojo organizmo chemijos stebėtojui nesvetimas buvo senovinis mokslas – Magizmas, tai yra sugebėjimas pažinti dar tik besiformuojančius pradus, pažinti gyvenimo šaltinius, gyvenimą, prieš jam tampant gyvenimu, įspėti pagal jo paslaptingąjį susiklostymą, koks jis bus, pirma, negu bus. Bet reikia, deja, pasakyti, kad Deplenas viską darė savimylos vedamas. Kadangi jis gyvenime šalinosi kitų dėl egoizmo, šiandien tas pats egoizmas žlugdo jo šlovę. Jo kapo nepuošia iškalbi statula, paprastai skelbianti ateities kartoms paslaptis, kurių, nesigailėdamas savęs, ieškojo genijus. O gal Depleno talentas atitiko jo religinius įsitikinimus ir tuo pat buvo mirtingas? Jo nuomone, žemės atmosfera buvo ta ertmė, kurioje slypi gyvybės pradas; o žemė – tai kiaušinis lukšte, ir štai jis, nepajėgdamas atsakyti, kas buvo pirmiau – kiaušinis ar višta, nepripažino nei gaidžio, nei kiaušinio. Jis netikėjo nei gyvuliu, iš kurio atsirado žmogus, nei dvasia, išliekančia po žmogaus. Deplenas neabejojo, jis tvirtino. Jo tyras ir atviras ateizmas buvo toks pat kaip daugelio mokslininkų, kurie, būdami geriausi pasaulyje žmonės, lieka nepataisomais bedieviais, tokiais bedieviais, kokių ir įsivaizduoti nepajėgia tikintieji žmonės. Bet ir negalėjo

būti kitokių pažiūrų žmogus, nuo jaunų dienų įpratęs darinėti žmogų, visų gyvų padarų aukščiausiąjį, dar jam negimus, gyvam esant ir mirus, įpratęs kapstytis visuose jo organuose ir niekur neaptikęs tos vienintelės sielos, be kurios negali apsieiti nė viena religinė teorija. Užėjęs žmoguje tris centrus: smegeninį, nervinį ir kvėpuojamąjį-kraujinį, kurių pirmieji du taip puikiai pakeičia vienas kitą, Deplenas į gyvenimo pabaigą įsitikino, jog girda nebūtinai reikalinga, kad žmogus girdėtų, nei rega – kad matytų: juos be mažiausios abejonės gali pakeisti *plexus solaris**. Atradęs žmoguje dvi sielas, šiuo faktu jis dar labiau sutvirtino savo ateistines pažiūras, nors išvadų apie Dievą dar nedarė. Sako, kad šitas žmogus miręs be paskutinės atgailos, kaip miršta, deja, daugelis įstabių genijų, teatleidžia jiems Dievas!

Gyvenime šitas didis žmogus parodė daug menkystos – taip bent apie jį sakė jo priešininkai, siekią užtemdyti jo šlovę. Tačiau teisingiau būtų pasakyti, kad jo elgesys tik iš pažiūros buvo prieštaringas. Pavyduoliai ar mulkiai niekuomet neįstengs perprasti to ryžto, su kuriuo veikia neeiliniai protai; todėl jie tuoj nusitveria vieno kito paviršutinio prieštaravimo ir, juo pasirėmę, sudaro kaltinamąjį aktą, pagal kurį žmonės nedelsdami pasmerkia genijų. Jeigu vėliau sėkminga užbaiga ir pateisina puolamąją taktiką bei atskleidžia ryšį tarp priemonių ir išdavų, ankstyvesnysis šmeižtas visada palieka vieną kitą žymę. Taip mūsų laikais bendraamžiai pasmerkė Napoleoną už tai, kad jis išskleidė erelio sparnus virš Anglijos; turėjome sulaukti 1822 metų, kad paaiškėtų 1804 metai ir Bulonės desantinis laivynas.

Depleno priešai – kadangi jo šlovė ir išmanymas buvo nepažeidžiami – užsipuldavo keistus jo įpročius ir būdą; o jis paprasčių papraščiausiai pasižymėjo ta ypatybe, kurią anglai vadina *excentricity***. Čia jis rengdavosi prašmatniai kaip tragikas

* Spindulinis rezginys (*lot.*).

** Ekscentriškumas (*angl.*).

Krebijonas, čia, žiūrėk, staiga dėdavosi keistai abejingas drabužiams, čia sutikdavai jį karietoje, čia pėsčią. Šitas žmogus, kartais šiurkštus, kartais geras, iš pažiūros godus bei šykštus, tačiau nesuabejojęs pasiūlyti savo turto ištremtiesiems valdovams, kurie pagerbė jį ir priėmė šią paramą kelioms dienoms, – šitas žmogus, kaip niekas kitas, sukėlė daugybę prieštaringų nuomonių apie save. Tiesa, dėl juodojo ordino kaspinėlio[3], kurio gydytojams nederėjo taip siekti, jis buvo pasiruošęs karaliaus rūmuose pamesti iš kišenės maldaknygę; tačiau tikėkite, kad širdyje jis juokėsi iš visko; Deplenas turėjo progos stebėti žmones ir tada, kai jie pozuoja, ir be jokių pagražinimų, matyti juos tokius, kokie jie iš tikrųjų yra, kai jie atlieka iškilmingiausius ir niekingiausius savo egzistencijos veiksmus, ir todėl jautė jiems didžiausią panieką. Didelio žmogaus savybės dažnai papildo viena kitą. Jeigu kuris šitų milžinų pasirodo turįs talento daugiau negu proto, vis dėlto jis yra protingesnis už tuos, apie kuriuos sakoma: „Jis protingas žmogus." Kiekvieną genijų mes tariame esant apdovanotą vidine rega. Šita rega gali apsiriboti viena kuria specialybe; bet kas mato gėlę, tas mato ir saulę. Jeigu žmogus, išgelbėjęs iš mirties diplomatą ir išgirdęs iš jo lūpų klausimą: „Kaip laikosi imperatorius?", sugebėjo pasakyti: „Dvariškis atsigavo, paskui jį atsigaus ir žmogus!" – tai jis yra ne tik chirurgas ar gydytojas, bet ir aštraus sąmojo žmogus. Štai kodėl stebėtojas, įpratęs kantriai ir uoliai tyrinėti žmoniją, pateisins besaikius Depleno siekius ir patikės, kaip tikėjo jis pats, kad iš jo galėjo išeiti toks pat įžymus ministras, koks jis buvo chirurgas.

Iš visos daugybės mįslių, kurias užmena Depleno gyvenimas amžininkams, mes išrinkome vieną įdomiausių dėl to, kad jos raktą rasime tik apysakos pabaigoje ir kad ji atitaisys kai kuriuos kvailus jam primestus kaltinimus.

Deplenas turėjo daug mokinių ligoninėje, bet labiausiai jis pamėgo Horacijų Bjanšoną. Kol Horacijus Bjanšonas dar nebuvo priimtas praktikantu į Otel Djė ligoninę, o buvo tik studentas

medikas, jis gyveno viename vargingame Lotynų kvartalo pensione, vadinamame ponios Vokė pensionu. Vargšas jaunuolis kentėjo čia nuožmiausią skurdą, tačiau iš šito savotiško žaizdro didieji talentai visuomet išeina tyri ir tvirti kaip deimantai, kurie jau nebedūžta, nors kažkaip trankomi. Užsigrūdinę galingoje savo įsiaudrinusių aistrų ugnyje, jie persismelkia nepaperkama dora ir, supančioję savo apviltus troškimus tolydiniu darbu, iš anksto įpranta į kovą, kuri laukia gyvenime genijaus. Horacijus buvo tiesios širdies jaunuolis, nesugebąs leistis į sandėrius su sąžine garbės klausimais, veikiąs be ilgų kalbų ir pasiruošęs dėl draugo užstatyti lombarde savo apsiaustą, lygiai kaip aukoti jam savo laiką ir miegą. Žodžiu, tai buvo vienas tų draugų, kurie nesirūpina, ar daug jie gaus už tai, ką patys duoda, nes yra įsitikinę, kad ateis ir jų eilė gauti daugiau, negu buvo davę. Dauguma jo bičiulių jautė jam tą vidinę pagarbą, kurią įkvepia nesireklamuojanti dorybė, ir ne vienas jų baiminosi jo pasmerkimo. Bet Horacijaus dorybės reikšdavosi be jokio pedantizmo. Nebuvo jis nei puritonas, nei pamokslininkas ir, duodamas kam nors patarimą, mėgdavo iš visos širdies nusikeikti, o pasitaikius progai išgerti, lenkdavo iki dugno. Šitas linksmas draugužis, baidąsis gyvenimo smagybių ne daugiau už kavaleristą, tiesus ir atviraširdis (ne kaip jūreivis, nes jūreiviai virto šiandien gudriais diplomatais, bet kaip šaunus jaunikaitis, kuris neturi ko slėpti savo gyvenime), žengė gyvenimo keliu aukštai iškėlęs galvą, visuomet kupinas džiugių minčių. Pagaliau, kad išreikštume viską keliais žodžiais, pasakysime, jog Horacijus ne vienam Orestui buvo Piladas[4], jeigu tikriausiais antikinių Furijų simboliais šiandien laikysime kreditorius. Horacijus vargo savo vargą su ta giedra nuotaika, kuri galbūt yra vienas pagrindinių drąsos elementų; ir beveik niekada iš kitų nesiskolino, kaip visi tie, kurie nieko neturi. Šitas žmogus, nuosaikus kaip kupranugaris ir vikrus kaip elnias, tvirtai laikėsi savo pažiūrų ir buvo griežto elgesio. Laimingasis Bjanšono gyvenimo

laikotarpis prasidėjo tada, kai įžymusis chirurgas įvertino jo privalumus ir trūkumus, dėl kurių gydytojas Horacijus Bjanšonas itin brangus jo bičiuliams. Kai jaunuolį paima po savo sparnu pats klinikos profesorius, šitas jaunuolis, kaip sakoma, tvirtai atsisėda balne. Deplenas paprastai neužmiršdavo Bjanšono, kai jam reikėdavo asistento kuriuose nors turtuolių namuose, kur beveik visada ir į asistento kišenę nukrisdavo vienas kitas pinigėlis ir kur, be to, prieš provincialo akis nejučia skleidėsi Paryžiaus gyvenimo paslaptys; jis pasilikdavo jį savo kabinete, kai priiminėdavo pacientus namie, kur jaunasis gydytojas padėdavo profesoriui; kartais Deplenas pasiųsdavo jį su kuriuo nors turtingu ligoniu į mineralinių vandenų kurortą, žodžiu, ruošė jam klientūrą. Išėjo taip, kad po kurio laiko chirurgijos viešpats įsigijo Seidą[5]. Šitie du žmonės – vienas, pasiekęs garso ir mokslo viršūnes, įsigijęs didelį turtą ir garbę, kitas – kuklus, eilinis žmogelis, neturįs nei turto, nei garso – tapo artimais bičiuliais. Didysis Deplenas nieko neslėpė nuo savo asistento; asistentas žinojo, ar tokia ir tokia moteris, atėjusi į kabinetą, atsisėdo ant kėdės šalia profesoriaus, ar ant garsiosios sofos, ant kurios Deplenas miegojo. Bjanšonas žinojo visas Depleno paslaptis, jam buvo suprantamas šitas liūto ir buliaus ypatybėmis pasižymįs temperamentas, kuris taip be saiko išpūtė didžiojo žmogaus krūtinę, kad tapo jo mirties priežastimi (Deplenas mirė nuo širdies išsiplėtimo). Jis stengėsi perprasti keistenybes, kurių gausu buvo šito žmogaus kunkuliuojančiame gyvenime, bjauraus šykštumo diktuojamas kombinacijas, politines godas, kurias slapčiomis puoselėjo mokslininkas; jis pramatė, kokį nusivylimą atneš Deplenui vienintelis jausmas, slypintis šioje širdyje, kuri iš esmės buvo ne bronzinė, o tiktai kiek pabronzuota.

Kartą Bjanšonas pasakė Deplenui, kad vienas varganas vandennešys, gyvenąs Sen Žako kvartale, iš persidirbimo ir skurdo sunkiai susirgęs: visą ilgąją 1821 metų žiemą vargšas overnietis mitęs vien bulvėmis. Deplenas metė visus pacientus. Vos neuž-

varęs arklio, lėkte nulėkė su Bjanšonu pas tą vargetą ir pats pasirūpino, kad ligonis būtų pergabentas į garsiojo Diubua kliniką, esančią Sen Deni priemiestyje. Jis pats gydė šį žmogų, o išgydęs davė jam pinigų arkliui ir statinei įsigyti. Štai kaip originaliai vėliau kartą pasielgė šitas overnietis. Susirgo vienas jo draugas, jis skubiai atvedė jį pas Depleną, o atvėdęs pasakė savo geradariui:

– Nebūčiau pakentęs, kad jis kreiptųsi į kurį kitą.

Nors visuomet labai atžarus, Deplenas nuoširdžiai paspaudė vandennešiui ranką ir pasakė:

– Vesk juos visus pas mane.

Ir priėmė šitą Kantalio[6] sūnų į Otel Djė ligoninę, kur gydė jį su didžiausiu rūpestingumu. Bjanšonas jau ne kartą buvo pastebėjęs savo profesorių simpatizuojant overniečiams, ypač vandennešiams; bet kadangi Deplenas savotiškai didžiavosi savo darbu Otel Djė ligoninėje, asistentas neįžiūrėjo čia nieko ypatingo.

Vieną kartą, apie devintą valandą ryto, eidamas per šventojo Sulpicijaus aikštę, Bjanšonas pamatė savo profesorių įeinant į to paties vardo bažnyčią. Deplenas, kuris tuo metu žingsnio nežengdavo be savo kabrioleto, šį kartą ėjo pėsčias ir įsmuko į bažnyčią pro šonines duris iš Pti Ljon gatvės, tartum į kokius ne visai padorius namus. Asistentas, kuris puikiai žinojo savo profesoriaus įsitikinimus ir pats buvo velniškai užsispyręs kabanistas[7], neištvėrė, savaime suprantama, smalsumu; įslinko į švento Sulpicijaus bažnyčią ir gerokai nustebo: didysis Deplenas, šitas bedievis, toks negailestingas angelams, kurie neduoda progos pasireikšti chirurgo lancetui ir nežino, kas tai yra fistulos ir gastritai, žodžiu, šitas nepabaidomas šaipūnas, nuolankiai klūpojo ant kelių... ir kur? Švenčiausios Panelės koplyčioje. Išklausęs mišias, jis paaukojo bažnyčiai ir padalijo išmaldą vargšams taip rimtai, tartum būtų stovėjęs prie operacijos stalo.

„Į bažnyčią jis, be abejo, užėjo ne tam, kad išsiaiškintų Švenčiausios Panelės gimdymo paslaptį, – svarstė Bjanšonas, negalėdamas

atitokti iš nuostabos. – Pamatęs jį Dievo Kūno procesijoje su baldakimo kaspinu rankoje, būčiau skaniai pasijuokęs; bet rasti jį tokią valandą vieną be liudininkų bažnyčioje – iš tikrųjų yra ko susimąstyti!"

Nenorėdamas, kad kas pagalvotų jį šnipinėjant vyriausiąjį Otel Djė chirurgą, Bjanšonas pasišalino. Kaip tyčia, tą pačią dieną Deplenas pakvietė jį papietauti kartu restorane. Valgant desertą, Bjanšonas, gudriai paruošęs dirvą, užvedė kalbą apie mišias ir pavadino jas maskaradu bei komedija.

– Komedija, – tarė Deplenas, – bet ta komedija yra atsiėjusi krikščionybei daugiau kraujo negu visi Napoleono mūšiai ir visos Brusė[8] dėlės! Mišios yra popiežių išmonė ir siekia ne toliau kaip šeštąjį amžių, jų pagrindas – *Hoc est corpus**. Kiek upelių kraujo buvo išlieta, kad būtų įsteigta Dievo Kūno šventė, kuria Romos dvaras panūdo apvainikuoti savo pergalę ginče dėl Jėzaus Kristaus kūno ir kraujo buvimo eucharistijoje; tris šimtmečius šita nesandora drumstė bažnyčią! Papiežiaus karas su Tulūzos grafu ir albigiečiais yra šio ginčo tąsa. Valdiečiai ir albigiečiai nenorėjo pripažinti šitos naujovės.

Čia Deplenas įsismagino ir davė valią savo ateistinei gražbylystei; iš jo lūpų paplūdo volteriško sąmojo srautas arba, tiksliau pasakius, nevykusi „Cituotojo"[9] kopija.

„Kas čia dabar! – pagalvojo Bjanšonas. – Kurgi dingo mano šio ryto šventuolis?"

Bjanšonas nieko nesakė Deplenui, jis net suabejojo, ar tikrai švento Sulpicijaus bažnyčioje matė savo šefą. Juk Deplenas nebūtų radęs reikalo meluoti Bjanšonui: jie pernelyg gerai vienas kitą pažinojo ir ne kartą jau buvo dalijęsi mintimis tokiais pat rimtais klausimais, ginčijęsi apie sistemas, traktuojančias *de natura rerum***; zondavę ar skrodę jas bedievystės peiliais bei skal-

* Tai yra mano kūnas (*lot.*).

** Daiktų prigimtį (*lot.*).

peliais. Praėjo trys mėnesiai. Bjanšonas nebesistengė išsiaiškinti šito įvykio, nors jis giliai įsirėžė jo atmintyje. Kartą tais pat metais vienas Otel Djė gydytojas, lyg rengdamasis kažko paklausti, paėmė Depleną po ranka Bjanšono akivaizdoje ir tarė:

– Ko jūs ėjote į švento Sulpicijaus bažnyčią, brangusis profesoriau?

– Norėjau apžiūrėti vieną kunigą, kurį man teikėsi rekomenduoti Angulemo kunigaikštienė. Jis turi kelio uždegimą, – atsakė Deplenas.

Gydytoją šitas atsakymas patenkino, bet Bjanšono – ne.

„Aha! Jis apžiūrinėja ligonių kelius bažnyčioje! Žinau, jis vėl klausė mišių", – nutarė asistentas.

Bjanšonas davė sau žodį pasekti Depleną; jis tiksliai prisiminė, kurią dieną ir valandą matė chirurgą įeinant į švento Sulpicijaus bažnyčią, ir nutarė kitais metais tą pačią dieną, tą pačią valandą būti prie bažnyčios ir pažiūrėti, ar Deplenas vėl ten pasirodys. Jeigu Deplenas vėl ateitų, šitas periodiškas maldingumo pasikartojimas leistų šį dalyką tirti moksliškai, nes tokio žmogaus kaip Depleno mintis ir veiksmas negalėjo vienas kitam tiesiogiai prieštarauti. Kitais metais, minėtą dieną ir valandą, Bjanšonas, kuris jau buvo baigęs praktiką Otel Djė ligoninėje, pamatė, kaip Turnon ir Pti Ljon gatvių kampe sustojo chirurgo kabrioletas, iš kurio išlipęs jo draugas paslapčia palei namų sienas nuslinko į švento Sulpicijaus bažnyčią; ten jis vėl išklausė mišias prie švenčiausios Panelės altoriaus. Tai buvo iš tikrųjų Deplenas! Vyriausiasis chirurgas, *in petto** – bedievis, iš atsitiktinumo – maldininkas! Padėtis painiojosi. Visas kortas maišė įžymiojo mokslininko atkaklumas. Kai Deplenas išėjo, Bjanšonas prisiartino prie zakristijono, tvarkančio po mišių koplyčią, ir paklausė, ar šitas ponas čia nuolat lankosi.

– Jau dvidešimt metų tarnauju čia, – atsakė zakristijonas, – ir

* Širdies gilumoje (*it.*).

visą tą laiką ponas Deplenas keturis kartus per metus ateina į bažnyčią išklausyti štai šitų mišių; jos, be to, jo paties užpirktos.

„Depleno užpirktos mišios! – pagalvojo išeidamas Bjanšonas. – Betgi šitas dalykas prilygsta nekalto prasidėjimo paslapčiai, o juk vienos šitos paslapties užtenka, kad gydytojas pasidarytų netikinčiu."

Praėjo kuris laikas. Gydytojas Bjanšonas, nors ir artimas Depleno draugas, nesurado progos pasikalbėti su profesoriumi apie šitą keistą jo gyvenimo reiškinį. Juodu, tiesa, susitikdavo prie ligonio arba svečiuose, bet tokiomis aplinkybėmis buvo neįmanomas tas nuoširdus, nuošalus pašnekesys, kai draugai, ištiesę kojas prieš židinį, galvas atsirėmę į krėslų atlošus, išsipasakoja vienas kitam savo paslaptis. Pagaliau, praėjus septyneriems metams po 1830 metų revoliucijos, kai minia puolė arkivyskupo rezidenciją, kai, respublikonų sukurstyta, ji šoko versti paauksuotus kryžius, kurie it žaibai blykčiojo virš neaprėpiamos namų stogų jūros; kai Netikėjimas petys į petį su Maištu siautėjo gatvėse, Bjanšonas vėl pastebėjo Depleną, įeinantį į švento Sulpicijaus bažnyčią. Jis nusekė iš paskos ir atsistojo šalia savo draugo bažnyčioje, tačiau šisai, neparodęs nė mažiausio nustebimo, net nelinktelėjo jam. Abu kartu išklausė Depleno užpirktųjų mišių.

– Ar nepasakysite man, brangusis, – kreipėsi Bjanšonas į Depleną, kai juodu išėjo iš bažnyčios, – kaip išsiaiškinti šitą jūsų dievobaimingą komedijavimąsi? Tris kartus aš jau mačiau jus einantį į bažnyčią – jus! Kas čia per paslaptis! Paaiškinkite man, kaip suprasti šitą akivaizdų jūsų pažiūrų ir elgesio priešingumą? Jūs netikite į Dievą, o klausote mišių! Brangusis profesoriau, jūs turite, jūs privalote man atsakyti!

– Aš niekuo nesiskiriu nuo daugelio šventuolių, nuo tų iš pažiūros giliai tikinčių žmonių, kurie tačiau yra lygiai tokie bedieviai kaip jūs ir aš.

Ir čia iš jo lūpų pasipylė kandžių patyčių srovė kažkokių po-

litinių veikėjų adresu, kurių pats garsiausias yra naujausia Moljero Tartiufo laida.

– Aš jus ne šito klausiu, – tarė Bjanšonas, – aš noriu sužinoti, ko jūs čia ateinate ir kodėl užpirkote šias mišias?

– Dievaž, – atsakė Deplenas, – aš jau viena koja karste, brangusis bičiuli, ir galiu dabar jums papasakoti, kaip kitados pradėjau savo karjerą.

Tuo tarpu Bjanšonas ir didysis chirurgas ėjo Keturių vėjų gatve, viena bjauriausių Paryžiaus gatvių. Deplenas, mostelėjęs ranka, parodė panašaus į obeliską namo septintą aukštą; pro dureles patenkama į siaurą koridorių, užsibaigiantį įvijais apytamsiais laiptais. Namas buvo žalsvos spalvos. Pirmąjį aukštą laikė užėmęs baldų pirklys, o toliau kiekviename aukšte atrodė tūnojo susisukęs gūžtą vis kitos rūšies skurdas. Energingai kilstelėjęs ranką, Deplenas pasakė:

– Dvejus metus aš išgyvenau toje palėpėje!

– Žinau, čia gyveno ir d'Artezas; kai buvau jaunas, lankiausi čia beveik kasdien, tada mes vadinome šį namą „stiklainiu su didžiaisiais žmonėmis". Na, o toliau kas?

– Mišios, kurias aš ką tik išklausiau, susijusios su kai kuriais mano gyvenimo įvykiais iš to meto, kai aš dar gyvenau šitoje mansardoje, kur, anot jūsų, gyvenęs d'Artezas; štai ten pat, kur dabar lange stovi puodelis su gėlėmis ir virš jo plevėsuoja padžiauti skalbiniai. Mano karjeros pradžia buvo tokia sunki, brangusis Bjanšonai, kad aš galiu kirsti lažybų, jog neatsiras žmogaus, kuris Paryžiuje būtų pažinęs daugiau kančių. Perkenčiau aš čia viską: alkį, troškulį, stygių, drabužių, apavo ir baltinių trūkumą, žodžiu, juodžiausią vargą. Šitame „stiklainyje su didžiaisiais žmonėmis" aš pūčiau savo pirštus, grumbančius nuo šalčio, bet man vėl norėtųsi kartu su jumis ten žvilgtelėti. Viena žiema pasitaikė tokia šalta, kad aš dirbdamas matydavau, kaip garuoja mano galva ir kaip garais kyla viso mano kūno prakaitas, lygiai taip kaip šaltą dieną mes matome kamuoliais besiverčiantį

prakaitą nuo arklių. Aš nežinau, iš kur žmogus ima jėgų šitokiam gyvenimui pakelti. Buvau vienas, be jokios paramos, neturėjau nė santimo knygoms nusipirkti ir už mokslą apsimokėti; draugų taip pat neturėjau: buvau dagaus, įtaraus, nerimastingo būdo. Niekas nenorėjo suprasti, kad irzlus aš dėl nuolatinio nepritekliaus ir darbo – juk buvau tuomet pačiame visuomenės dugne, o stengiausi išsiirti į paviršių. Bet vis dėlto – jums aš galiu pasakyti, nes nuo jūsų man nėra reikalo dangstytis – aš išsaugojau tą gerų jausmų ir jautrumo pradą, kuriuo pasižymi stiprūs žmonės, tie, kurie sugeba įkopti į bet kurią viršūnę, nors prieš tai ir ilgai klampoję skurdo liūnuose. Aš negalėjau nei iš savo šeimos, nei iš savo gimtojo miesto tikėtis didesnės pašalpos, negu jie man skyrė. Žodžiu, tuo metu pusryčiams aš pirkdavausi pas kepėją Pti Ljon gatvėje vakarykščią ar užvakarykštę bandelę dėl to, kad ji būdavo pigesnė; ir valgydavau ją susitrupinęs piene. Tokiu būdu pusryčiams teišleisdavau du su. Pietaudavau aš kas antrą dieną viename pensione, kur pietūs man atsieidavo šešiolika sū. Taigi per dieną tepravalgydavau devynis su. Jūs ne blogiau už mane žinote, kiek galėjau aš rūpintis drabužiais ir apavu! Nežinau, ar vėliau kurio nors kolegos išdavikiškas poelgis užduodavo mums širdį taip kaip anais laikais – ir jums, ir man – prasižiojęs batas, šaipąsis iš mūsų, arba pokštelėjusi po pažastimi surduto siūlė. Gerdavau aš tik vandenį ir jaučiau didžiausią pagarbą kavinėms. Kavinė „Copi" atrodė man lyg pažadėtoji žemė, kur teisę įžengti teturėjo Lotynų kvartalo Lukulai[10]. „Ar galėsiu kada nors ir aš, – galvodavau kartais, – išgerti ten puodelį kavos su grietinėle, sužaisti domino partiją?" Žodžiu, tą įtūžį, kurį įvarydavo man skurdas, aš išliedavau darbe. Stengiausi įsigyti kiek galima daugiau tvirtų žinių, tapti tokiu autoritetingu žmogumi, kad vėliau atitikčiau tą vietą, kurią tikėjausi gauti išsikapstęs iš nežinomybės. Suvartodavau aš daugiau alyvos negu duonos: lempa, prie kurios aš atkakliai dirbdavau naktimis, atsieidavo man brangiau negu

valgis. Tai buvo dvikova – ilga, žūtbūtinė ir negailestinga. Aplinkiniai nereiškė man jokios simpatijos. Juk norint turėti draugų reikia palaikyti draugystę su jaunais žmonėmis, turėti vieną kitą su, kad galėtum su jais išgerti ir eiti visur, kur eina studentai. Aš gi neturėjau nieko! Ar gali kas Paryžiuje įsivaizduoti, kad *niekas* tai tikrai *niekas?* O kai prisieidavo savo vargą apsakyti kitiems, pajusdavau, kaip gerklę man užveržia tas nervinis mėšlungis, kuris sudaro mūsų ligoniams įspūdį, kad jiems iš stemplės į gerklas kyla kažkoks kamuoliukas. Vėliau man teko susitikti žmonių iš turtingų šeimų, kurie, niekada nieko nestokoję, nežinojo triskaitės taisyklės uždavinio: *jaunuolis sutinka su nusikaltimu taip, kaip penkių frankų moneta su nežinomuoju* X. Šitie paauksuoti vėplos sakydavo man:

– Tai kam jūs lindote į skolas? Kam apsikrovėte tokiais sunkiais įsipareigojimais?

Jie primena man tą princesę, kuri, sužinojusi, kad žmonėms trūksta duonos, sakė: „Tai kodėl gi jie nenusiperka saldžių bandučių?" Norėčiau aš pamatyti turtuolį, kuris skundžiasi, kad aš per brangiai imu iš jo už operaciją, atsidūrusį Paryžiuje vienui vieną, be santimo kišenėje, be draugų, be galimybės pasiskolinti, priverstą pelnytis duoną iš savo penkių pirštų? Ką jis darytų? Kur eitų ieškoti valgyti? Jeigu matėte mane kartais gaižų ir atšiaurų, Bjanšonai, tai dėl to, kad tokiomis akimirkomis aš lyginau savo jaunų dienų kančias su aukštųjų sferų nejautrumu ir egoizmu, kuriuo šimtą kartų turėjau progos įsitikinti; arba galvojau apie tai, kokiomis kliūtimis mano kelią į pasisekimą užtvėrė žmonių neapykanta, pavydas ir apkalbos. Kuomet Paryžiuje kai kurie žmonės pamato jus statant koją į balno kilpą, vienas šoka traukti jus už skverno, kitas atleidžia balno pavaržą, kad krisdamas nuo arklio nusisuktumėte sprandą, trečias nuplėšia jūsų arkliui pasagą, ketvirtas pavagia iš jūsų botagą; pats sąžiningiausias yra tas, kuris prisiartina prie jūsų su pistoletu rankoje, kad paleistų jums kulką tiesiai į galvą. Jūs talentingas,

mano vaike, ir netrukus sužinosite, kokią baisią nepaliaujamą kovą vidutinybė veda su tais, kurie pranoksta ją. Jei kurį vakarą jūs pralošite dvidešimt penkis luidorus, rytojaus dieną žmonės apskelbs, kad jūs kortininkas, ir geriausi draugai pasakys, kad pralošėte vakar dvidešimt penkis tūkstančius frankų. Tegul tik suskauda jums galvą – apšauks, kad jūs kraustotės iš proto. Pasikarščiuosite – pasakys, kad esate nesugyvenamas. Jeigu, norėdamas atsilaikyti prieš šitą pigmėjų batalioną, jūs sukaupsite visas įmanomas jėgas, geriausi jūsų draugai užriks, kad norite pats vienas viską suryti, kad taikotės valdyti, viską pasiglemžti. Žodžiu, gerieji jūsų privalumai virs trūkumais, trūkumai – ydomis, o dorybės taps nusikaltimais. Jeigu ligoniui išgelbėsite gyvybę, paskelbs, kad nužudėte jį; o jeigu jūsų ligonis pasirodys draugijoje, visi žinos, kad dėl laikino pagerėjimo paaukojote jo ateitį; jeigu jis dar nemirė – tai mirs. Paslysite, – pasakys, kad puolėte! Išrasite ką nors ir pabandysite priminti savo teises – virsite kliautininku, gudreiva, kuris neduoda pasireikšti jaunoms jėgoms. Taigi, mielasis, netikiu aš Dievu, o dar mažiau tikiu žmogumi. Juk štai Deplenas, kurį jūs pažįstate, visiškai nepanašus į tą Depleną, apie kurį tiek bloga sakoma. Bet nebesirauskime šiame purvyne. Tai va, gyvenau aš šitame name, dirbau, ruošiausi laikyti savo pirmąjį egzaminą, o kišenėje vėjai švilpavo. Suprantate, aš buvau papuolęs į tą kritišką padėtį, kai žmogus nusprendžia: „Stosiu į kariuomenę!" Bet man dar buvo likusi viena viltis. Turėjau gauti iš tėviškės lagaminą su baltiniais, pasiųstą man tų senų tetulių, kurios, neturėdamos supratimo apie Paryžių, įsivaizduoja, kad už tuos trisdešimt frankų per mėnesį jų brolvaikis valgo keptas startas, ir todėl jos susirūpina jo marškiniais. Aš buvau paskaitose, kai atnešė lagaminą; pasirodė, kad už jį reikėjo apmokėti keturiasdešimt frankų važtapinigių; pinigus sumokėjo durininkas, kurpius vokietis, gyvenęs kambarėlyje po laiptais, ir dabar lagaminas buvo pas jį. Ilgai aš klaidžiojau Fose Sen Žermen de Pre ir Ekol de Medsin gat-

vėmis, bet neįstengiau sugalvoti, kokia gudrybe išgauti lagaminą, nesumokėjus iš karto tų keturiasdešimt frankų, kuriuos, žinoma, būčiau grąžinęs vėliau, pardavęs baltinius. Mano nesusivaikymas praktiniuose reikaluose parodė man, kad vienintelis mano pašaukimas – chirurgija. Matai, mielasis, subtilios sielos savo galias išeikvoja aukštesnėse sferose, užtat čia, žemėje, jos nesugeba megzti intrigų, neturi išradingumo, apsukrumo; jų gerasis genijus – atsitiktinumas: jos neieško, jos randa.

Namo grįžau vėlai vakare, tuo pat metu parėjo ir mano kaimynas, vandennešys, kilęs iš Sen Fluro, pavarde Burža. Mes buvome pažįstami tiek, kiek esti pažįstami du gyventojai, kurių kambariai yra greta: jie girdi vienas kitą miegant, kosint, rengiantis ir ilgainiui vienas prie kito pripranta. Iš kaimyno sužinojau, kad namo savininkas išmeta mane iš buto už tai, kad aš nesumokėjęs jam nuomos už tris ketvirčius; rytoj man reikėsią išsinešdinti. Jis pats buvo išgenamas dėl savo verslo. Kitos tokios skausmingos nakties nesu gyvenime turėjęs. „Kur gauti nešėją, kuris iškraustytų mano varganą mantą ir knygas? Kuo užmokėti nešėjui ir durininkui? Kur dėtis?“ Apsipylęs ašaromis, aš kartojau ir kartojau šituos neišsprendžiamus klausimus, kaip bepročiai kartoja vis tuos pačius savo įsikaltus žodžius. Pagaliau užmigau. Vargas turi sąjungininką – dyviną miegą, pilną nuostabių sapnų. Rytą, man bevalgant iš dubenėlio piene mirkytą bandelę, į kambarį įėjo Burža ir overnietišku akcentu pasakė:

– Ponas studente, aš esu vargšas žmogelis, rastinukas, išaugęs Sen Fluro prieglaudoje, neturiu nei tėvo, nei motinos, o vesti negaliu, nes esu neturtingas. Jūsų giminė taip pat ne per plačiausia, o ir gero per daug neturite. Klausykite, ką aš jums pasakysiu: ten, apačioje, stovi rankinis vežimėlis, aš išsinuomojau jį po du su už valandą, į jį pareis mudviejų abiejų manta; norite, paieškosime kambario kartu, jeigu jau mus išgena. Galų gale ir čia ne kažin koks rojus.

– Žinau, mano gerasis Burža, – tariau aš. – Bet štai koks keblumas: apačioje, pas durininką, stovi mano lagaminas, kuriame yra už šimtą ekiu baltinių. Aš galėčiau apmokėti tais pinigais ir už kambarį, ir grąžinti skolą durininkui, bet neturiu kišenėje nė penkių frankų.

– Et, maišosi čia dar pas mane vienas kitas pinigėlis, – linksmai atsakė Burža rodydamas man savo seną purviną odos piniginę. – O savo baltinius pasilikite sau.

Burža apmokėjo mano trijų mėnesių nuomą, savąją ir grąžino durininkui jo keturiasdešimt frankų. Paskui sukrovė mūsų abiejų mantą ir lagaminą su mano baltiniais į vežimėlį ir nusitempė jį gatvėmis sustodamas ties kiekvienu namu, kur pamatydavo skelbimą apie išnuomojamus kambarius. Aš gi užeidavau ir apžiūrėdavau, ar nuomojamoji patalpa mums tinka. Buvo jau vidudienis, o mudu dar tebeklaidžiojome po Lotynų kvartalą nieko neradę. Didžiausia kliūtis buvo kaina. Burža pasiūlė, ir mes užėjome papusryčiauti į vyno krautuvėlę, vežimėlį palikę prie durų. Vakarop Roano akligatvėje, Prekybos pasaže suradau pagaliau pačioje vieno namo pastogėje du kambarėlius iš abiejų laiptų pusių. Kiekvienam iš mūsų teko mokėti šešiasdešimt frankų per metus. Galų gale aš ir mano kuklusis draugas turėjome pastogę. Papietavome kartu. Burža, uždirbdavęs apie penkiasdešimt su per dieną, turėjo susidėjęs netoli šimto ekiu. Jis ketino netrukus įgyvendinti viso savo amžiaus svajonę – nusipirkti statinę vandeniui vežioti ir arklį. Sužinojęs, kokia mano padėtis – šitas žmogus išgavo iš manęs visas mano paslaptis su tokiu apsukrumu ir su tokiu geraširdiškumu, kad juos prisiminus dar ir šiandien man sugrunda širdis – jis atsisakė kuriam laikui karščiausios savo gyvenimo svajonės. Burža dvidešimt dvejus metus nešiojo vandenį, o savo šimtą ekiu paaukojo mano ateičiai.

Čia Deplenas skaudžiai suspaudė Bjanšonui ranką.

– Jis davė man pinigų egzaminams apmokėti! Šitas žmogus,

drauguži, suprato, kad aš turiu gyvenime paskirtį, kad mano proto reikmės svarbesnės už jo reikmes. Rūpinosi manimi, vadino mane *sūneliu*, paskolino man pinigų knygoms įsigyti, kartais tylutėliai įsėlindavo į kambarį pažiūrėti, kaip aš dirbu; pagaliau nelyginant tikra motina pasirūpino, kad, užuot badmiriavęs, imčiau maitintis sveikai ir sočiai. Burža buvo kokių keturiasdešimties metų ir atrodė kaip viduramžių miestietis: kakta buvo iššokusi, galva būtų tikusi modeliu dailininkui, tapančiam Likurgą[11]. Vargšelio širdis buvo kupina meilės, kurios neturėjo kam atiduoti; vienintelis gyvas sutvėrimas, kuris jį gyvenime mylėjo, buvo pudelis, ir tas neseniai nustipo; Burža man tolydžio apie jį pasakojo, klausė, kaip aš manąs, ar bažnyčia neatsisakytų atlaikyti mišių už jo vėlę. Šitas šunelis, anot jo, buvęs tikras krikščionis: dvylika metų ėjęs kartu su juo į bažnyčią ir nė karto nesulojęs; klausydavęsis vargonų nė neamtelėdamas, tupėdavęs šalia jo su tokia išraiška, lyg ir jis melstųsi. Šitas žmogus visus savo švelnius jausmus paskyrė man, supratęs, koks aš vienišas ir kaip kenčiu; jis tapo man atidžiausia motina, jautriausiu geradariu, žodžiu, tai buvo dorybės idealas, žmogus, kurio visas džiaugsmas – daryti gera. Kai sutikdavau jį gatvėje, jis pažiūrėdavo į mane reikšmingu žvilgsniu, kupinu įstabaus taurumo: stengdavosi tada eiti lyg nieko nenešdamas, atrodydavo laimingas, kad mato mane sveiką ir gerai apsirengusį. Žodžiu, jo pasiaukojimas prilygo liaudies pasiaukojimui, jo meilė – grizetės meilei, tik perkeltai į aukštesnę sferą. Burža atlikdavo visa, ką aš jam pavesdavau, pažadindavo mane naktį nurodytą valandą, valydavo mano lempą, šveisdavo laiptų aikštelę; jis man buvo ne tik geras tėvas, bet ir geras tarnas, o švarus kaip anglė tarnaitė. Jis atlikdavo visą namų ruošą. Pjaudavo malkas kaip Filopemenas[12] ir viską mokėdavo daryti labai paprastai, bet visada su kažkokiu orumu, tarytum suprasdamas, kad tikslas kilnina kiekvieną darbą. Kai aš įstojau į Otel Djė ligoninę praktikantu ir man teko skirtis su šituo žmogumi, jį

apėmė kažkoks niūrus skausmas pagalvojus, kad nebegalės gyventi su manimi; bet netrukus nusiramino mintimi, kad dabar taupys pinigus, kurių prireiks man ruošiant doktoratą; o aš turėjau pažadėti, kad lankysiuos pas jį laisvomis dienomis. Burža didžiavosi manimi, mylėjo mane ne tik kaip mane, bet ir kaip savo kūrinį. Jeigu rastumėte mano disertaciją, pamatytumėt, kad ji dedikuota jam. Paskutiniais savo praktikos metais Otel Djė ligoninėje aš jau turėjau tiek pinigų, kad grąžinau šitam garbingam overniečiui visą savo skolą nupirkęs jam arklį ir statinę; jis baisiai supyko, kai sužinojo, kad aš išleidau savo pinigus, bet kartu netvėrė džiaugsmu, kad išsipildė jo norai; juokėsi ir barė mane, žiūrėjo į savo arklį, į savo statinę ir, šluostydamas ašaras, kalbėjo:

– Negerai! Ak, ir puikumėlis statinės! Nereikėjo jums... O arklys stiprus kaip overnietis...

Nesu matęs gyvenime labiau jaudinančio vaizdo kaip šitas. Burža užsispyrė būtinai nupirkti man tą sidabru puoštą futliarą su chirurginiais instrumentais, kurį jūs matėte mano kabinete, – tai man už viską brangiausias daiktas. Jį tiesiog apsvaigino mano pirmieji pasisekimai, bet niekados neišsprūdo jam nė vienas žodelis, nė vienas mostas, kuris reikštų: „Tai aš šitą žmogų išvedžiau į gyvenimą!" O tačiau jei ne jis, mane būtų skurdas pasmaugęs. Vargšo žmogelio aukotasi dėl manęs: valgydavo jis, pasirodo, tik duoną, patrintą česnaku, kad užtektų pinigų kavai, be kurios buvo neįmanomas mano naktinis darbas. Jis susirgo. Aš naktų naktis, kaip ir galite įsivaizduoti, sėdėjau prie jo lovos ir pirmą kartą pastačiau jį ant kojų; bet po dvejų metų ligonis atkrito ir, nepaisant stropiausios priežiūros, visų medicinai įmanomų pastangų, jis mirė. Nė vienas karalius nebuvo taip slaugomas kaip Burža. Taip, Bjanšonai, aš griebiausi negirdėtų priemonių, idant išplėščiau šitą gyvybę giltinei iš nagų. Aš norėjau, kad jis pamatytų visus savo pasiaukojimo vaisius, kad išsipildytų visi jo troškimai, norėjau išreikšti padėką, vienintelę, kurią

gyvenime juto mano širdis, užgesinti žaizdrą, kuris dar ir šiandien degina mane!

– Burža, mano antrasis tėvas, – akimirką patylėjęs kalbėjo toliau Deplenas aiškiai susijaudinęs, – mirė ant mano rankų, palikęs testamentą, kuriame visą savo turtą paskyrė man; šitą testamentą jis buvo surašęs ne kurioje nors kontoroje, o pas beturčių raštininką dar tais metais, kai mes persikraustėme gyventi į Roano akligatvę. Šitas overnietis tikėjo Dievą naiviai kaip vaikas. Dievo motiną jis mylėjo, kaip būtų mylėjęs savo žmoną. Nors pats jis buvo karštas katalikas, tačiau nė pusės žodžio nėra pasakęs dėl mano bedievystės. Kai pasijuto nebeišgyvensiąs, prašė mane nieko nepasigailėti, kad tik jam būtų suteikti visi bažnyčios patarnavimai. Pasirūpinau, kad kasdien už jį būtų laikomos mišios. Dažnai naktimis jis prisipažindavo man baiminąsis dėl to, kas jo laukia po mirties, būgštavo nepakankamai dorybingai gyvenęs. Vargšelis! Jis dirbo nuo aušros iki sutemų. Jei yra rojus, kam jis būtų skirtas, jei ne tokiems kaip jis? Paskutinius sakramentus jis priėmė kaip šventasis (toks jis ir buvo), ir mirė jis taip pat garbiai, kaip ir buvo gyvenęs. Paskui jo karstą ėjau tik aš. Užbėręs žemėmis savo vienintelį geradarį, aš susimąsčiau, kaip jam atsilyginus; tik tada man atėjo į galvą, kad neturi jis nei šeimos, nei draugų, nei žmonos, nei vaikų. Bet jis tikėjo! Jis turėjo savo religinius įsitikinimus, ar turėjau aš teisę užginčyti juos? Jis kartą nedrąsiai man buvo prasitaręs apie mišias, laikomas už mirusiųjų vėles; jis nenorėjo uždėti man šios pareigos galvodamas, kad tai būtų tas pat, kaip reikalauti atlyginimo už man suteiktą paramą. Vos tik galėjau sudaryti kiek pinigų, įteikiau švento Sulpicijaus bažnyčiai tam tikrą sumą ir užpirkau ketverias mišias per metus. Vienintelis dalykas, kurį aš galiu padaryti Burža atminimui – tai patenkinti jo dievobaimingą norą. Todėl kiekvieną kartą, kai laikomos šitos mišios, o jos laikomos naujam metų laikui prasidedant, aš einu į bažnyčią ir atkalbu už jį reikalingas maldas iš visos širdies, kaip tik gali skeptikas:

„Viešpatie, sakau aš, jeigu yra tokia buveinė, kur tu patalpini po mirties tuos, kurie gyveno be priekaištų, neužmiršk gerojo Burža; ir jeigu jam reikia atkentėti kokias kančias, skirk jas man, kad jis kuo greičiau įžengtų į tai, kas vadinama rojumi." Štai, mielasis, visa, ką gali sau leisti mano įsitikinimų žmogus. Dievas turbūt šaunus vyrukas, jis nepyks ant manęs už tai. Prisiekiu, atiduočiau visą savo turtą, kad Burža tikėjimas įlįstų man į smegenis.

Bjanšonas, kuris slaugė Depleną jo paskutinės ligos metu, nedrįsta šiandien tvirtinti, kad garsusis chirurgas mirė bedievis. Ir ar nemalonu bus pagalvoti tikintiesiems, kad nuolankusis overnietis atidarė jam galbūt dangaus vartus, kaip kadaise atidarė jam duris į žemiškąją šventovę, kurios frontone įrašyta: „Didiesiems žmonėms – dėkinga tėvynė"?

Paryžius, 1836 metų sausis.

Komentarai

Gobsekas

Apysaka pirmą kartą buvo išspausdinta 1830 metais *Privataus gyvenimo scenų* tome, antrašte *Nedorybės vaisiai*. 1835 metais, autoriaus peržiūrėta ir papildyta, išėjo antrašte *Tėtušis Gobsekas*. 1842-aisiais apysaka pasirodė pavadinimu *Gobsekas*.

1 *De viris* [*illustribus*] – „Apie įžymiuosius vyrus" (lot.) – mokyklinė chrestomatija, kurioje pateikiamos daugiausia karo vadų biografijos.

2 *...tebūnie man Akademijos leista...* – užuomina apie garsųjį *Prancūzų Akademijos žodyną*, pradėtą sudarinėti 1638 metais ir labai sunkiai įsileidžiantį naujus žodžius.

3 *Taleiranas* (Charles Maurice de Talleyrand, 1754–1838) – prancūzų diplomatas ir valstybės veikėjas; įžvalgus, neprincipingas, tikslo siekė bet kokiomis priemonėmis.

4 *Metsiu* (Gabriel Metzu, apie 1630–1667) – olandų tapytojas.

5 *Fontenelis* (Bernard Le Bovier de Fontenelle, 1657–1757) – prancūzų poetas ir filosofas, XVIII amžiaus filosofų pirmtakas. Balzacas čia turi galvoje jo nuosaikų ir ramų charakterį.

6 *Odinė Kojinė* – amerikiečių rašytojo Dž. F. Kuperio (James Fenimore Cooper, 1789–1851) romanų veikėjo pravardė.

7 *Sternas* (Laurence Sterne, 1713–1768) – žymus XVIII amžiaus anglų rašytojas, garsios knygos *Sentimentali kelionė* autorius.

8 *Simezas, Kergaruetas, Portandiueris* – autoriaus sugalvoti personažai. *De Lali* (Thomas de Lally, 1702–1766) – prancūzų generolas. *D'Estenas* (Jean-Baptiste d'Estaing, 1722–1794) – prancūzų admirolas. *Siufrenas* (Pierre André Suffren, 1729–1788) – jūrininkas, Maltos ordino teismo pareigūnas. *Lordas Kornvelis* (Cornwalles, 1738–1805) – anglų generolas ir politikos veikėjas. *Lordas Heistingsas* (Warenn Hastings, 1732–1818) – anglų kolonijų administratorius. *Tipas Saibas* (Tippoo Sahib, 1749–1799) – Maisoro (Indija) sultonas.

9 *Sen Toma sala* – kadaise turtingiausioji Mažųjų Antilų sala.

10 Gobsekas čia klysta. Leonardas da Vinčis (Leonardo da Vinci) netapė Erodiadų.

[11] *Dimanšo scena* – Moljero (Molière) *Don Žuano* komedijos scena, kurioje pjesės herojus taip sumaniai apgauna savo kreditorių Dimanšą, kad šis nesiryžta reikalauti iš jo skolos.

[12] *...jūsų Mirabo, Vernjo...* – *Mirabo* (Honoré Gabriel Mirabeau, 1749–1791) – vienas garsiausių Prancūzijos buržuazinės revoliucijos oratorių; gynė liberaliosios dvarininkijos ir stambiosios buržuazijos interesus. *Vernjo* (Pierre Victurnien Vergniaud, 1753–1793) – Prancūzijos buržuazinės revoliucijos veikėjas, žirondistas, Konvento narys, suimtas ir giljotinuotas kartu su kitais žirondistais.

[13] *Grocijus Hugo* (Hugo de Groot, vad. Grotius, 1583–1645) – olandų juristas ir diplomatas, pramintas „tarptautinės teisės tėvu".

[14] *...Pitas, Rišeljė, bet dažniausiai tokie kaip grafas de Hornas, Fukjė-Tenvilis ir Kuanjaras.* – *Pitas* (William Pitt, 1759–1806) – anglų politikos veikėjas, nesutaikomas Prancūzijos revoliucijos priešas. *Rišeljė* (Armand Emmanuel de Richelieu, 1766–1822) – Prancūzijos Restauracijos laikotarpio ministras. *Grafas de Hornas* (Antoine de Hornes, 1698–1720) apiplėšė ir nužudė vieną biržos verteivą ir už šį nusikaltimą buvo nukankintas ratu Paryžiuje. *Fukjė-Tenvilis* (Antoine Quentin Fouquier-Tenville, 1746–1795) – Prancūzijos revoliucinio tribunolo visuomeninis kaltintojas, tapęs žiaurumo simboliu. *Kuanjaras* (Pierre Coignard, 1779–1831) – avantiūristas, skelbęsis grafu; vadovavo vagių gaujai.

[15] *Aš popiežius!* (Lot.) – kardinolo Feličės Perečio žodžiai, kuriuos jis pasakė sviedęs ramentus ir atsitiesęs, kai buvo išrinktas popiežiumi Sikstu V. Prieš tai dėjosi ligoniu.

[16] *Karfologija* – nesąmoningi mirštančiojo rankų judesiai.

[17] *Odijo* (Jean Baptiste Odiot, 1763–1849) – garsus to meto prancūzų auksakalys.

[18] *Letjeras Gijomas* (Guillaume Guilon, vad. Lethière, 1760–1832) – prancūzų tapytojas.

Pulkininkas Šaberas

(Žmogiškoji Komedija. Papročių etiudai. Privataus gyvenimo scenos)

[1] *Eilau* – Rytų Prūsijos miestas (vok. Eylau, liet. Yluva, šiandien: Bagrationovskas), kur 1807 metais įvyko Napoleono ir Rusijos kariuomenių mūšis. Žuvo 40 000 karių.

[2] *Saki* (Sagui) – garsi Balzaco laikų akrobatė, turėjusi milžinišką pasisekimą.

[3] *Talma,* (Talma François Joseph, (1763–1826) – garsus prancūzų aktorius tragikas. Jis daug kartų vaidino Neroną Racine'o tragedijoje *Britanikas.*

[4] *Šarantonas* – miestelis netoli Paryžiaus, kur yra psichiatrinė ligoninė.

[5] *Vandomo aikštė* – aikštė Paryžiuje, kur stovi to paties vardo bronzinė 44 metrų aukščio kolona, pastatyta Napoleono pergalių garbei. Jos viršūnėje buvo iš pradžių Napoleono I bronzinė statula; 1871 metais Paryžiaus Komunos nutarimu ji, kaip militarizmo simbolis, buvo nugriauta, 1876 metais atstatyta.

[6] *Krijonas* (Crillon) – prancūzų generolas, Liudviko XVIII šalininkas, Prancūzijos peras. *Roanas* (Rohan) – Prancūzijos didikas, emigravęs Revoliucijos metu ir tarnavęs Austrijos kariuomenėje, Liudviko XVIII laikais Prancūzijos peras.

[7] *Palė Rojalis* – rūmai Paryžiuje, statyti 1629–1636 metais, vėliau nukentėję nuo gaisrų; Balzaco laikais vis dar nebuvo užbaigti. Vienoje laikinai įrengtoje jų galerijoje rinkdavosi kortininkai, laisvo elgesio moterys.

[8] *Konstitiusjonel* – laikraštis, įsteigtas Šimto Dienų laikotarpiu, ėjęs ir Restauracijos metu.

[9] *Grevo aikštės* [Place de Grève] *dramos* – Paryžiaus miesto aikštė, kurioje iki 1830 metų Liepos revoliucijos būdavo vykdomos mirties bausmės.

[10] *Rosbachas* – Saksonijos kaimas, kur 1757 metais Prūsų karaliaus Fridricho II kariuomenė sumušė prancūzų kariuomenę.

[11] *Jena* – Vokietijos miestas, kurio apylinkėse Napoleonas I 1806 metais sutriuškino Prūsijos kariuomenę.

Bedievio mišios

(Žmogiškoji Komedija. Papročių etiudai. Privataus gyvenimo scenos)

[1] *Kiuvjė* (Cuvier Georges, 1976–1832) – prancūzų gamtininkas.

[2] *Hipokratas* (460–apie 377 m. pr. Kr.) – graikų gydytojas, žymiausias Antikos medikas; *Galenas Klaudijus* (apie 130–apie 200) – Romos

11.-60

gydytojas, antikinės medicinos klasikas; *Aristotelis* (384–322 m. pr. Kr.) – graikų filosofas ir mokslininkas.

[3] *Juodasis kaspinėlis* – švento Mykolo ordino ženklas; šis ordinas buvo įsteigtas Liudviko XI 1469 metais, atkurtas Liudviko XVIII ir skiriamas mokslininkams.

[4] *Piladas* – senovės graikų dramaturgo Euripido (apie 480–406 m. pr. Kr.) tragedijoje *Ifigenija Tauridėje* Piladas, ištikimas Oresto draugas, padedąs jam išsigelbėti nuo erinijų (lot. furijų) – keršto deivių persekiojimų.

[5] *Seidas* – Mahometo vergas, virtęs žymiu jo mokymo sekėju; Seido vardas prancūzų kalboje yra virtęs bendriniu žodžiu ir vartojamas kaip aklo pasiaukojimo ir fanatizmo sinonimas.

[6] *Kantalis* – Centrinės Prancūzijos departamentas, sudarytas senovinės prancūzų provincijos Overnės pietinėje dalyje.

[7] *Kabanistas* – t.y. Kabaniso sekėjas. Pierre Jean Georges Cabanis (1757–1808) – prancūzas gydytojas, filosofas ir visuomenės veikėjas, XVIII amžiaus materialistų mokinys.

[8] *Brusė Fransua* (Broussais François; 1772–1838) – prancūzas gydytojas, praktikavęs gydymą kraujo nuleidimu ir dėlėmis.

[9] *Cituotojas* (1803) – prancūzų rašytojo Pigault-Lebruno (1753–1835) knyga; įvairiausių citatų rinkinys, demaskuojąs Katalikų Bažnyčią, kandus pamfletas. Restauracijos metais šis leidinys buvo konfiskuotas ir sunaikintas.

[10] *Lukulas* (apie 109–57 m. pr. Kr.) – romėnų karo vadas ir politinis veikėjas. Garsėjo savo turtais, ištaigingumu ir puotomis.

[11] *Likurgas* – pusiau legendinis įstatymų leidėjas, gyvenęs IX a. pr. Kr., kuriam priskiriama senovinės Spartos visuomeninė ir valstybinė organizacija.

[12] *Filopemenas* – senovės Graikijos karo vadas (253–183 m. pr. Kr.), garsėjęs kaip doras ir darbštus žmogus.

Pabaigos žodis

Apysaka *Gobsekas* buvo išspausdinta 1842 metais *Žmogiškosios komedijos* antrajame tome kaip viena iš „Privataus gyvenimo scenų". Tai buvo pirmas Balzaco bandymas pagrindinę istoriją įterpti į pokalbį, kai pokalbis tampa lyg ir centrinio pasakojimo rėmu. Veiksmas vyksta 1829–1830 metų žiemą ponios de Granljė salone. Ponios de Granljė dukra yra įsimylėjusi grafą Ernestą, Anastazi de Resto (tėvo Gorijo dukros) sūnų. Ponia de Granljė abejoja, ar jaunas, bet neturtingas Ernestas yra tinkama partija jos dukrai, turint omenyje dar ir jo motiną, praradusią reputaciją dėl savo beatodairiškos meilės Maksimui de Trajui. Advokatas Dervilis, kurį mes jau pažįstame kaip romano *Pulkininkas Šaberas* veikėją, papasakoja jai apie savo kaimyną ir geradarį, palūkininką Gobseką, kuris grafo de Resto dėka sugebėjo apsaugoti Ernesto palikimą nuo beprotiškų jo motinos kėslų. Nors motina sunaikino visus savo vyro dokumentus, Ernestas gaus jam testamentu paliktą turtą ir galės vesti Kamilę.

Šis pasakojimas pirmąkart buvo išspausdintas 1830 metais pavadinimu *Nedorybės vaisiai* (*Les dangers de l'inconduite*). Jo tikslas buvo iliustruoti Balzaco idėją, jog dėl XIX amžiaus įstatymų ir moralės moteris tapo gerokai pažeidžiamesnė ir jog jai tenka daug brangiau mokėti už širdies ir kūno paklydimus. Pasakotojo vaidmenį atliekantis advokatas Dervilis turėjo dvigubą užduotį: įtikinti ponią de Granljė, kad Ernestas, nepaisant jo šeimos sutepto vardo, gali būti pora jos dukrai, bei parodyti jaunajai Kamilei, kokias dramas neišvengiamai sukelia netinkama santuoka ir neištikimybė. Toks pasakojimo tikslas lėmė, jog ponia de Resto tapo pagrindine veikėja ir dėmesio centre atsidūrė romantiška jos neištikimybės, visų nelaimių šaltinio, istorija. Gobsekas čia tik antraeilis veikėjas, kurį užgožia prieštaravimų draskomos žmonos, motinos ir meilužės kančios. Vėlesniame pasakojimo variante pagrindiniu veikėju tampa Gobsekas. Pasakojama jo audringa praeitis, atskleidžiama jo pasaulėžiūra, aprašoma mirtis. Jis nebėra vien tam tikro socialinio sluoksnio atstovas, jis turi ir savo filosofiją. Jis ne tik pelnosi sprędamas į jį priverstų kreiptis

žmonių ekonomines problemas, bet ir mąsto apie tai, kas nulemia tų žmonių elgseną. Palūkininkas Gobsekas nėra eilinis vertelga, kurio svarbiausias tikslas tiesiog pralobti. Jo veikla grindžiama gilia gyvenimo prasmės analize. Visuomenėje šis žmogus užima išskirtinę padėtį, nes jo profesija jam suteikia galimybę stebėti kitus žmones apėmusias aistras, būti godumo, egoizmo ir menkumo padiktuotų veiksmų liudininku. Pats jis visada lieka nuošalėje, nes jis juos teisia. Jis iš šalies stebi kovą, kuriai pats sudaro sąlygas, iš kurios pelnosi, bet kurioje lyg ir nedalyvauja. Geismo ir pinigų keliai yra neatraizgomai susipynę ir anksčiau ar vėliau dauguma *Žmogiškosios komedijos* personažų patys ateina pas Gobseką prašyti malonės. Jį sutinkame romanuose *Tėvas Gorijo* (*Le Père Goriot*), *Tarnautojai* (*Les employés*), *Uršulė Miruė* (*Ursule Mirouet*) ir kt. *Žmogiškojoje komedijoje* Gobsekas tampa neatskiriama ir neišvengiama pinigų cirkuliavimo tinklo grandimi, pačių pinigų simboliu. Bet šis palūkininkas ne tik nuolat nenuilstamai kaupia materiją, bet kartu plečia savuosius žmogiškosios sielos tyrinėjimus. Tokios daiktiškos profesijos atstovas, jis yra susijęs ir su neapčiuopiama žmogaus puse, žmogų valdančiomis iliuzijomis, svajonėmis.

Nors dabar palūkininko Gobseko gyvenimas bespalvis, vienodas kaip vienuolyne, bet praeityje daug keliauta, patirta daug nuotykių, matyta daug šalių. Tolimuose kraštuose įgytas patyrimas jam praverčia ir Paryžiuje, nes po gražiomis manieromis ir rafinuotu padorumu paslėptos čia vyksta tokios pat negailestingos grumtynės kaip Azijos ir Afrikos džiunglėse. Kaip ir laukiniuose kraštuose, čia kiekvienas kovoja, kad išgyventų. Taigi ir dabar Gobsekas kovoja, bet jau ne ginklais, o šiuolaikiškesnėmis biurokratinėmis priemonėmis, kurios, nors ir labiau „civilizuotos", bet taip pat mirtinai pavojingos. Užprotestuodamas vekselius, kviesdamas į teismą, jis kaip ir jaunystėje plėšia ir žudo, bet jau nerizikuodamas savo gyvybe, tyliai ir ramiai. Gobseko praeities žygiai patvirtina jo pašaukimą, kuriam jis liko ištikimas. Jo išskirtinė, žiauri praeitis suteikia jam ne tik daugiau veiksmo galimybių, bet ir daugiau pažinimo šaltinių, jis įgijo be galo didelį praktinį pasaulio ir žmonių pažinimą.

Dėl solidaus praeities bagažo darosi sunku ne tik priskirti jį konkrečiai žmonių kategorijai, bet ir apibūdinti kaip atskirą individą. Skaitytojas gali daryti tik prielaidas, netvirtas ir daugiaprasmes. Gobsekas panašus į neįtikėtiną, nuolat besikeičiantį, bauginantį šešėlį. Mes nežinome nei jo amžiaus, nei socialinės padėties. Atrodo, tarsi visada jis būtų buvęs

senas. Dervilis net laiko jį niekatrosios lyties būtybe, bet kartais aistros atšvaitai dar nušviečia į žiemos miegą nugrimzdusio Gobseko gyvenimą. Šiame askete dar slypi kūno geiduliai. Patekęs į ponios de Resto miegamąjį, jis tyrinėja tai, kas susiję su moters kūno intymumu: išmėtytus rūbus, sujauktą lovą, Gobsekas didelėmis pastangomis nuslopina savo erotinį pradą ir tampa beveik mašina. Vis dėlto tas apskaičiuojantis, gudrus strategas išlaikė savyje jausmų, entuziazmo liekanas, kurios neprieštarauja bendrai jo natūrai ir yra tarsi jo gyvybinis branduolys, maitinantis visą organizmą. Atrodo, kad Gobsekas yra abejingas, tikslus mechanizmas, bet iš tikrųjų tai aistringos prigimties žmogus, kurio milžiniškos pastangos nuslopinti savo jausmus liko bevaisės. Gobsekas todėl ir yra sudėtingas personažas, kad jis nuolat stengiasi paneigti savo spontaniškumą, jausmingumą, susilaikyti, atsisakyti, gyventi atokiai, uždarai. Jo jausmai prasiveržia labai retai, jie išsyk sutramdomi, nes suteiktų kitiems galimybę prie Gobseko priartėti. Tuo tarpu visų palūkininko pastangų tikslas yra būti neprieinamam, nepažeidžiamam. Jis kaip voras patyliukais rezga savo tinklus ir naikina visus, kas tik priartėja prie jo. Jis ir miršta tuščiuose namuose.

Šis personažas tramdo ne tik savo jausmų polėkius, bet šykšti ir žodžių. Jis dažnai vartoja tik vienskiemenius žodžius, tarsi norėdamas parodyti, jog jo noras gyventi jau išseko, arba stengdamasis susikaupti. Gobsekas bando, vartodamas kuo mažiau žodžių, pasakyti kuo gilesnę mintį. Stebina tai, jog jis patiki Derviliui savo išmintį, ryžtasi jam išsipasakoti. Tai nėra senatvės požymis ar susijaudinimo akimirka. Kad ir kaip atsiribojęs nuo žmonių, Gobsekas yra žmogus. Jis nėra vienalytė asmenybė, apsaugota nuo prieštaravimų. Jo parodytas pasitikėjimas Derviliui liudija, kad ir jis jaučia poreikį bendrauti. Atviras bendravimas prieštarauja Gobseko pasirinktam gyvenimo būdui, bet palūkininkas nusileidžia pagundai turėti savo gyvenimo liudininką. Jei ne tas trumpam atvertas langas į jo vidinį gyvenimą, mes negalėtume suprasti jo sudėtingos ir gilios asmenybės, jo veiksmai neturėtų paaiškinimo.

Kodėl Gobsekas, būdamas pačiame socialinio ir moralinio visuomenės gyvenimo centre, nulemdamas daugelio žmonių gyvenimą, kartu stengiasi ir sugeba laikytis atokiai nuo žmonių? Žmogiškosios aistros, jo manymu, yra lemtingas paklydimas. Jos vargina ir žudo. Geismas visada pasirodo didingesnis už varganą jo objektą. Protingiausia yra laikytis atokiai nuo kvailo aistrų kunkuliavimo ir viską pažinti

pačiam į nieką neįsipainiojant. Realų gyvenimą valdo šaltas egoizmas ir baisi prievarta. Tik tas jų išvengia, kuris yra laisvas, nepriklausomas nuo impulsų, verčiančių žmones jaudintis ir kentėti. Tai, kas kitus slegia kaip nepakeliama likimo našta, Gobsekui yra tik įdomios žmogiškosios dramos detalės. Kuo baisesni yra aistros paspęsti žmogui spąstai, tuo įdomiau palūkininkui būti liudininku. Tai ciniško esteto, nepripažįstančio jokių mitų, laikysena. Jam malonu stebėti, kaip diena iš dienos griūva idealizmas ir humanizmas, visa didinga, bet tuščia vaidyba, kuria bandoma paslėpti žiaurumą, glūdintį žmoguje. Jam malonu paneigti iliuzijas, jog žmogus gali keistis. Gobsekas griauna visus trapius žmonių išmislus, kuriais jie bando save padrąsinti ir apsaugoti nuo realybės. Jis tampa baisios, negailestingos Tiesos nešėju, bet jokiu būdu ne maištininku, nes nejaučia asmeninės neapykantos visuomenei. Jis puikiai tarpsta jo nekenčiamų įstatymų brūzgynuose, todėl skrupulingai laikosi įstatymų, kad jais kuo geriau pasinaudotų. Gobsekas sistemą griauna iš vidaus. Žmonės yra ligoti, bet patys nenori to pripažinti. Gobsekas tarsi gydytojas žino, kur slypi blogis, ligos šaknys, bet jis taip pat žino, kad žmonės nenori pasveikti, o ir jam pačiam naudingiau, kad jie nepasveiktų. Tarsi pas kunigą, pas jį ateina nusidėjėliai maldauti piniginės malonės, kuri palengvintų jų paklydimų materialines pasekmes. Jie atskleidžia jam visas savo paslaptis, išryškėja jų tikrasis gyvenimas, bet Gobsekas žino, kad jų atgaila nieko neverta, jie ir vėl nusidės, ir vėl pas jį sugrįš. Tarsi teisėjas jis pasveria ne tik paryžiečių interesus ir palikimus, bet ir kiekvieno jų nuopelnus bei ydas. Jo akivaizdoje visi pasidaro perregimi, nes Gobseko akis pranašinga, dieviška. Jam užtenka vieno žvilgsnio, kad savo intuicijos dėka suvoktų prieš jį stovinčiojo lemtį. Vos išvydęs ponią de Resto ir jos meilužį Maksimą, jis žino, kaip jų romanas pasibaigs. Negelbsti bandymai apsimesti, suvaidinti, pameluoti, nes Gobsekas laukia ir sulaukia tokio momento, kai žodžiai nebepadeda, kai reikia prisipažinti pačius baisiausius dalykus. Palūkininkui yra žinomos ir atrodo banalios visos didžiosios žmonių tragedijos, todėl prisipažinimus jis išpeša ir išklauso visai šaltakraujiškai, mechaniškai. Gobseko neapgauna puošnumas, išorinis blizgesys, nes turtas jam nedaro įspūdžio. Jis žino, kokius nešvarius ir nusikalstamus dalykus gali slėpti prabangūs ir pompastiški apdarai, žino, kad šio pasaulio galingieji yra pasiryžę bet kokia kaina ginti savo privilegijas naudotis prabanga ir malonumais. Atsidėdami vien prašmatnumo sie-

kimui, jie neišvengiamai išsižada dvasinių vertybių. Neprasmingi dalykai užgožia prasmę, užgožia sielą. Išaukštindami išorę, jie žudo vidų. Ne Gobseko reikalas pamokslauti ir piktintis. Jis tik sarkastiškai konstatuoja, kad po spindesiu dažnai slepiasi ne vien purvas, bet ištisa pelkė. Saugiai įsitaisęs pakrantėje, Gobsekas tarsi teatre stebi priešmirtines būsimųjų skenduolių kančias.

Palūkininkas Gobsekas iš viso to prieš jį atsiveriančio pasaulio purvo daro auksą, savo maistą. Jo vardas nusako jo pašaukimą: Gobsekas – Rajūnas. *Gober sec* – prancūzų kalba reiškia praryti greitai, nekramtant. Gobsekas yra nepasotinamas plėšrūnas, kuris ryja viską aplink save, bet jam vis dar negana, ir jis tęsia medžioklę. Grobio jis tyko nuolat: nesiilsėdamas, bet nepraranda savo vikrumo ir sumanumo. Pasitenkinimas užtrunka tik akimirką, po to sugrįžta nepasotinamas alkis. Neatrodo, kad kažkas galėtų patenkinti šį nuolat atgimstantį poreikį, nes plačiai atsivėrusios bedugnės ryklės maistas yra auksas. Visuomenės suirutės laikais, galutinai žlungant visoms vertybėms, senis Gobsekas griuvėsių lauke sveikas išsaugoja dvi iš jų: save patį ir auksą. „Aš" ir „auksas" yra du nepajudinami Gobseko pasaulėžiūros ramsčiai. Auksas reikalingas, kad „aš" būtų tvirtas ir suklestėtų. Gobsekui, ir ne tik jam, bet ir visai besiformuojančiai kapitalistinei XIX amžiaus visuomenei, auksas yra aukščiausias etalonas, visa ko pradžia ir pabaiga, vienintelė tiesa. Balzacas vadina Gobseką kapitalistu ne tik todėl, kad šis kaupia kapitalą, kaip kad žmonės visada kaupė, bet ir todėl, kad jis yra tipiškas savo laiko atstovas. Laiko, kai visa visuomenė aktyviai kaupia pinigus, kai materializmas tampa vos ne religija. Taigi Gobsekas apibūdina naujovišką XIX amžiaus visuomenę ir sykiu įkūnija kraštutinai sureikšmintą žmogiškosios sielos troškimą, kuris jai neduoda ramybės nuo neatmenamų laikų. Gobsekas nejaučia poreikio laikyti auksą šalia savęs, jį liesti. Jis myli auksą platoniška meile. Jis mėgaujasi mąstydamas apie auksą kaip apie įvairių galimybių šaltinį. Gobsekui patinka tykoti pasaloje, rizikuoti, bet labiausiai jį vilioja svajonės apie tai, ką jo pergalė jam suteikia. Jam nerūpi įgyvendinti tas svajones, realizuoti galimybes, jis ir toliau gyvena kaip skurdžius, nes jo nedomina visų taip trokštamas regimasis, išorinis turtingumas. Vertingi yra ne atskiri daiktai, įsigyti už auksą, bet pats auksas, nes jis leidžia viską turėti. Gobsekas svaigsta dėl savo potencialios galios viską turėti ir viskuo mėgautis. Jam nesvarbu iš tiesų turėti, jam tik svarbu žinoti, kad jis gali

turėti. Gobsekas pasitenkina tuo, jog jis yra visko, ko tik nori, šeimininkas. Jis jaučiasi galingesnis už kitus, nes priklauso tik nuo savo norų, nes valdo didžiulę nerealizuotose galimybėse slypinčią energiją. Gobsekui juo maloniau mėgautis šia tariama valdžia, nes jis kasdien mato žmones, kurie mobilizuoja paskutines savo būties galias, kad patenkintų norą turėti. Turtu senis palūkininkas valdo kitus žmones, vien dėl pinigų žmonės atlieka prieš jį išpažintis, bet tokiu būdu įgytas žmonių pažinimas Gobseką domina tik tiek, kiek leidžia tuos žmones išnaudoti. Gobsekas neturi jokio noro gilintis į šį pasaulį, nes jis jau seniai jį perprato, jam norisi valdyti. Deja, auksas, kurį laiką leidęs seniui valdyti ir teisti kitus, nugalėjo jį patį, užgrobė ne tik jo sielą, bet ir protą. Didžiulė Gobseko aistra pinigams pražudė jo protą, ir taip dar kartą buvo patvirtinta Balzaco mintis, jog pernelyg didelės aistros ir *idée fixe* pražudo žmogų.

Apibūdindamas Gobseką, Balzacas vartoja žodžius, susijusius su šaltumu, sustingimu, vienišumu, prilygina jį sidabrui, bronzai, marmurui, bet šiame personaže esama ir žmogiškumo, kone švelnumo. Jis gali pasitikėti kitu, prie kažko prisirišti. Gobsekas ne tik vadina Dervilį savo sūnumi, bet ir elgiasi kaip su sūnumi, netgi suranda jam puikią žmoną. Tiesa, palūkininkas stengiasi išlaikyti atstumą, per daug nesuartėti, kad išvengtų išnaudojimo ir apgavystės. Teigiama šio veikėjo savybe reikia laikyti ir tai, jog jis yra itin garbingas kapitalistas. Dervilis rekomenduoja Gobseką ponui de Resto dėl jo teisingumo ir neapsirinka. Nors ir būdamas ryklys, šis palūkininkas nėra sukčius. Jis panaudoja Ernesto turtui apginti visus savo sugebėjimus, tampa angelu sargu ir skriaudų atitaisytoju. Gobsekas pralobo iš kitų žmonių iššvaistytų turtų, bet jis pasirūpina Resto šeimos nuosavybe ir apsaugo ją nuo pražūties. Jo dėka Ernestas ir Kamilė galės susituokti.

Pulkininkas Šaberas yra vienas žymiausių Balzaco kūrinių, daugelį kartų pritaikytas scenai ir ekranizuotas. Šiame romane karinio gyvenimo tema persipina su asmeninio gyvenimo, socialinio gyvenimo ir net paryžietiško gyvenimo temomis. Jas jungia pusiau detektyvinė intriga, būdinga melodramoms. Pirmąkart šį romaną Balzacas išspausdino 1832 metais pavadinimu *Sandėris*. Vėliau jis dar tris kartus keitė romano pavadinimą. Kai buvo sumanyta *Žmogiškoji komedija*, Balzacas ilgai negalėjo apsispręsti, kuriam jos skyriui turėtų priklausyti *Pulkinin-*

kas Šaberas. Šios dvejonės leidžia daryti prielaidą, kad autorius negalėjo nuspręsti, kuri iš romano temų yra pagrindinė. *Pulkininkas Šaberas* sykiu yra ir atskiro laikotarpio aprašymas, ir vieno gyvenimo istorija, ir teismo byla, ir scena iš Paryžiaus gyvenimo, ir karo laikų istorija, ir moters studija.

Pagrindinis romano veikėjas Šaberas yra garbingas žmogus, geras vyras, karo kankinys, tautos didvyris, Garbės legiono didžiojo kryžiaus kavalierius, Imperijos laikų pulkininkas ir grafas, Napoleono bendražygis. Savo narsumo ir drąsos dėka jis laimėjo daugybę mūšių, nukariavo daug šalių, dalyvavo naujos visuomenės kūrime, bet tai visuomenei jis nereikalingas. Kai praėjus dvylikai metų po karo jis sugrįžta, namus randa sugriautus, o turtą užgrobtą. Jo žmona, buvusi prostitutė, kurią Šaberas vedė iš meilės ir suteikė jai gerą vardą ir turtus, yra ištekėjusi už valstybės patarėjo grafo Fero. Iš praeities nelauktai išnirusi šmėkla, kuri, remdamasi įstatymu, tikisi susigrąžinti savo vardą, padėtį, turtą ir žmoną, kliudo Rozos Fero geram vardui, socialinei padėčiai ir tolimesniam kilimui, kelia grėsmę prabangiam gyvenimui. Be to, Šaberas, kuris kadaise Paryžiuje buvo laikomas „pirmuoju dabita", dėl daugybės sužeidimų, klajonių, nepriteklių pirma laiko tapo sugniuždytu ir šlykščiai atrodančiu seniu, o antrąjį savo vyrą Roza vis dar tebdra įsimylėjusi. Todėl žmonos Šaberas ne tik kad nesusigrąžina, bet yra jos sumindomas, pažeminamas, apkvailinamas. Grumtynes su nauja socialine Restauracijos tvarka dėl savo asmenybės įteisinimo šis Imperijos laikų karo herojus taip pat pralaimi, nes jis nori savo asmenį sutapatinti su praėjusių laikų veikėju, remdamasis vien pačiu savimi, savo žodžiais. Taigi Šaberas ne tik nieko neatgauna, bet praranda patį save.

Individualus ir nepakartojamas pulkininko Šabero likimas apibūdina ištisos Konsulato (1799–1804) ir Pirmosios imperijos (1804–1814) laikais susiformavusios socialinės klasės likimą Restauracijos epochoje (1814–1830). Tai ne tik atskiro žmogaus istorija, tai visuomenės sluoksnių kitimo, vienų suklestėjimo, kitų nuosmukio, istorija.

Pamestinukas, išaugęs vaikų prieglaudoje, niekieno nemylimas ir nepripažįstamas, Šaberas savo jėgomis susikuria padėtį porevoliucinėje Prancūzijoje, kurioje feodalinių ir aristokratinių privilegijų pasaulį, kurio didžiausia vertybė buvo vardas ir kilmė, pamažu keičia naujas kapitalistinis buržuazinis pasaulis, kurio pagrindinė vertybė yra pinigai.

Šaberas nuo pat vaikystės bijojo, kad visuomenėje jam neatsiras vietos. Napoleono Bonaparto, prastos kilmės neturtingo avantiūristo, kuris sugebėjo nustebinti ir pavergti pasaulį, tapti imperatoriumi, likimas sužavi jaunuolį. Napoleono pavyzdžiu Šaberas kuria savąjį likimą. Napoleonas jam atstoja tėvą, mokytoją, Dievą. Šaberas, Napoleono armijos karininkas, aukojasi dėl imperatoriaus garbės ir už nuopelnus Napoleonui gauna savo titulą. Jis atstovauja naujai buržuazinei aristokratijai, nepaveldėjusiai nei kilmės, nei turto, o juos įgijusiai ir suklestėjusiai tik savo pačios apsukrumu ir sugebėjimais. Šabero sėkmė yra jo drąsa. Ši naujo tipo visuomenė susiformuoja Konsulato ir Pirmosios imperijos laikais, kai viešpatauja individualizmas, asmenybės kultas, kai teisus yra stipresnis, kai garbingumas nusipelnomas. Šabero gyvenime lemtingas tampa 1807 metais įvykęs mūšis prie Eilau (dabar Bagrationovskas), įžymus ne savo reikšmingumu istorijos raidai, bet dideliu žuvusiųjų skaičiumi: ten padėjo galvas 25 000 rusų ir 18 000 prancūzų. Romano veikėjas pulkininkas Šaberas kartu su kitais žuvusiaisiais užkasamas bendrame kape. Jis prasikasa pro negyvus kūnus ir išlenda iš žemės nuogas nuogutėlis kaip naujagimis ir iš mirusiųjų pasaulio sugrįžta į gyvenimą. Jį, bejėgį lyg ką tik užgimusį pamestinuką, žmonės suranda, maudo, maitina, bet šis savo jėgomis atgimęs senis nebegalės pakartoti savo gyvenimo istorijos, pritapti prie pasikeitusios visuomenės. Kai Šaberas pasiekia Prancūziją, jis, kaip Napoleono armijos karininkas, atstovauja tai epochai, kurią kaip tik norima išbraukti iš atminties. Po Konsulato ir Pirmosios imperijos laikų įsigalėjusi Restauracija nepripažįsta Revoliucijos bei Imperijos laikų nuopelnų ir stengiasi atkurti 1789 metų Revoliucijos nuverstą monarchiją, Senąjį režimą, feodalines teises ir aukštuomenės privilegijas. Šabero pastangos susigrąžinti prarastą padėtį visuomenėje lieka bevaisės. Prieš jį stoja žmonės, įstatymai, faktai. Taigi ne tik sėkme, bet ir tragiška baigtimi Šabero likimas yra susijęs su Napoleonu, beveik tapatus jo likimui. Kaip imperatorius nugalimas ir ištremiamas, taip ir Šaberas praranda krauju pelnytą vietą visuomenėje, jam nebėra vietos šioje žemėje. Pulkininkas Šaberas, kaip jis pats sako, turi „grįžti po žeme, grįžti į bendrą kapą“, t.y. atsiduoti užmarščiai. Šabero asmeninė istorija yra bejėgė prieš didžiąją, jį palaidojusią, jam pagarbą atidavusią ir jį užmiršusią istoriją.

Šabero antipodas yra grafas Fero, vedęs Šabero žmoną. Kilmingos šeimos palikuonis, artimas karaliui, likęs ištikimas monarchui ir per

Revoliuciją, ir po jos, todėl Konsulato ir Imperijos laikais gyvenęs emigracijoje. Šaberas grafo titulą išsikovoja kardu ir ambicijomis, tuo tarpu Fero jau gimsta pasaulyje, kur viešpatauja istorinės teisės, kur viskas paveldima ir perduodama. Kai Revoliucija persekioja Senojo režimo aukštuomenę, Fero tampa eiliniu piliečiu be titulo, o Šaberas kilminguoju. Atėjus Restauracijai, Fero atgauna grafo vardą, o Šaberas savąjį praranda, sykiu prarasdamas ir žmoną. Šie du herojai negali abu vienu metu būti grafai, kaip kad negali abu vienu metu būti tos pačios moters vyrai. Nors Šaberas ir Fero romane niekada nesusitinka, jų neakivaizdžios grumtynės dėl Rozinos simbolizuoja dviejų pasaulių, dviejų santvarkų susidūrimą, įkūnija kovą dėl valdžios.

Romanas *Pulkininkas Šaberas* iliustruoja ne tik politines, socialines XIX amžiaus visuomenės raidos tendencijas, bet parodo ir tų laikų moralės normas. Šabero ir Fero šeimose susiklostę santykiai atspindi visoje visuomenėje vyraujančias vertybes ir principus.

Romane vaizduojamos vedybos neatsiejamos nuo jose slypinčių socialinių galimybių. Vedybos gali puikiai padėti iškilti ir įsitvirtinti visuomenėje. Grafo Fero ir našlės Šaber vedybos sujungia aristokrato vardo teikiamus privalumus su turtais. Toks vardo ir turto suvienijimas puikiai atitinka tiek Pirmosios imperijos, tiek Restauracijos epochų interesus. Imperijos laikais tai daroma politiniais sumetimais, norint Senojo režimo aristokratus suvienyti su naująja į valdžią atėjusia klase, kad pastaroji kuo geriau įvertintų. Restauracijos laikais klasės susilieja jau iš būtinybės. Grafas Fero veda iš meilės, bet vėliau apgailestauja dėl šių Imperijos laikų vedybų, kurios Restauracijos laikais jam atima galimybę kilti visuomenėje. Jis įgijo turtą, bet susiejo save su žmogum, kurio vardas nieko nereiškia, neužtikrina jokių ryšių ir politikų palankumo. Ir Šaberai, ir Fero susituokė iš meilės, bet jų jausmas visų pirma susijęs su geismu ir malonumu. Ši aistra neturi nieko bendra su idealizavimu ir egzaltacija. Tiek Šabero, tiek Fero šeimose, iš pradžių tokiose aistringose, pamažu nugali noras dominuoti, valdyti. Kiekvienas sutuoktinis savo energiją ir mintis skiria asmeniniam pasisekimui.

Ir pulkininkas Šaberas, ir grafas Fero gali daugiau ar mažiau sėkmingai daryti karjerą politiniame gyvenime, tuo tarpu Roza Fero teturi galimybę valdyti šalia esančius vyrus. Balzacas ją priskiria moterų kaip reikiant (*femme comme il faut*), madingų aukštuomenės damų (*la femme à*

la mode) tipui. Rašytojas madinga moterimi vadina bejausmę, šaltos prigimties būtybę, trokštančią emocijų ir malonumų. Kadangi jos širdis tuščia, ji nevertina kitų žmonių jausmų. Pati grafienė Fero despotiškai elgiasi su vyrais, nes ji žavinga, grėsmingai gundanti, puikiai įvaldžiusi dviprasmiškų pažadų ir atsakymų meną. Ši moteris panaudoja savo patrauklumą, kad manipuliuotų vyrais, nes seksualinis dominavimas yra vienas būdų dominavimui visuomenėje pasiekti. Grafienės Fero seksualumas yra jos galios įrankis. Sukeldama vyrų geismą ji įrodo savo viršenybę. Pati ji vengia aistringų jausmų, kad išsaugotų savo nepriklausomybę, o kartu savo galią ir savo laimėjimus. Ji nugali todėl, kad nemyli. Jos moteriškas egoizmas, sugebėjimas išnaudoti kito jausmus iki galo atsiskleidžia, kai advokatas Dervilis bando teisiškai apibrėžti pulkininko Šabero ir jo buvusios žmonos santykius. Ankstesnis romano pavadinimas *Sandėris* taikliai apibūdina Dervilio siūlomą kompromisą. Dervilis stengiasi, kad Šaberas ir jo buvusi žmona sudarytų sutartį, kuri tenkintų abiejų interesus ir leistų pasiekti tarpusavio santarvę. Bet dėl skirtingų priežasčių jie abu atsisako sutarties, kuri įteisintų taikias skyrybas. Šaberui šiuo sandėriu siūloma legaliai pripažinti jo egzistenciją ir rentą iki gyvos galvos, o jis privalo atsisakyti pretenzijų į grafienės turtą. Šaberas nesutinka pasirašyti sutarties daugiau dėl moralinių dalybų, nes jam nepriimtina, jį žeidžia, jog dėl to, kas savaime jam priklauso, jis verčiamas derėtis. Grafienė nesutinka pirmiausia dėl materialinių priežasčių. Ji tikisi laimėti kovą ir laimi, išsaugo turtą nepaliestą, nes sugeba pasinaudoti tuo, jog buvęs vyras myli ją ir nenori jos prarasti arba su kažkuo dalytis.

Pagaliau romanas *Pulkininkas Šaberas* atspindi ne tik visuomenės, šeimos, kaip visuomenės pagrindo, bet ir atskiro žmogaus likimą prieštaringų epochų sandūroje.

Šaberas apdovanotas energija, būdinga žmonėms, žinantiems savo pašaukimą, galintiems išsiveržti iš visuomenės dugno ir pasiekti šlovės. Jis sugeba atlikti didžius darbus, užsitikrinti socialinę sėkmę, mesti iššūkį visuomenei. Jo pralaimėjimas tiek visuomeniniame, tiek asmeniniame gyvenime taip pat yra didingas, atitinka jo asmenybės mastą. Suvokęs, kad pasaulis perėjo į galingesnių, apsukresnių ir ne tokių skrupulingų rankas, jis pasitraukia į šalį. Jis negali atgauti savo buvusios padėties, o kitokios padėties nenori, nes nenori ir negali išsižadėti savo praeities. Šaberas atsisako įsilieti į pasaulį, kurio sąlygos jam ne-

priimtinos, jis atsisako kovoti su tuo pasauliu, jis išvis atsisako savo vietos gyvųjų tarpe. Jis net išsižada savo vardo, kad atsietų prieglaudoje gyvenantį, paliegusį valkatą nuo praeities didvyrio, nukariavusio du žemynus ir patekusio į Istoriją. Vargana dabartis neturi menkinti šlovingos praeities. Taigi Šaberas atsiduria tiek gyvųjų, tiek mirusiųjų nuošalėje. Kadangi jam pažįstami ir mirtis, ir prisikėlimas, jis turi pagrindo sakyti, jog jau nebesąs žmogumi. Šaberas pasirenka situaciją, kuri iš jo atima bet kokią galimybę įprasminti savo gyvenimą, planuoti ateitį, veikti kažką konkretaus. Tai tiesiog egzistavimas, sustingęs, miręs gyvenimas.

1836 metų sausio 1 dieną Balzacas tapo laikraščio *Paryžiaus kronika* pagrindiniu savininku. Jis tikėjosi pasinaudodamas šiuo leidiniu padaryti sėkmingą politinę karjerą, bet po pusės metų laikraštis subankrutavo. Taigi tapęs *Paryžiaus kronikos* direktoriumi ir literatūriniu darbuotoju, šiam įvykiui pažymėti sausio 3 dienos numeryje jis išspausdino novelę „Bedievio mišios". Novelė buvo sugalvota ir parašyta per vieną naktį. Vėliau ji bus spausdinama „Filosofiniuose etiuduose", dedama į „Paryžiaus gyvenimo scenas", „Privataus gyvenimo scenas".

Norėdamas atkreipti skaitytojų dėmesį, Balzacas ne tik pasirinko pikantišką pavadinimą, bet ir pasirėmė visuomenėje gerai žinomo žmogaus gyvenimo istorija. Nors pastaboje prie novelės jis ir teigė, kad klaidinga būtų pasakojimo veikėją tapatinti su vienu konkrečiu žmogumi, bet akivaizdu, kad „Bedievio mišių" prototipu buvo pasirinktas prieš nepilnus metus miręs įžymus Paryžiaus chirurgas Gillaume'as Dupuytrenas. Šis žmogus buvo tų laikų legenda: kilnus, ligonių kone dievinamas, bet sykiu ir akivaizdus karjeristas, susijęs su įvairiais visuomenės skandalais.

Artilerijos karininkas, nustebintas jo gabumų, dar vaiką jį paėmė iš tėvo ir atidavė į koledžą. Baigęs koledžą, Dupuytrenas, nepaisydamas nepriteklių, toliau studijavo. Savo ambicijų ir genialumo dėka jis buvo Liudviko XVIII ir barono Rotschildo šeimų, Karolio X chirurgu. Šis patyręs chirurgas atliko daugelį sudėtingų operacijų, padėjo patalogoanatomijos pagrindus. Dupuytrenas buvo įšventintas į šv. Mykolo riterius, gavo barono titulą. Jis niekada nenorėjo su niekuo dalytis savo darbu ir šlove, todėl amžininkai šnekėjo, kad jis mirė nuo persidirbimo.

Novelėje svarbios ir įdomios Balzaco mintys apie genijų. Jis svarsto, koks genialumo ryšys su mokslu, šlove, charakteriu. Visi šie išvedžiojimai ne tiek atskleidžia pagrindinio personažo gydytojo Depleno vidų, kiek leidžia Balzacui pamąstyti apie jo paties šlovę. Atskleisdamas Depleno ribotumą, Balzacas lyg ir mėgina teigti, jog jo paties žinios tokios universalios, kad jis galėtų tapti amžiaus figūra. Pagrindinis novelės veikėjas, puikus gydytojas, tikisi tapti tokiu pat puikiu politiku. Tokios pat buvo ir Balzaco, genialaus literato, viltys.

Parengta, naudojantis šia literatūra:
Honoré de Balzac, *Le Colonel Chabert*, Įvado, pastabų, komentarų autorius Stephane Vachon, Le livre de Poche, 1994; Honoré de Balzac, *Le Colonel Chabert*, Įvado autorius Pierre Barberis, Gallimard, 1994; Honoré de Balzac, *Gobseck*, Įvado, pastabų, bibliografijos autorius Philippe Berthier, GF-Flammarion, 1984.

SL 014. Leidykla „Baltos lankos", Mėsinių g. 4, 2001 Vilnius
Spausdino AB „Vilspa", Viršuliškių sk. 80, 2056 Vilnius
Užsakymas 60

1 • Joseph Bédier, *Romanas apie Tristaną ir Izoldą*

2 • Publius Vergilius Maro, *Georgikos*

3 • Molière, *Komedijos / Tartiufas, Don Žuanas, Šykštuolis*

4 • Johann Wolfgang Goethe, *Faustas*

5 • Rainer Maria Rilke, *Maltės Lauridso Brigės užrašai*

6 • William Shakespeare, *Romeo ir Džuljeta*

7 • Pierre Corneille, *Sidas*

8 • Dante Alighieri, *Dieviškoji komedija / Pragaras*

9 • Prosper Mérimée, *Lokys*

10 • Molière, *Komedijos / Miestelėnas bajoras, Skapeno klastos, Tariamas ligonis*

11 • Plutarchas, *Biografijos*

12 • Marcus Valerius Martialis, *Epigramos*

13 • André Breton, *Nadža*

14 • Gaius Iulius Caesar, *Galų karo užrašai*

15 • Alfred Jarry, *Karalius Juoba*

16 • Madame de la Fayette, *Princesė de Klev*

17 • Heinrich Böll, *Pasitraukimas iš dalinio*

18 • Honoré de Balzac, *Tėvas Gorijo*

19 • Honoré de Balzac, *Gobsekas, Pulkininkas Šaberas, Bedievio mišios*

ISBN 9986-861-53-5